

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

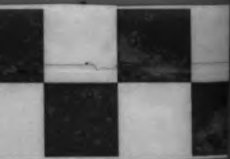
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

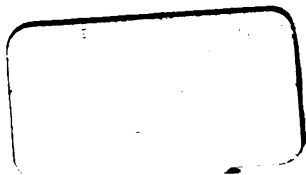

HX 516S L

**HARVARD COLLEGE
LIBRARY**

**FROM THE FUND OF
CHARLES MINOT
CLASS OF 1828**

GRAMMAIRE ARMÉNIENNE

IMPRIMÉ PAR W. DRUGULIN A LEIPZIG

POUR LA
LIBRAIRIE ORIENTALE DE MAISONNEUVE & CIE, PARIS

—•—
MDCCLXXXIII.

GRAMMAIRE ARMÉNIENNE

PAR

M. LAUER

TRADUITE, REVUE ET AUGMENTÉE

D'UNE CHRESTOMATHIE ET D'UN GLOSSAIRE

PAR

A. CARRIÈRE

SECRÉTAIRE DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

PARIS

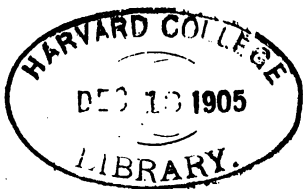
MAISONNEUVE ET CIE, LIBRAIRES-ÉDITEURS

25, QUAI VOLTAIRE, 25

1883

3264.30

~~3264.30~~

Minot fund.

*36/104
73*

AVANT-PROPOS

Il ne sera peut-être pas inutile de dire en quelques mots comment j'ai été amené à publier une traduction française de la Grammaire arménienne du Dr. Lauer, imprimée à Vienne en 1869.

Chargé du cours d'arménien à l'École des langues orientales vivantes après la mort du regrettable M. Dulaurier, j'ai dû vite constater que nous ne possédions en français aucun livre élémentaire à mettre entre les mains des élèves. Il était impossible d'utiliser la volumineuse et indigeste grammaire de Chahan de Cirbied (Paris, 1823), et le travail de M. Patkanoff, traduit par É. Prud'homme⁽¹⁾, si remarquable à d'autres égards, ne se prêtait guère davantage à être employé comme livre d'enseignement. Ce qui manquait, c'était un manuel pour les commençants, simple, clair, de peu d'étendue, ne renfermant que le nécessaire, propre à initier à la fois aux principes de l'arménien ceux qui veulent étudier cette langue dans un but pratique, pour lire les auteurs, et ceux qui, voués aux recherches de la philologie comparée, s'appliquent surtout à connaître la structure grammaticale d'un

---

(1) *Recherches sur la formation de la langue arménienne*; mémoire traduit du russe par M. ÉVARISTE PRUD'HOMME, revu sur le texte original et annoté par M. E. DULAURIER. Paris, Maisonneuve, 1871.

idiome. La Grammaire de l'arménien classique de M. le Dr. Lauer me semblait réunir ces diverses conditions, dont quelques-unes sont difficilement conciliables. Je l'avais traduite il y a déjà quelques années pour mon instruction personnelle. Je crois rendre un réel service aux études arméniennes dans notre pays en livrant aujourd'hui mon manuscrit à l'impression. Les corrections apportées au texte primitif ont été faites d'accord avec l'auteur qui a bien voulu se charger de revoir les épreuves en même temps que le traducteur.

Le présent volume doit être regardé comme un manuel pratique à l'usage des commençants; il ne se donne nullement pour une grammaire complète et scientifique de la langue arménienne. En y joignant une courte chrestomathie et un glossaire, j'ai pensé que ce manuel répondrait mieux aux besoins de l'enseignement et que l'utilité en serait plus grande pour ceux qui doivent étudier seuls et sans maître. Les quatre morceaux qui composent la Chrestomathie ⁽¹⁾ sont d'une difficulté graduée et choisis de manière à provoquer de la part du professeur des développements intéressants sur les premiers temps de l'histoire et de la littérature de l'Arménie.

A. C.

(1) I. *Histoire de Joseph* (Genèse XXXVII, 2—35; XXXIX, 1—XLI, 57, d'après l'édition de la Bible arménienne publiée à Venise en 1805 par les soins du P. J. ZOHRAÏ; II. *Origine des Arméniens*; *Hâik*; extrait de l'Abbrégé de l'histoire d'Arménie du P. M. TCHAMTCHÉAN, Venise, 1811; III. *L'évêque Jean* (Fauste de Byzance, Venise, 1832, p. 266—269, et St. Petersburg, 1883, éd. PATKANOFF, p. 225—228); IV. *St. Mesrob crée l'écriture arménienne* (Vie de St. Mesrob, par KORIOUN, Venise, 1854, p. 5—11).

TABLE DES MATIÈRES

INTRODUCTION

PREMIÈRE PARTIE: PHONÉTIQUE

	Page
1. ALPHABET	1
2. VOYELLES	3
3. SEMI-VOYELLES ET DIPHTHONGUES	4
4. CONSONNES	5
5. ACCENT	6
6. SIGNES DE PONCTUATION	6

DEUXIÈME PARTIE: MORPHOLOGIE

A. FLEXIONS

I. SUBSTANTIF

1. DÉSIGNATION DES GENRES	7
2. DES THÈMES NOMINAUX EN GÉNÉRAL	8
CLASSIFICATION DES DÉCLINAISONS	
3. LES THÈMES NOMINAUX EN PARTICULIER	9
1. LES THÈMES-VOYELLE FAIBLES ET FORTS	9
<i>a. Thèmes-voiyelle en u</i>	10
<i>b. Thèmes-voiyelle en n</i>	11
<i>c. Thèmes-voiyelle en h</i>	12
<i>d. Thèmes-voiyelle en nl</i>	13
2. LES THÈMES-CONSONNE FAIBLES ET FORTS	13

	Page
4. FORMATION DES CAS	16
<i>a.</i> NOMINATIF	16
<i>b.</i> ACCUSATIF	17
<i>c.</i> VOCATIF	18
<i>d.</i> GÉNITIF	18
<i>e.</i> DATIF	20
<i>f.</i> ABLATIF	20
<i>g.</i> INSTRUMENTAL	21
TABLEAU DES DÉCLINAISONS	23
A. DÉCLINAISON-VOYELLE	23
B. DÉCLINAISON-CONSONNE	26
C. DÉCLINAISON IRRÉGULIÈRE	27
<i>II. ADJECTIF</i>	
1. COMPARATIF	30
2. SUPERLATIF	31
<i>III. NUMÉRAUX</i>	
1. NOMBRES CARDINAUX	32
2. NOMBRES ORDINAUX	36
3. NUMÉRAUX MULTIPLICATIFS	38
4. NUMÉRAUX DISTRIBUTIFS	38
5. SUBSTANTIFS NUMÉRAUX	39
6. ADVERBES NUMÉRAUX	39
<i>IV. PRONOMS</i>	
1. PRONOMS PERSONNELS	39
2. DÉMONSTRATIFS	41
<i>a.</i> PRONOMS DÉMONSTRATIFS	41
<i>b.</i> PARTICULES DÉMONSTRATIVES	44

TABLE DES MATIÈRES

IX

	Page
3. PRONOMS POSSESSIFS	45
4. PRONOMS INTERROGATIFS	46
5. PRONOM RELATIF	47
6. PRONOM DÉFINI	48
7. PRONOMS INDÉFINIS	48
8. PRONOMS RÉCIPROQUES	49
9. PRONOMS COLLECTIFS	49
10. PRONOMS CORRÉLATIFS	51

V. VERBE

A. VERBE RÉGULIER

I. DU VERBE RÉGULIER EN GÉNÉRAL

1. DIVISION DES CONJUGAISONS ET FORMATION

DES THÈMES 52

2. TEMPS ET MODES 54

3. *ŷ* COMME LETTRE FORMATIVE POUR L'AORISTE,
LE FUTUR ET LE CONJONCTIF 56

4. DÉSINENCES PERSONNELLES DU VERBE ARMÉNIEN 57

II. DES VERBES EN PARTICULIER

1. TEMPS SIMPLES 58

a. TEMPS SPÉCIAUX 58

Présent 58

Imparfait 59

b. TEMPS GÉNÉRAUX 60

Aoristes en général 60

Aoriste I. 62

	Page
<i>Aoriste II.</i>	64
<i>Futurs en général</i>	66
<i>Futur I.</i>	66
<i>Futur II.</i>	68
2. TEMPS COMPOSÉS	69
3. MODES	70
<i>Conjonctif</i>	70
<i>Impératif</i>	71
<i>Impératif prohibitif</i>	71
<i>Impératif de l'aoriste</i>	72
<i>Impératif du futur</i>	73
<i>Infinitif</i>	74
<i>Participes</i>	74
4. PASSIF	75
TABLEAU DES CONJUGAISONS	76
A. TEMPS SPÉCIAUX	76
TEMPS GÉNÉRAUX.	79
B. VERBES SUBSTANTIFS	84
C. VERBES IRRÉGULIERS	88

VI. INDÉCLINABLES.

1. ADVERBES	89
2. PRÉPOSITIONS	91
3. CONJONCTIONS	95
4. INTERJECTION	96

B. FORMATION DES MOTS

I. FORMATION DES NOMS	96
1. FORMATION DES NOMS PAR SUFFIXES	96
2. FORMATION DES NOMS PAR COMPOSITION	101
<i>a. Composés copulatifs</i>	101
<i>b. Composés possessifs</i>	101
<i>c. Composés déterminatifs</i>	102
<i>d. Composés de dépendance</i>	102
<i>e. Composés collectifs.</i>	103
<i>f. Composés adverbiaux</i>	103
II. FORMATION DES VERBES	103
1. VERBES DÉRIVÉS	103
2. VERBES COMPOSÉS	104

TROISIÈME PARTIE: SYNTAXE

I. ORDRE DES MOTS.

II. ACCORD.

1. ACCORD DE L'ATTRIBUT AVEC SON SUBSTANTIF	106
2. ACCORD DE L'APPOSITION AVEC LE SUBSTANTIF	108
3. ACCORD DU PRÉDICAT AVEC LE SUJET	109
4. ACCORD DU PRONOM RELATIF AVEC LE NOM AUQUEL IL SE RAPPORTE	109

III. EMPLOI DES CAS

1. NOMINATIF	110
2. ACCUSATIF	111

	Page
3. GÉNITIF	114
4. DATIF	117
5. ABLATIF	119
6. INSTRUMENTAL	121

IV. EMPLOI DU VERBE

A. DES TEMPS ET DE LEUR VALEUR	124
1. PRÉSENT	124
2. IMPARFAIT	125
3. AORISTES	127
4. FUTURS	127
5. TEMPS COMPOSÉS	128
B. DES MODES ET DE LEUR VALEUR	128
1. INDICATIF	128
2. CONJONCTIF	128
3. IMPÉRATIF	130
4. INFINITIF	131
5. PARTICIPES	132
C. PASSIF	133
D. RÉGIME DES VERBES	134
CHRESTOMATHIE	137
GLOSSAIRE	167

INTRODUCTION

La langue arménienne a traversé trois périodes bien distinctes l'une de l'autre.

La première va jusqu'à Mesrob, au commencement du Ve siècle. D'après les écrivains postérieurs, l'arménien aurait déjà produit à cette époque un grand nombre de travaux littéraires, la plupart d'un contenu historique. Il ne reste malheureusement de ces travaux que quelques fragments, mais les auteurs de la période suivante les avaient encore à leur disposition⁽¹⁾. Il est impossible de remonter jusqu'à la phonétique particulière à cette période. La langue possédait alors une plus grande richesse de formes qu'à l'époque classique. Beaucoup de ces formes ont disparu dans la suite, d'autres ne sont restées que dans certaines expressions, d'autres enfin n'ont été conservées qu'affaiblies et tronquées. On employait déjà une écriture nationale, d'après le passage suivant de Philostrate: . . . *et captam quidem in Pamphylia aliquando pantheram cum torque quem circa collum gestabat. Aureus autem ille erat armeniisque inscriptus litteris hoc sensu: rex Arsaces deo*

---

(1) Cf. *Quadro della storia letteraria di Armeni estesa da Mons. Placido Sukias Somal*, Venezia, 1829, p. 1 ss., et: C. F. Neumann, *Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur*, Leipzig, 1836, p. 1 ss.

Nysaco. Regnabat nempe temporibus illis in Armenia Arsaces (1). Philostrate vivait vers l'an 200 de l'ère chrétienne.

La deuxième période s'étend du Ve au XIIe siècle et comprend les écrivains classiques de l'Arménie. Elle commence avec l'introduction d'un nouvel alphabet par Mesrob dont l'œuvre, à cette occasion, fut double: il classa d'abord les sons de sa propre langue dans un ordre emprunté au grec, puis créa, pour les exprimer, de nouveaux signes (*litteræ Mesrobianæ*) basés vraisemblablement pour la plupart sur ceux qui étaient en usage dans la période précédente. C'est à exposer la phonétique, les formes grammaticales et la syntaxe de la langue employée pendant cette période que la présente grammaire est destinée.

La troisième période, qui commence avec le XIIe siècle, se caractérise d'abord par l'addition de deux nouvelles lettres à l'alphabet de Mesrob, *o* pour *ô* et *ſ* pour *f*. La prononciation de certains sons se trouve modifiée; les formes grammaticales subissent des changements importants. Une écriture cursive vient s'ajouter à l'ancienne écriture de Mesrob (2).

(1) *Vie d'Apollonius de Tyane*, l. II, ch. 2.

(2) On trouvera cet alphabet cursif dans les ouvrages suivants: Joh. Joachimi Schroederi *Thesaurus linguæ armenicæ*. Amstelodami, 1761; Paschal Aucher, *Dictionnaire abrégé arménien français*, Venise, 1817; J. Ch. Cirbied, *Grammaire de la langue arménienne*, Paris, 1823, etc.

PREMIÈRE PARTIE

P H O N É T I Q U E

I. ALPHABET.

L'alphabet de Mesrob, avec les deux lettres ajoutées au XIIe siècle et qui ont également passé dans les textes arméniens imprimés, est ainsi composé :

	Lettres		Noms	Prononciation	Valeur numérique.
	Majusc.	Minusc.			
1	Ա	ա	այբ, aib	a	1
2	Բ	բ	բեն, ben, bien	b β	2
3	Գ	գ	գիմ, gim	g dur Ʒ	3
4	Դ	դ	դա, da	d t	4
5	Ե	ե	ե՛տչ, etch, yetch	è bref, yè initial	5
	Զ	զ	զա, za.	z	6
	Է	է	է, ê	ê	7
	Ը	ը	էթ, eth, yeth	è muet; voyelle sourde particulière à l'arménien	8
	Թ	թ	թո, tho	th	9
	Ժ	ժ	ժէ, jê	j	10

	Lettres		Noms	Prononciation	Valeur numérique.
	Majusc.	Minusc.			
11	Ի	ի	ինի, ini	i	20
12	Լ	լ	լիւն, liun	l	30
13	Խ	խ	խէ, khê	ch allemand dur	40
14	Ծ	ծ	ծա, dza	dz	50
15	Կ	կ	կեն, ken, kien	k	60
16	Տ	հ	հո, ho	h fortement aspirée	70
17	Ծ	ձ	ձա, dsa	ds dz	80
18	Ղ	ղ	ղաւ, ghat	gh t	90
19	Ճ	ճ	ճէ, djê	dj t	100
20	Մ	մ	մեն, myen	m	200
21	Յ	յ	յի, hi	h légèrement aspirée j	300
22	Ն	ն	նո, no	n	400
23	Շ	շ	շա, cha	ch français	500
24	Ո	ո	ոն, wô	ø	600
25	Չ	չ	չա, tcha	tch ç	700
26	Պ	պ	պէ, pê	p b	800
27	Ջ	ղ	ղէ, djê	dj	900
28	Ռ	ր	րա, ra	r forte	1000
29	Ս	ս	սա, sa	s forte	2000
30	Վ	վ	վեւ, vév, viev	v	3000
31	Տ	տ	տիւն, tiun	t d	4000
32	Ր	ր	րէ, rê	r douce	5000
33	Ց	ց	ցո, tso	ts	6000
34	Ւ	ւ	ւիւն, viun	u et v	7000
35	Փ	փ	փիւր, phiur	ph	8000
36	Ք	ք	քէ, qê	q	9000
37	Օ	օ	օ, ô	ø	10000
38	Ֆ	ֆ	ֆէ, fê	f	20000

Au lieu de *hr*, *cv*, on écrit *L*.

Les lettres majuscules ne sont employées dans nos éditions imprimées qu'au commencement des phrases et des noms propres.

On reconnaît facilement l'alphabet grec sous l'alphabet arménien: *a*, *w*; *β*, *p*; *γ*, *q*; *δ*, *r*; *ε*, *h*; *ξ*, *q*; *η*, *ξ*; *θ*, *β*; *ι*, *h*; *κ*, *h*; *λ*, *q*; *μ*, *d*; *ν*, *z*; *ξ*, *z*; *ο*, *n*; *π*, *q*; *ρ*, *p*; *σ*, *v*; *τ*, *m*; *υ*, *z*; *φ*, *ψ* et *Φ*; *χ*, *p*; *ψ*, —; *ω*, *o*.

Le *ψ* est donc la seule lettre grecque qui ne soit pas représentée dans l'alphabet arménien; le *z*, correspondant au *ξ*, se prononce *ch*, et le *q* correspondant au *λ*, est transcrit par *gh* (voir plus loin, p. 5).

Les lettres représentant les sons arméniens qui ne se trouvaient pas exprimés dans l'alphabet grec, semblent y avoir été intercalées au hasard et sans aucune règle.

Les noms des lettres sont en partie empruntés au grec, en partie d'origine arménienne.

2. VOYELLES.

Les voyelles fondamentales *â*, *î*, *û* (1) sont représentées en arménien par *w*, *h*, *nl*.

nl n'est une diphthongue qu'en apparence; les deux lettres rendent seulement le son *u*, dont le signe primitif était *n* qui a encore gardé cette valeur dans la diphthongue *qj*, *ui*. Dans les textes manuscrits

(1) Dans nos transcriptions *w* représentera toujours le son *ou* et jamais le son de l'*u* aigu français.

et imprimés, *n* (prononcé *wo* comme lettre initiale par les Arméniens modernes) représente le *ø* bref. Pour rendre le *ø* long, on se sert du signe *o* introduit dans l'écriture arménienne depuis le XIIe siècle, et pour transcrire le *ω* des noms propres grecs on emploie *n* (partout ailleurs le *ŵ* garde sa valeur de *v*.)

Le son *e* est représenté par deux lettres: *h* (prononcé *yé* par les Arméniens modernes, surtout comme lettre initiale) pour *ɛ*, et *h* pour *é*.

La motion-voyelle *ɛ*, qui répond à peu près au *ek'va* mobile hébreu, se prononce rapidement et d'une manière sourde; elle peut être considérée comme une réduction à leur forme la plus brève de toutes les voyelles.

Lorsque deux voyelles se suivent immédiatement, elles gardent chacune leur valeur alphabétique; seulement le *h* avant *u* se fond en quelque sorte dans celle-ci et prend une prononciation voisine de *i*.

3. SEMI-VOYELLES ET DIPHTHONGUES.

Les lettres *j* et *l* sont des semi-voyelles. Au commencement des mots et des syllabes, elles gardent leur valeur alphabétique de *h* et *v*. A la fin des mots, *j* sert de lettre de prolongation à *u* et *n* et doit encore dans ce cas se prononcer comme un *h* non aspiré; mais lorsque *j* représente le *iota* grec dans des mots étrangers, ou bien le préfixe *ʼh* avant une voyelle, il se prononce comme un *i* consonne (*y*).

A l'intérieur d'un mot, *j* précédé de *u* ou de *n* forme avec ces voyelles les diphthongues *uj* et *nj*, *ai* et *ui*, s'il n'est point lettre initiale de la syllabe

suivante (*n* conserve dans *ηj* son ancienne valeur de *u*).

Dans les mêmes conditions, *ι* précédé de *w*, *h*, *h* forme les diphthongues *wι* = *au*, *hι* et *hι* = *iu* (*hι* et *hι* ne se distinguent que par l'orthographe, non par le son). Le *h* avant *wj* et *wι* se fond encore avec le *w* comme nous l'avons vu plus haut.

4. CONSONNES.

Dans ce manuel, qui est avant tout pratique, nous ne pouvons songer à procéder à un classement systématique des consonnes et à étudier leurs fonctions dans l'étymologie. Ce travail serait superflu pour les élèves et accessible à peu de lecteurs. Il nous suffira de faire les remarques suivantes :

ϕ est une aspirée gutturale, comme le *ϕ* hébreu et le *خ* ou plutôt le *خو* du persan moderne, p. e. dans *خواندن*, *khandan*, *q'ândan*, *lire*; *ϕ* rend souvent le *χ* grec, toujours p. e. dans *ϕρησμου*, *Χριστός*.

ϗ se rapproche étymologiquement de *l* et de *r*. Dans l'alphabet, il tient la place du *λ* grec qu'il représente également dans la transcription des noms propres grecs (*ϗημων*, *Πλάτων*; *ϗητρου*, *Ἀλέξανδρος*; *ϗηλ*, *Ἀχιλλεύς*). Il doit être prononcé à peu près comme le *ع* arabe, et nous le transcrivons par *gh*.

Entre le *ϗ* et le *α* il n'y a qu'une différence étymologique, mais la prononciation est la même.

Les Arméniens modernes prononcent *ϕ*, *ϗ*, *ϗ* comme *p*, *k*, *t*, et, en revanche, *wj*, *hι*, *m* comme *b*, *g*, *d*.

5. ACCENT.

L'accent du mot repose en arménien sur la syllabe finale. Pour les impératifs, le ton sur la dernière syllabe est marqué par le signe de l'accent aigu grec. Les interjections prennent aussi l'accent aigu sur la syllabe tonique.

6. SIGNES DE PONCTUATION.

Les signes de ponctuation diffèrent selon les éditions.

Les pronoms et adverbes interrogatifs sont marqués du signe ^{◌̇}; ex. : *ն̇, qui?* *ո՞ր, pourquoi?*

Une apostrophe placée devant le préfixe *h*, ainsi *'h*, le distingue de *h* voyelle initiale d'un mot.

Le signe [◌] placé sur une ou plusieurs lettres indique une abréviation; ex. : *ն̄* pour *առնաւմն*, *Dieu*.

Les autres signes qui se rencontrent dans les textes imprimés ont peu d'importance, et la valeur en sera facilement comprise.

DEUXIÈME PARTIE

M O R P H O L O G I E

A. FLEXIONS

I. SUBSTANTIF

I. DÉSIGNATION DES GENRES.

L'arménien ne possède pas de genre grammatical, c'est à dire de désignation du sexe des êtres vivants par une forme ou une terminaison spéciale. Il ne distingue pas davantage les noms des choses inanimées en noms *masculins*, *féminins* et *neutres*.

Ainsi le substantif, l'adjectif et le participe n'ont pas de genre grammatical. Il en est de même du pronom.

Une seule terminaison, ուհի, sert quelquefois à désigner grammaticalement le sexe féminin; ex.: Տիգրան, *Tigrane*, fém. Տիգրանուհի; արքայ, *roi*, արքայուհի, *reine*; սուրբ, *saint*, սրբուհի, *sainte*; de même, mais très-rarement, les mots դուխ, *fille*, et անոյշ, *doux*, *suave*, joints aux noms propres; ex.: Տիգրան, *Tigrane*, fém. Տիգրանուհի; Վարդ, *Vard*, fém. Վարդանոյշ.

Pour les noms propres qui ont passé des langues étrangères en arménien, la terminaison caractéristique du genre est conservée; ex.: Յովհաննէս, *Johannes*, Յովհաննէ, *Johanna*.

Pour marquer expressément le sexe, on préfixe aux noms des êtres doués de raison այր, *homme* (vir), lorsqu'on veut indiquer le masculin, et կին ou էգ, *femme*, lorsqu'on veut indiquer le féminin; s'il s'agit d'animaux, on emploie արու ou որձ, *mâle*, et էգ ou մասուկ, *femelle*; ex.: մարդ, *homme* (homo), այրմարդ, *homme* (vir), կինմարդ, (էգմարդ) *femme*; ձի, *cheval*, արուձի, որձձի, *cheval entier*, par opposition à էգձի, մասուկձի, *jument*.

2. LES THÈMES NOMINAUX EN GÉNÉRAL.

CLASSIFICATION DES DÉCLINAISONS.

Les thèmes nominaux arméniens se divisent en *thèmes-voyelle* et en *thèmes-consonne*, et chacune de ces deux espèces à son tour en *thèmes forts* et en *thèmes faibles*.

Les thèmes faibles servent à former le nominatif, l'accusatif et le vocatif du singulier, et presque toujours le pluriel des mêmes cas. Les thèmes forts se retrouvent dans les autres cas du singulier et du pluriel.

Les thèmes forts varient seuls dans la déclinaison: ils se terminent soit par une voyelle (*thèmes-voyelle forts*), soit par une consonne (*thèmes-consonne forts*). Il y a donc à établir une distinction entre la *déclinaison-voyelle* et la *déclinaison-consonne*.

On compte quatre espèces de déclinaisons-voyelle, d'après les quatre voyelles finales du thème fort *w*, *n*, *h*, *nl*, et autant de déclinaisons-consonne, d'après les quatre voyelles *w*, *h*, *h*, *nl*, qui précèdent la consonne finale du thème fort.

La pratique seule enseignera quelle est la voyelle thématique de chaque mot. Les règles qu'il est possible d'établir à ce sujet seront données dans les paragraphes suivants.

Les voyelles thématiques *n* et *h* sont un affaiblissement de *w* qui s'est opéré dans la langue arménienne elle-même, de sorte que les différences de déclinaison se trouvent basées sur les trois voyelles fondamentales *a*, *i*, *u*.

Le *h* qui précède fréquemment la voyelle thématique *w* de la déclinaison voyelle et consonne, et qui se fond avec *w* à la manière d'un *y*, n'appartient point à la voyelle thématique, mais provient d'un *y* primitif.

3. LES THÈMES NOMINAUX EN PARTICULIER.

Pour éviter toute erreur, nous ferons remarquer dès l'abord que les thèmes faibles expriment le nominatif, et les thèmes forts, le génitif singulier.

I. LES THÈMES-VOYELLE FAIBLES ET FORTS.

Les *thèmes-voyelle faibles* se distinguent surtout des *thèmes-voyelle forts* en ce que les premiers ont perdu les voyelles thématiques *w*, *n*, *h*, *nl*, qui reparaissent au contraire dans les seconds comme finales thématiques.

Les thèmes-voyelle faibles en *nl* ont pris souvent un *ɾ* comme compensation de la voyelle thématique

ու tombée; mais ce *ր* disparaît de nouveau devant le *ու* au thème fort.

Տրդատ, *Trdat* (Tiridate), thème faible de *Տրդատա*; *մարդ*, *homme*, thème faible de *մարդո*; *բախտ*, *fortune*, thème faible de *բախտի*; *մահ*, *mort*, thème faible de *մահու*; *մեղր* *miel*, thème faible de *մեղու*.

La chute de la voyelle thématique dans les formes faibles du thème amène souvent l'intercalation d'une voyelle auxiliaire, en particulier d'un *ի* ou d'un *ու*, et rend nécessaire l'allongement de *ի* en *ի*, et de *ու* en *ու*. Mais la voyelle auxiliaire et l'allongement disparaissent de nouveau au thème fort; ex.: *միտ*, *esprit*, thème faible de *մտի*; *քնն*, *sommeil*, thème faible de *քնն*; *զեն*, *armes*, thème faible de *զենու*; *զրոյց*, *discours*, thème faible de *զրուցի*.

Pour un seul et même thème faible, il existe souvent deux thèmes forts, l'un en *ն*, *ի*, ou *ու*, le second en *ա*; ex.: *տեղի*, *lieu*, thème faible de *տեղու* et *տեղա*; *միտ*, *esprit*, thème faible de *մտի* et *մտա*; *բարձր*, *haut*, thème faible de *բարձու* et *բարձա*.

Du thème fort en *ն*, *ի*, *ու* dérivent alors le génitif et l'ablatif singulier, du thème en *ա* l'instrumental du singulier et les cas obliques du pluriel.

a) Thèmes-voyelle en *ա* (1).

Les thèmes-voyelle en *ա* sont tous des noms propres. Le *ի* de la terminaison *ուհի* des noms propres féminins se change en *ա* devant la voyelle thématique *ա*.

(1) Les règles suivantes reposent sur l'observation. Ce sont les seules que l'on puisse établir sur les rapports réciproques des thèmes forts et faibles. Les exceptions ont été nécessairement laissées de côté.

Տրդասն, *Tiridate*, thème faible de **Տրդասսա** ;
Օւհնուհի, thème faible de **Օւհնուհրա**.

b) *Thèmes-voyelle en n.*

Appartiennent aux thèmes-voyelle en *n* :

α) *Les noms dont le thème faible (nominatif singulier) est en h, à l'exception des noms propres en ուհի dont il vient d'être parlé. Ce h est un y primitif, qui se change devant n en la semi-voyelle լ, homogène à n, et n'est que très-rarement conservé; ex.: տեղի, lieu, thème faible de տեղւո; որդի, fils, thème faible de որդւո; սրբուհի, sainte, thème faible de սրբուհւո.*

Beaucoup de noms à thème faible en *h*, principalement les thèmes en ուհի et les participes en լի, ont à côté du thème fort en *n* un second thème fort en *ա*. Dans ce cas le *h* final du thème faible se change en *ր* devant *ա*; ex.: սրբուհի, sainte, thème faible de սրբուհւո et de սրբուհրա; սիրելի, devant aimer, devant être aimé, thème faible de սիրելւո et սիրելրա; տեղի, lieu, thème faible de տեղւո et տեղրա.

β) *Les infinitifs en ել, ալ, ուլ, իլ et les participes aoristes en եալ. Au thème fort, le ու de ուլ tombe, le ի de իլ et le եալ de եալ se changent en հ; ex.: բերել, porter, thème faible de բերելո; աղալ moudre, thème faible de աղալո; թողուլ, laisser, thème faible de թողլո; խօսիլ, parler, thème faible de խօսելո; սիրեցեալ, aimé, thème faible de սիրեցելո.*

γ) *Les thèmes faibles dont la consonne finale est précédée de la voyelle auxiliaire ու, qui tombe au thème fort; ex.: հնր, feu, thème faible de հրո; սուրբ, saint, thème faible de սրբո. Plusieurs thèmes faibles ainsi*

formés ont pourtant un thème fort en *h*; ex.: *խումբ*, *troupe*, thème faible de *խմբի*.

δ) *Les noms qui au thème faible se terminent en h.* Le *h* de la terminaison se change en *n* au thème fort; ex.: *կռիւ*, *guerre*, thème faible de *կռուռ*.

ε) *Les pronoms possessifs*; ex.: *իմ*, *mon*, thème faible de *իմն*.

c) *Thèmes-voyelle en h.*

Appartiennent aux thèmes-voyelle en *h*:

α) *La plupart des noms qui, au thème faible, se terminent par une gutturale ou une dentale*; ex.: *բախտ*, *fortune*, thème faible de *բախտի*.

β) *Les comparatifs en գոյն*. Au thème fort le *ոյ* se change en *ու*; ex.: *մեծագոյն*, *plus grand*, thème faible de *մեծագունի*.

γ) *Les nombres ordinaux en որդ, les multiplicatifs en պատիկ, les substantifs numériques en ալ et en եակ.*

δ) *Les noms qui ont un ոյ au thème faible avant une consonne finale simple.* Au thème fort, *ոյ* se change en *ու*; ex.: *գրոյց*, *discours*, thème faible de *գրուցի*.

ε) *Les noms qui au thème faible se terminent en այ ou en եայ.* Au thème fort, *եայ* se change en *է*, ce qui fait tomber comme inutile le *j* suivant. Ex.: *արքայ*, *roi*, thème faible de *արքայի*; *Հայկազնեայ*, *Arménien* (descendant de Haïk), thème faible de *Հայկազնէի*. — Noter comme exception *այ*, *Arménien*, thème faible de *այո*.

ζ) *Les noms qui au thème faible se terminent en ոյ et en ու*; ex.: *գշտոյ*, *reine*, thème faible de *գշտոյի*; *լեզու*, *langue*, thème faible de *լեզուի*.

d) *Thèmes-voyelle en nL.*

Aux thèmes-voyelle en *nL* appartiennent, outre ceux qui ne se laissent ramener à aucune règle, tous les noms (substantifs et adjectifs) qui, au thème faible, ont pris *r* en remplacement de la voyelle thématique *nL* tombée; ex.: *мrqr*, *miel*, thème faible de *мrqnL*; *φnφr*, *petit*, thème faible de *φnφnL*.

En voici d'autres: *qr*, *armée*, thème faible de *qrnL*; *qrʹb*, *armes*, thème faible de *qrʹbnL*.

2. LES THÈMES-CONSONNE FAIBLES ET FORTS.

Les thèmes-consonne faibles se distinguent avant tout des thèmes-consonne forts en ce que les premiers ont perdu les voyelles thématiques *w*, *ʹ*, *ʹ*, *nL*, pendant que les seconds gardent toujours ces mêmes voyelles avant la consonne finale.

La chute de la voyelle thématique rend souvent nécessaire l'intercalation, au thème faible, d'une voyelle auxiliaire qui tombe de nouveau au thème fort.

Avant le *w* du thème fort terminé en *wb* se trouve fréquemment un *ʹ* qui provient des semi-voyelles et se fond avec *w* à la manière d'un *y*.

Les thèmes-consonne sont les suivants:

a) *Tous les noms qui, au thème faible* (nominatif singulier), *se terminent en ʹ, q et r précédés immédiatement d'une consonne.* Au thème fort, les voyelles thématiques *w*, *ʹ*, *ʹ* (*nL* ne se rencontre que dans le thème *qr*, *jour*), viennent se placer entre *ʹ*, *q*, *r*, et les consonnes qui les précèdent. L'usage apprendra quelle voyelle thématique appartient à un thème faible donné. La seule règle que l'on puisse poser est

celle-ci: les thèmes en ղ et en ը ont toujours *h* comme voyelle thématique, tandis que les thèmes en ն prennent tantôt *w*, tantôt *h*; ex.: սկիզբն, *commencement*, thème faible de սկզբան; ոտն, *piéd*, thème faible de ոտին; աստղ, *étoile*, thème faible de աստղի; դուստր, *fille*, thème faible de դստեր.

Les thèmes faibles en ուն conservent *n* à la forme forte ou bien l'adoucissent en ը; ex.: գառն, *agneau*, thème faible de գառին; լեռան, *montagne*, thème faible de լերին.

A côté du thème fort en ին existe toujours pour le même thème faible un second thème fort en սն, qui sert à former l'instrumental du singulier et les cas obliques du pluriel; ex.: ոտն, *piéd*, thème faible de ոտին et de ոտան.

δ) *Les noms qui se terminent au thème faible en ուն* (1), ւն, ւււ, et où le *ւ*, primitivement consonne, s'est, à la forme faible, fondu en un son voyelle avec le *n* et le *h* qui précèdent. Dans ոււ et ււ, *n* est tantôt radical, tantôt son auxiliaire, mais *h* est toujours voyelle auxiliaire. La voyelle thématique des noms en ուն et ւն est *w*; celle des noms en ւււ est *h*. Au thème fort, ou bien le *ւ* reste, ou bien il se change en *h*, ou bien il disparaît complètement. Ex.: անուն, *nom*, thème faible de անուան; մահ, *mort*, pour մահուն, thème faible de մահուան; շուն, *chien*, (sanskrit *śvan*), thème faible de շան, au lieu duquel nous avons շան; ձիւն, *neige*, thème faible de ձևան, au lieu duquel

(1) Si, dans un thème faible en ուն, le ու est voyelle auxiliaire, le mot doit être rapporté aux thèmes-voyelle, et le plus souvent aux thèmes en *n*; ex.: քուն, *sommeil*, thème faible de քն.

nous avons *ḍhān*; *anān*, *maison* (sanskrit *āśman*), thème faible de *anān*, au lieu duquel nous avons *anān*; *ahār*, *farine*, thème faible de *ahār*, au lieu duquel nous avons *ahār*; *ahār*, *fontaine*, thème faible de *ahār*, au lieu duquel nous avons *ahār*.

C'est ici encore qu'il faut rapporter l'unique thème-consonne en *nl*, savoir *or*, *jour*, pour *ahār*, thème faible de *anān*, avec ses composés; ex.: *ahār*, *midi*, pour *ahār*, thème faible de *ahār*.

c) *La classe nombreuse des noms abstraits qui, au thème faible, se terminent en [θ]hān* (1) (grec *συνη*, védique *tvana*). Le [θ]hān est toujours précédé de la voyelle auxiliaire *nl*, qui reste au thème fort. Au thème fort, un *u* s'insère comme voyelle thématique entre *l* et *n*, et le *h* de *hl* tombe. La terminaison *lān* du thème fort devient toujours *hān*, le *l* se changeant en *h*. Ex.: *ahār*[θ]hān, *multitude*, thème faible de *ahār*[θ]hān; *ahār*[θ]hān, au lieu duquel nous avons *ahār*[θ]hān; *ahār*[θ]hān, *approbation*, thème faible de *ahār*[θ]hān, au lieu duquel nous avons *ahār*[θ]hān.

Dans les textes imprimés on rencontre souvent les abréviations [θ]h et [θ]h pour [θ]hān et [θ]hān.

d) *Les noms abstraits qui, au thème faible, se terminent en nlum et en nlrq*. *u* et *q* ne sont pas autre chose que le [θ] de [θ]hān dont nous venons de parler; *hān* est tombé au thème faible, avec changement du [θ] en *u* après *u* et en *q* après *r*; mais au thème fort nous voyons reparaître *hān*. Le *nl* dans *nlum* et *nlrq* est voyelle auxiliaire et tombe toujours au thème fort. Ex.: *ahār*[θ]hān, *suite*, thème

(1) F. Bopp, *Grammaire comparée* (Trad. fr.) t. IV, p. 136 sv.

faible de *փախստեան*; *Ժողովուրդ*, *peuple*, thème faible de *Ժողովրդեան*.

e) *Quelques noms qui, au thème faible, ont une autre consonne finale que ն, ղ, բ, mais qui, au thème fort, se terminent en ան (եան)*, de sorte que l'on est obligé d'admettre que le ն est tombé au thème faible. Ex.: *տեսիլ*, *vue*, thème faible de *տեսիլեան*; *մանուկ*, *enfant*, thème faible de *մանկան*; *աղջիկ*, *jeune fille*, thème faible de *աղջկան*.

Il arrive parfois qu'un seul et même thème faible a pour correspondants un thème-voyelle fort et un thème-consonne fort. Ex.: *քար*, *pierre*, thème faible de *քարի* et *քարին* (aussi *քարան*); *մահ*, *mort*, thème faible de *մահու* et *մահուան*.

4. FORMATION DES CAS.

L'arménien a les cas suivants, au singulier et au pluriel: *Nominatif*, *Accusatif*, *Vocatif*, *Génitif*, *Datif*, *Ablatif*, *Instrumental*.

a. NOMINATIF.

Le nominatif du singulier a toujours la même forme que le thème faible. L'ancien signe casuel (*s* et *m*) est donc tombé avec la voyelle thématique.

Le signe du nominatif pluriel est *ք*, provenant de *s*, désinence du même cas en sanscrit. Dans les thèmes-voyelle, le *ք* s'ajoute au thème faible (nominatif singulier); dans beaucoup de thèmes-voyelle en *ու*, principalement dans ceux qui au thème faible ont pris *բ* en remplacement de la voyelle thématique tombée, il s'ajoute au thème fort (génitif singulier),

avec intercalation d'un *ն* entre *ու* et *ք*; dans les thèmes-consonne, il s'ajoute tantôt au thème faible, par exemple dans tous les mots en *թիւն*, tantôt au thème fort, par exemple dans tous les mots se terminant en *ղ* et en *ուն*. Ex.: մարդ, *homme*, մարդք; ախտ, *mal*, ախտք; ժամ, *heure*, *temps*, ժամք; ծանր, *lourd*, ծանունք; փոքր, *petit*, փոքունք; բազմութիւն, *multitude*, բազմութիւնք; եղջիւր, *corne*, եղջիւրք; աստղ, *étoile*, աստղք; լեռան, *montagne*, լերինք; եղն, *cerf*, եղնք.

Beaucoup de thèmes faibles en *ն* précédé d'une consonne insèrent par euphonie un *ու* avant le *ն* au nominatif pluriel; ex.: աին, *œil*, աիւնք; թիկն, *dos*, թիկունք.

ձ. ACCUSATIF.

L'accusatif du singulier est identique au thème faible ou nominatif singulier.

Le signe casuel de l'accusatif pluriel est *ս*, le *s* de *ans*, ancien suffixe de l'accusatif. L'accusatif pluriel est toujours formé avec le même thème que le nominatif pluriel.

On préfixe un *ղ* à l'accusatif singulier et pluriel, toujours lorsqu'il est pris dans un sens déterminé, très-rarement lorsqu'il est pris dans un sens indéterminé. Mais lorsque le mot à l'accusatif commence par une sifflante, on omet souvent le préfixe *ղ* par raison d'euphonie.

Bopp⁽¹⁾ regarde ce *ղ* comme le *յ* du démonstratif sanscrit *tya*; Müller⁽²⁾ le rapproche de la particule pehli *ghan*.

(1) *Gram. comp.* t. II, p. 62 sv.

(2) Müller, *Beiträge zur Declination des armenischen Nomens*, p. 5.

մարդ, άνθρωπος; մարդ, άνθρωπον; զմարդ, τὸν ἄνθρωπον; մարդս, ἀνθρώπους; զմարդս, τοὺς ἄνθρωπους.
աստղ, ἀστήρ; աստղ, ἀστέρα; զաստղ, τὸν ἀστέρα;
աստղս, ἀστέρας; զաստղս, τοὺς ἀστέρας.

c. VOCATIF.

Le vocatif, au singulier et au pluriel, est semblable au nominatif, mais il est précédé d'une interjection, le plus souvent *նի, օ*.

d. GÉNITIF.

Le génitif singulier est toujours identique au thème fort voyelle et consonne; seulement les thèmes-voyelle forts en *u* et *n* prennent en tant que gén. sing. le *յ* de prolongation.

Le *յ* dans les génitifs en *այ* et *ոյ* est regardé par Bopp⁽¹⁾ comme le *y*, par Müller⁽²⁾ comme le *s* de la désinence du génitif sanscrit *ya*.

Exemples: Տրդաստ, *Tiridate*, Տրդաստայ, *de Tiridate*;
մարդ, *homme*, մարդոյ, *de l'homme*; ախտ, *mal*, ախտի, *du mal*; զէն, *armes*, զէնս, *des armes*; աչի, *œil*, աչան, *de l'œil*; աստղ, *étoile*, աստղ, *de l'étoile*; ոտն, *piéd*, ոտնի, *du piéd*; օր, *jour*, օրս, *du jour*.

Les thèmes-voyelle forts en *n* prennent parfois en tant que génitifs un *ջ*, qui est le *y* du sanscrit *ya*; ex.: տեղի, *lieu*, thème fort տեղւո, génitif տեղւոջ; կին, *femme*, thème fort կնո, génitif կնոջ.

Pour former le génitif pluriel, on ajoute un *յ* au thème fort voyelle et consonne. Lorsque pour un même thème faible il existe deux thèmes forts, le *յ*

(1) *loc. cit.*, t. I, p. 416.(2) *l. c.*, p. 3.

est suffixé à celui des deux qui sert à former l'instrumental. Les thèmes-voyelle en *ու* qui forment leur nominatif pluriel en *ունք*, du thème fort avec insertion de *ն*, conservent ce *ն* au génitif pluriel.

Le *յ* ne doit pas être expliqué avec M. Müller (1) par le *s* de la désinence sanscrite *sām*, mais avec Bopp (2), par le *y* de la désinence sanscrite *byas* du datif et de l'ablatif pluriel, le *յ* arménien représentant toujours le *y* sanscrit dans les terminaisons grammaticales.

Exemples: *մարդ*, *homme*, th. fort: *մարդո*, gén. pl. *մարդոց*; *ախա*, *mal*, th. fort: *ախտի*, gén. pl. *ախտից*; *ժամ*, *heure*, *temps*, th. fort: *ժամու*, gén. pl. *ժամուց*; *զօր*, *armée*, th. fort: *զօրու*, gén. pl. *զօրունց*; *փոքր*, *petit*, th. fort: *փոքու*, gén. pl. *փոքունց*.

ակն, *œil*, th. fort: *ական*, gén. pl. *ականց*; *ուստր*, *fil*, th. fort: *ուստեր*, gén. pl. *ուստերց*; *օր*, *jour*, th. fort: *աւուր*, gén. pl. *աւուրց*.

տեղի, *lieu*, th. fort I: *տեղու*, th. fort II: *տեղեա*, gén. pl. *տեղեաց*; *պատերազմ*, *combat*, th. fort I: *պատերազմի*, th. fort II: *պատերազմա*, gén. pl. *պատերազմաց*; *բարձր*, *haut*, th. fort I: *բարձու*, th. fort II: *բարձա*, gén. pl. (avec insertion de *ն*) *բարձանց*; *գառն*, *agneau*, th. fort I: *գառին*, th. fort II: *գառան*, gén. pl. *գառանց*.

Il arrive très-rarement que le génitif pluriel soit formé avec le thème faible; ex.: *հանուր*, *universel*, th. faible de *հանրո*, gén. pl. *հանուրց*; *ջուր*, *eau*, th. faible de *ջրո*, gén. pl. *ջուրց* (on trouve aussi *ջրոց*).

(1) *l. c.*, p. 4.

(2) *l. c.*, t. II, p. 15.

e. DATIF.

Le datif, au singulier et au pluriel, est identique au génitif. Ex.: Տրդատ, *Tiridate*, dat. Տրդատոյ; մարդ, *homme*, dat. մարդոյ; սիրտ, *cœur*, dat. սրտի; մահ, *mort*, dat. մահու; ակն, *œil*, dat. ական; աստղ, *étoile*, dat. աստղ; ոտն, *piéd*, dat. ոտին; օր (pour աւր), *jour*, dat. աւուր.

Le génitif en ոյ de certains thèmes-voyelle en *n* sert également de datif, plusieurs expressions comme 'ի մեղմ տեղոյ, *en un endroit*, այսպեսու մ կնոյ, *à une telle femme*, etc., devant être regardées comme étant au datif; la désinence ում dans մեղմ, այսպեսու մ, est en effet, comme nous allons le voir, une désinence du datif.

Dans quelques thèmes-voyelle en *n* on trouve encore une désinence particulière du datif, ում. Le մ est le *m* du pronom suffixe sanscrit *smā*; le ու est employé euphoniquement pour *n*. Ex.: այլ, *autre*, dat. այլում; այսպեսի, *tel*, dat. այսպեսում; մարդ, *homme*, dat. մարդում; մի, *un*, dat. միում.

Les thèmes avec datif en ում ont également le datif simple en ոյ.

f. ABLATIF.

L'ablatif singulier est formé du thème nominal fort au moyen du préfixe 'ի (*j* avant les voyelles) et de la désinence casuelle է.

Le է représente l'ancienne désinence de l'ablatif *at*; le *t* est tombé et par suite le *a* s'est allongé en է.

Les thèmes-voyelle en *u* et en *n* fondent leur voyelle thématique avec է en ոյ et en ոյ; les thèmes-

voyelle en *h* laissent leur *h* disparaître complètement dans le *ξ*; les thèmes-voyelle en *m* et tous les thèmes-consonne ajoutent *ξ* à leur forme forte. Parfois, mais rarement, les thèmes-voyelle en *m* laissent tomber leur *m* avant *ξ*. Les thèmes-consonne forts en *h* abrègent leur terminaison en *h* devant *ξ*; ceux en *h* perdent le *h*.

Exemples: *Տրդաս*, *Tiridate*, abl. 'ի *Տրդասայ*; *մարդ*, *homme*, abl. 'ի *մարդոյ*; *բախտ*, *fortune*, abl. 'ի *բախտէ*; *մահ*, *mort*, abl. 'ի *մահուէ*; *անուն*, *nom*, abl. *յանուննէ*; *բազմութիւն*, *multitude*, abl. 'ի *բազմութենէ*; *աստղ*, *étoile*, abl. *յաստեղէ*; *լեռան*, *montagne*, abl. 'ի *լեռնէ* pour *լերնէ*.

Il arrive parfois que le *m* du pronom suffixe sanscrit *sma*, déjà signalé plus haut, s'introduit à l'ablatif entre le thème et le signe casuel *ξ*, mais seulement dans les thèmes-voyelle dont la voyelle thématique disparaît alors devant le *ξ*. Ex.: *աջ*, *droite*, abl. *յաջմէ*, à droite; *ձախ*, *gauche*, abl. 'ի *ձախմէ*, à gauche.

Pour les thèmes en *n* qui forment leur génitif singulier en *nξ* avec *ξ* comme désinence du génitif, on trouve des ablatifs en *nξէ*; cette forme provient alors du génitif très-rare en *nξ* au lieu de dériver du thème fort en *n*. Ex.: *կին*, *femme*, gén. *կնոջ*, abl. 'ի *կնոջէ*; *տեղի*, *lieu*, gén. *տեղւոջ*, abl. 'ի *տեղւոջէ*.

L'ablatif pluriel est toujours identique au génitif pluriel avec le préfixe 'ի (*յ* avant les voyelles).

g. INSTRUMENTAL.

Le signe casuel de l'instrumental singulier est: pour les thèmes-voyelle *ւ* qui, joint aux voyelles thématiques *u*, *o*, *i*, donne *ու*, *ով*, *իւ*, et disparaît

complètement dans les thèmes en *nl*; pour les thèmes-consonne *p*, devant lequel le *h* final du thème se change en *h'*. Beaucoup de thèmes-voyelle en *nl* reçoivent également *p* (concurrentement avec *l*) comme signe de l'instrumental, en particulier ceux qui au thème faible ont pris *p* en remplacement de la voyelle *nl*; ces derniers insèrent le suffixe déterminatif *h* (en le changeant en *h'*) entre la voyelle thématique et le signe casuel de l'instrumental.

Si pour un seul et même thème faible il existe à côté d'un thème fort en *n*, *h*, *nl* et *h'n*, un autre thème fort en *w* (correspondant à *n*, *h*, *nl*) ou en *w'h* (correspondant à *h'n*), c'est de ce second thème que l'instrumental sera formé.

Exemples: Տրդաստ, *Tiridate*, Տրդաստաւ; մարդ, *homme*, մարդով; բախտ, *fortune*, բախտիւ; մահ, *mort*, մահու; ահիւ, *œil*, ահամբ; աստղ, *étoile*, աստղը; օր, *jour*, առտրը.

տեղի, *lieu*, th. fort I: տեղւո, th. fort II: տեղեա, instr. տեղեաւ; զաւակ, *enfant*, th. fort I: զաւակի, th. fort II: զաւակա, instr. զաւակաւ; բարձր, *haut*, th. fort I: բարձու, th. fort II: բարձա, instr. բարձամբ; զառն, *agneau*, th. fort I: զառին, th. fort II: զառան, instr. զառամբ.

L'instrumental pluriel se forme pratiquement en ajoutant un *p* à l'instrumental singulier. On obtient ainsi, comme désinence de l'instrumental pluriel des thèmes-voyelle en *w*, la terminaison *աւք*, qui peut se changer en *օք*. Au lieu de l'instrumental pluriel régulier en *ամբք* des thèmes-consonne en *w*, on trouve parfois *աւք*, qui peut également se changer en *օք*.

Étymologiquement ι et μ sont identiques et à rapprocher de l'ancien élément prépositionnel sanscrit δi , zend bi , grec. ϕi . Le ι - μ et le μ - μ de l'instrumental pluriel représentent le sanscrit δis , zend bis , de l'instrumental pluriel. (1)

Le *narratif* et le *circumlatif* (2), cités comme cas par quelques grammairiens, ne peuvent être envisagés comme des cas proprement dits. Ils sont formés de l'ablatif et de l'instrumental avec le préfixe prépositionnel de l'accusatif η . Nous traiterons la question avec plus de détails dans la Syntaxe.

TABLEAU DES DÉCLINAISONS

A. DÉCLINAISON-VOYELLE.

Thèmes en u (Déclinaison-voix en u).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu$; <i>Tridate</i>	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\mu$
<i>Accus.</i>	déterminé η $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu$	η $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\mu$
	indéterminé $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu$	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\mu$
<i>Gén.</i>	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$
<i>Dat.</i>	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$
<i>Abl.</i>	η $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$	η $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\eta$
<i>Instr.</i>	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\iota$	$\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\iota\mu$, $\text{S}\eta\eta\iota\omega\mu\omega\mu$.

(1) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 19; Müller, *l. c.*, p. 8.

(2) Le terme *circumlatif* (cf. ablatif) nous semble préférable aux dénominations de *périphérique* et de *circumférenciel* employés jusqu'à présent par les grammairiens de langue française.

Thème en *n* (Déclinaison-voyelle en *n*).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	մարդ, <i>homme</i>	մարդք
<i>Accus.</i>	déterminé զմարդ	զմարդս
	indéterminé մարդ	մարդս
<i>Gén.</i>	մարդոյ (կնոջ)	մարդոց
<i>Dat.</i>	մարդոյ, մարդում, (կնոջ)	մարդոց
<i>Abl.</i>	'ի մարդոյ (կնոջէ)	'ի մարդոց
<i>Instr.</i>	մարդով	մարդովք

Thème en *ի* (Déclinaison-voyelle en *ի*).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	բան, <i>parole</i>	բանք
<i>Accus.</i>	déterminé զբան	զբանս
	indéterminé բան	բանս
<i>Gén.</i>	բանի	բանից
<i>Dat.</i>	բանի	բանից
<i>Abl.</i>	'ի բանէ	'ի բանից
<i>Instr.</i>	բանիւ	բանիւք

Thème en *ու* I (1ère Déclinaison-voyelle en *ու*).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	ժամ, <i>temps</i>	ժամք
<i>Accus.</i>	déterminé զժամ	զժամս
	indéterminé ժամ	ժամս
<i>Gén.</i>	ժամու	ժամուց
<i>Dat.</i>	ժամու	ժամուց
<i>Abl.</i>	'ի ժամուէ, 'ի ժամէ	'ի ժամուց
<i>Instr.</i>	ժամու	ժամուք

Thème en ու II (2e Déclinaison-voyelle en ու) (հ)

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	ծանր, <i>lourd</i>	ծանո՞ւնք
<i>Accus.</i>	déterminé զծանր	զծանո՞ւնս
	indéterminé ծանր	ծանո՞ւնս
<i>Gén.</i>	ծանո՞ւ	ծանո՞ւնց
<i>Dat.</i>	ծանո՞ւ	ծանո՞ւնց
<i>Abl.</i>	'ի ծանո՞ւէ	'ի ծանո՞ւնց
<i>Instr.</i>	ծանո՞ւ, ծանո՞ւմք	ծանո՞ւք, ծանո՞ւմքք

Thème en ն et ա (Déclinaison-voyelle en ն et ա)

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	հոգի, <i>esprit</i>	հոգիք
<i>Accus.</i>	déterminé զհոգի	զհոգիս
	indéterminé հոգի	հոգիս
<i>Gén.</i>	հոգւոյ	հոգեաց
<i>Dat.</i>	հոգւոյ	հոգեաց
<i>Abl.</i>	'ի հոգւոյ	'ի հոգեաց
<i>Instr.</i>	հոգեալ	հոգեալք, հոգեօք

Thème en ի et ա (Déclinaison-voyelle en ի et ա)

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	երակ, <i>veine</i>	երակք
<i>Accus.</i>	déterminé զերակ	զերակս
	indéterminé երակ	երակս
<i>Gén.</i>	երակի	երակաց
<i>Dat.</i>	երակի	երակաց
<i>Abl.</i>	յերակէ	յերակաց
<i>Instr.</i>	երակալ	երակալք, երակօք

Thème en ու et ա (Déclinaison-voiyelle en ու et ա).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	բարձր, <i>haut</i>	(բարձունք)
<i>Accus.</i>	déterminé զբարձր	զբարձունս
	indéterminé բարձր	բարձունս
<i>Gén.</i>	բարձու	բարձանց
<i>Dat.</i>	բարձու	բարձանց
<i>Abl.</i>	'ի բարձուէ	'ի բարձանց
<i>Instr.</i>	բարձամբ	բարձամբք, բարձաւք, բարձօք

B. DÉCLINAISON-CONSONNE.

Voyelle thématique ա (Déclinaison-consonne en ա).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	բարութիւն, <i>bonté</i>	բարութիւնք
<i>Accus.</i>	déterminé զբարութիւն	զբարութիւնս
	indéterminé բարութիւն	բարութիւնս
<i>Gén.</i>	բարութեան	բարութեանց
<i>Dat.</i>	բարութեան	բարութեանց
<i>Abl.</i>	'ի բարութենէ	'ի բարութեանց
<i>Instr.</i>	բարութեամբ	բարութեամբք, բարութեաւք, բարութեօք

Voyelle thématique ե (Déclinaison-consonne en ե).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	աստղ, <i>étoile</i>	աստղք
<i>Accus.</i>	déterminé զաստղ	զաստղս
	indéterminé աստղ	աստղս
<i>Gén.</i>	աստղ	աստղց

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Dat.</i>	աստեղ	աստեղց
<i>Abl.</i>	յաստեղէ	յաստեղց
<i>Instr.</i>	աստեղք	աստեղքք

Voyelle thématique ի et ա (Déclinaison-cons. en ի et ա).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	անձն, <i>personne</i>	անձինք
<i>Accus.</i>	déterminé զանձն	զանձինս
	indéterminé անձն	անձինս
<i>Gén.</i>	անձին	անձանց
<i>Dat.</i>	անձին	անձանց
<i>Abl.</i>	յանձնէ	յանձանց
<i>Instr.</i>	անձամբ	անձամբք, անձաւք, անձօք

Voyelle thématique ու (Déclinaison-consonne en ու).

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	օր, <i>jour</i>	աւուրք
<i>Accus.</i>	déterminé զօր	զաւուրս
	indéterminé օր	աւուրս
<i>Gén.</i>	աւուր	աւուրց
<i>Dat.</i>	աւուր	աւուրց
<i>Abl.</i>	(յաւուրէ) յօրէ	յաւուրց
<i>Instr.</i>	աւուրբ	աւուրբք

C.. DÉCLINAISON IRRÉGULIÈRE.

Quelques thèmes s'écartent plus ou moins de la flexion régulière que nous venons d'exposer. Nous les donnons ci-dessous, rangés d'après l'ordre des voyelles thématiques.

Voyelle thématique *u*.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	այր, <i>homme</i> (vir)	(արք)
<i>Accus.</i>	déterminé զայր	զարս
	indéterminé այր	արս
<i>Gén.</i>	յուն	արանց
<i>Dat.</i>	անն	արանց
<i>Abl.</i>	յառնէ	յարանց
<i>Instr.</i>	արամբ	արամբք

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	տէր, <i>seigneur</i>	(տեարք)
<i>Accus.</i>	déterminé զտէր	զտարս
	indéterminé տէր	տարս
<i>Gén.</i>	տեառն	տեարց, տերանց
<i>Dat.</i>	տեառն	տեարց, տերանց
<i>Abl.</i>	'ի տեառնէ	'ի տեարց, 'ի տերանց
<i>Instr.</i>	տերամբ	տերամբք

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	տիւ, <i>jour</i>	տիւք
<i>Accus.</i>	déterminé զտիւ	զտիւս
	indéterminé տիւ	տիւս
<i>Gén.</i>	տունջեան, տնջեան	տունջեանց, տնջեանց
<i>Dat.</i>	տունջեան, տնջեան	տունջեանց, տնջեանց
<i>Abl.</i>	'ի տունջենէ, 'ի տնջենէ	'ի տունջեանց, 'ի տնջեանց
<i>Instr.</i>	տունջեամբ, տնջեամբ	տունջեամբք, տնջեամբք

On trouve encore pour le génitif singulier la forme *ուսընջեան* dans laquelle, comme pour *ուսնջեան*, le caractère consonne du *ւ* est certain.

Voyelle thématique n et u.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>կին, femme</i>	<i>կանայք</i>
<i>Accus.</i>	déterminé <i>զկին</i>	<i>զկանայս</i>
	indéterminé <i>կին</i>	<i>կանայս</i>
<i>Gén.</i>	<i>կնոջ</i>	<i>կանանց, կանաց</i>
<i>Dat.</i>	<i>կնոջ</i>	<i>կանանց, կանաց</i>
<i>Abl.</i>	<i>'ի կնոջէ</i>	<i>'ի կանանց</i>
<i>Instr.</i>	<i>կնաւ, կանամբ</i>	<i>կանամբք</i>

Voyelle thématique ւ.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>քոյր, sœur</i>	<i>քորք</i>
<i>Accus.</i>	déterminé <i>զքոյր</i>	<i>զքորս</i>
	indéterminé <i>քոյր</i>	<i>քորս</i>
<i>Gén.</i>	<i>քուեր, քեռ</i>	<i>քուերց, քերց</i>
<i>Dat.</i>	<i>քուեր, քեռ</i>	<i>քուերց, քերց</i>
<i>Abl.</i>	<i>'ի քեռէ</i>	<i>'ի քուերց, 'ի քերց</i>
<i>Instr.</i>	<i>քերբ</i>	<i>քերբք</i>

Voyelle thématique ի.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>գիւղ, գեւղ, գեաւղ, գեօղ, village</i>	<i>գիւղք etc.</i>
<i>Accus.</i>	déterminé <i>զգիւղ, etc.</i>	<i>զգիւղս</i>
	indéterminé <i>գիւղ</i>	<i>գիւղս</i>

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Gén.</i>	գեղի, գեղի, գեաւղի	գեղեց, գիւղեց
<i>Dat.</i>	գեղի, etc.	գեղեց, գիւղեց
<i>Abl.</i>	'ի գեղէ, 'ի գեղիէ	'ի գեղեց, 'ի գիւղեց
<i>Instr.</i>	գեղիւ, գիւղիւ	գեղիւք, գիւղիւք, գիւղօք.

Thème sans voyelle thématique.

(Տայր, père; մայր, mère; եղբայր, frère.)

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	Տայր, père	Տարք
<i>Accus.</i>	{ déterminé զՏայր	զՏարս
	{ indéterminé Տայր	Տարս
<i>Gén.</i>	Տօր	Տարց, Տարանց
<i>Dat.</i>	Տօր	Տարց, Տարանց
<i>Abl.</i>	'ի Տօրէ	'ի Տարց, 'ի Տարանց
<i>Instr.</i>	Տարք	Տարքք

Décliner sur le même paradigme մայր et եղբայր.

Les noms composés formés avec les noms irréguliers que nous venons de citer se déclinent comme eux.

II. ADJECTIF

Les adjectifs se déclinent comme les substantifs. Toutefois un grand nombre d'adjectifs polysyllabiques principalement, qui ont la forme de thèmes-consonne faibles, ne prennent aucune flexion et demeurent invariables. Nous reviendrons sur ce sujet dans la Syntaxe, ainsi que sur la place occupée par les adjectifs par rapport aux substantifs.

I. COMPARATIF.

Le suffixe du comparatif est *գոյն*, thème fort *գունի*, qui suit la déclinaison-voyelle en *ի*. *գոյն* s'ajoute toujours au thème faible.

Si l'adjectif se termine par une voyelle, il prend le suffixe purement et simplement, à moins toutefois que la voyelle finale ne soit un *ի*; auquel cas *ի* se change en *ե* devant *գոյն*; ex. *ընտանի*, *familier*, comparatif: *ընտանեգոյն*.

Les adjectifs avec consonne finale insèrent un *ա* devant *գոյն*; ex.: *վեհ*, *grand*, *noble*, compar.: *վեհագոյն*; *բարձր*, *haut*, compar.: *բարձրագոյն*.

Si deux adjectifs ou plus se trouvent réunis et doivent être pris au sens comparatif, la règle est que le premier ou le dernier seulement reçoivent le suffixe *գոյն*. *Յթ* -ուսել

Certains adverbes forment un comparatif de la même manière que l'adjectif; ex.: *վերայ*, *au dessus*, compar.: *վերագոյն*.

Le français *que* après le comparatif se rend en arménien par *քան* suivi de l'accusatif déterminé de l'objet comparé; ex.: *մեծագոյն քան զմարդ*, *plus grand que l'homme*.

Il est sans importance, au point de vue de la grammaire pratique, de rechercher si *գոյն* est le suffixe comparatif *ἵπνος* (grec *ισος*), ou un substantif *գին* (th. fort *գին*) joint à l'adjectif à la manière des composés déterminatifs, ou bien encore le persan *گون* *couleur*. (1)

2. SUPERLATIF.

Le superlatif, pour lequel l'arménien n'a point de suffixe particulier, est exprimé:

(1) Bopp, *Gram. Comp.* t. II, p. 206 sv.

1° par le comparatif;

2° par la répétition du positif; ex.: մեծ մեծ, ou encore մեծամեծ, *très-grand*;

3° en préfixant au positif ou à un substantif les mots *ամէն*, *tout*, *գեր*, *beaucoup*, *մեծ*, *grand*, *եռ*, *trois*, avec la voyelle de liaison *ա*; ex.: Հարուստ, *riche*, ամենահարուստ, *très-riche*; լիք, *plein*, գերալիք, *très-plein*; անուն, *nom, renom, gloire*, մեծանուն, *très-glorieux*; մեծ, *grand*, եռամեծ, *très-grand* (trois fois grand);

4° enfin, en faisant précéder l'adjectif, mais sans la voyelle de liaison *ա*, de յոյժ, *beaucoup*, կարի, *trop* et autres mots analogues; ex.: յոյժ մեծ, *très-grand*, կարի մեծ, *trop grand*.

III. NUMÉRAUX

I. NOMBRES CARDINAUX. (1)

մէն, մէն, մէ, մու; եզ	1
մին, մինի, մինում (ordinairement ne se décline pas)	
մէն, մէնի et մնի (id.)	
մի, միոյ et միոջ, մում	
մու, մոյր, մում (ordinairement ne se décline pas).	
եզ, եզոյ et եզոյր	
երկուք, երկու, երկ	2
երկու et երկուք, երկուց	
երկ, երկից	
երեք, եռ, երր	3
երեք, երկց	

(1) On a ajouté dans la présente table, aux noms de nombre fondamentaux, les thèmes forts et les cas nécessaires pour faire connaître la flexion.

<i>եր, երի</i> est rare <i>երր</i> (seulement en composition)	
<i>չորք, չորս, քառ</i>	4
<i>չորք, չորից</i> <i>քառ, քառի</i>	
<i>հինգ, հինգք</i> /	5
<i>հինգ, հինգի, հինգիւ, հինգաւ</i>	
<i>վեց, վեցք</i>	6
<i>վեց, վեցի, վեցիւ</i>	
<i>եւթն (եւթն, եւաւթն, եօթն), եւթանք, եւթեանք</i> <i>եւթն, եւթնի, եւթնիւ, et եւթան,</i> <i>եւթամբ, եւթեամբ</i>	7
<i>ութ, ութք</i>	8
<i>ութ, ութի, ութիւ</i>	
<i>ինն, ինունք, իննունք</i>	9
<i>ինն, ըննի, ըննիւ</i> <i>ինունք, ինունց, ինանց</i> <i>իննունք, իննուց, ըննից</i>	
<i>տասն, տասունք</i>	10
<i>տասն, տասին, տասամբ</i> <i>տասունք, տասանց, տասամբք</i>	
<i>մետասան</i>	11
<i>երկոտասան</i>	12
<i>երեքտասան</i>	13
<i>չորեքտասան</i>	14
<i>հնգերտասան</i>	15
<i>վեչտասան</i>	16

Les nombres cardinaux de 11 à 16 sont formés des nombres fondamentaux 1—6 joints à *տասան*, sans la copule *և*; ils suivent la déclinaison-voyllé en *ի*; ex.: *մետասան*, Gén. *մետասանի*, Instr. *մետասանիւ*.

<i>եւթնևտասն, եւթնուտասն, եւթնուտասանք</i>	17
<i>ութևտասն, ութուտասն, ութուտասանք</i>	18
<i>իննևտասն, իննուտասն, իննուտասանք</i>	19

Les nombres cardinaux 17, 18 et 19 sont formés des noms de nombre 7, 8 et 9 réunis à *տասն* au moyen de la copule *և*, *ու*. Les deux éléments peuvent être déclinés, ou bien on ne décline que *տասն* seul.

<i>քսան</i>	20
<i>քսան, քսանի, քսանիւ</i>	
<i>երեսուն</i>	30
<i>քառասուն</i>	40
<i>յիսուն</i>	50
<i>վաթսուն</i>	60
<i>եւթանասուն</i>	70
<i>ութսուն</i>	80
<i>իննսուն</i>	90

Les noms de nombre, de 30 à 90, suivent la déclinaison-voyelle en *ի* avec chute de *ու* dans *սուն*.

Dans les nombres composés 21, 22, 23 etc., 31, 32 etc. les dizaines précèdent les unités et la copule *և* joint les deux éléments; ex.: *քսան և վի, 21; քսան և երկու, 22; երեսուն և երեք, 33*. Les deux nombres sont déclinés, ou seulement le dernier.

<i>հարիւր</i>	100
<i>հարիւր, հարիւրոյ et հարիւրի</i>	
<i>երկուհարիւր, երկերիւր</i>	200
<i>երեքհարիւր</i>	300
<i>չորեքհարիւր</i>	400

Հինգհարիւր	500
վեցհարիւր	600
եւթնհարիւր	700
ութհարիւր	800
իննհարիւր	900

Dans les nombres 200—900 les deux éléments sont déclinés, ou seulement le dernier; mais si le nom d'unité suit le nombre cent, p. ex.: հարիւր հինգ, pour հինգհարիւր, les deux éléments se déclinent toujours. Lorsque les centaines sont suivies de dizaines, ou de dizaines et d'unités, — avec ou sans *և* —, on ne décline que la dernière partie du nombre.

հազար	1000
հազար, հազարի, հազարիւ, հազարաւ	
երկու հազար	2000
երեք հազար, etc. etc.	3000
ընկ, ընկ	10.000
ընկ, ընկի, ընկոյ et ընկու	
մետասան հազար	11.000
քսան հազար	20.000
հարիւր հազար	100.000

Pour la flexion et la combinaison avec des nombres inférieurs, mêmes observations que ci-dessus (nombres 200—900).

A côté des expressions comme քսան հազար, 20.000, etc. on rencontre une autre forme de composition avec ընկ, 10.000; par exemple, on peut dire ընկըհինգ, 50.000, ou bien, en plaçant ընկ à la fin, երկուտասանընկ, 120.000.

REMARQUES ÉTYMOLOGIQUES. (1)

մին, մէն sont à rapprocher de *μόνος, μία*, et tous deux peut-être du sanscrit *manāh*, «peu». մի provient de մին par la chute de ն, մն. de մի par l'affaiblissement de ի en ու. երկ vient du sanscrit *lka*.

երկուք, pour *adunā*, qui est identique au sanscrit *dva*; երկու est un ancien duel, dont երկ est un affaiblissement.

եռ, երեք provient du sanscrit *tri*, par chute du *t* et adoption de *h* comme voyelle prosthétique.

չորք est une contraction du sanscrit *catvār*; dans չորս, le *u* remplace la terminaison sanscrite *as*; քառ est une transformation arménienne du *vār* de *catvār*, *cat* étant tombé.

հինգ, sanscrit *pañcan*.

վեց, du sanscrit *ṣaṣ* (primitivement *kṣaṣ*); le վ est expliqué par le *v* du zend *kṣvas*.

իւթն, եւթն, du sanscrit *saptan*, par chute de *s*, changement de *ṣ* en ւ, et aspiration de *t* en թ.

ութ, sanscrit *aṣṭan*.

ինն, thème fort *ṅnān*, du sanscrit *nāvan*, avec suppression de *v* et addition de la voyelle prosthétique ի.

ասան, sanscrit *dāśan*.

Les nombres 20—90 sont des multiplicatifs. Remarquer l'affaiblissement de *w*, conservé dans քսան, en ու dans երեսուն et les nombres suivants, ainsi que la forme tronquée de հինգ devenu յի dans յիսուն.

թիւր est à rapprocher du grec *μύριοι*.

On ne trouve aucun rapprochement à faire pour հարիւր.

2. NOMBRES ORDINAUX.

մի } . . . premier
 նախ, նախնի, նախկին }
 առաջին, առաջնորդ, առաջնորդ }

(1) cf. Bopp, *Gram. comp.*, t. II, p. 209 sv.; Windischmann, *Die Grundlagen des Armenischen im arischen Sprachstamme*, p. 29 sv.

<i>երկրորդ, երկեր</i>	deuxième
<i>երրորդ, երիր</i>	troisième
<i>քառորդ, չորրորդ, չորիր</i>	quatrième
<i>հինգերորդ</i>	cinquième
<i>վեցերորդ</i>	sixième
<i>եւթներորդ</i>	septième
<i>ութերորդ</i>	huitième
<i>իններորդ</i>	neuvième
<i>սասներորդ</i>	dixième

Les nombres ordinaux de 11 à 19 se forment en ajoutant *երորդ* aux nombres cardinaux, ex.: *չորեքսասներորդ, quatorzième*, ou bien en faisant suivre l'ordinal *սասներորդ* de la forme ordinale des unités, ex.: *սասներորդ առաջներորդ, onzième; սասներորդ երկրորդ, douzième*. Dans le premier cas la dernière partie du nombre composé est seule déclinée; dans le second cas les deux parties reçoivent la flexion.

Les nombres ordinaux à partir de 20 se forment également en ajoutant *երորդ* aux nombres cardinaux, et alors le *ու* de la dernière syllabe des nombres 30—90 disparaît. Ex.: *երեսներորդ, trentième; հարիւրերորդ, centième; հազարերորդ, millième*.

Quand, dans les nombres composés, les dizaines précèdent les unités, les deux éléments prennent la forme ordinale et sont déclinés. D'autres fois les unités, en tant que dernière partie du nombre composé, prennent seules la forme ordinale et sont seules déclinées; dans ce cas elles sont réunies aux dizaines par la copule *և*.

Les nombres ordinaux suivent la déclinaison-voyelle en *ի*, et régulièrement, à l'instrumental, la déclinaison-voyelle en *ւ*.

La terminaison caractéristique des nombres ordinaux *երորդ* doit être décomposée en *եր* et *որդ*; le *ր* est l'ancienne terminaison du génitif que nous retrouvons dans le pronom; le *ե* est une voyelle de liaison. *որդ* est, d'après Petermann,⁽¹⁾ le substantif *որդի*, *filis*, ou, d'après Bopp,⁽²⁾ le sanscrit *ard'a-s* (racine *ard'*, *rd'*, croître), *moitié, partie, endroit, région*. *Հին-գերորդ* signifierait par conséquent « fils de cinq », ou bien « l'endroit de cinq », « ce qui occupe la cinquième place ».

3. MULTIPLICATIFS.

Les numéraux multiplicatifs sont formés des nombres cardinaux par l'addition de *պատիկ*, qui se décline comme le *որդ* des ordinaux, ou de *կին*, rare et invariable, ou bien encore de *անգամ*.

Petermann (3) ramène *կին* au grec *κίς*, p. ex. : *τετράκις*, et *պատիկ* à *պատել*, *envelopper, entourer*.

4. DISTRIBUTIFS.

On exprime les numéraux distributifs, 1° en redoublant le nombre cardinal, ou 2° en ajoutant *եան* ou *ին* à la forme plurielle du nombre cardinal.

եան et *ին* sont à rapprocher de la racine pronominale *նա*, celui-ci; de là *երեքեան*, *երեքին*, *ces trois, par trois*.

Les formations en *եան* et en *ին* ont une double flexion: 1° flexion du nombre cardinal et de *եան*, *ին*, ce dernier élément suivant la déclinaison-consonne avec *ու* comme voyelle caractéristique; ex. *երեքեան*, *երեքին*, gén. *երեքուան*, accus. *գերեքեան*; ou bien 2° flexion du dernier élément *եան*, *ին* seul, d'après

(1) *Grammatica Lingua Armenica*. Berolini, 1837, p. 162.

(2) *l. c.* t. II, p. 250.

(3) *l. c.*, p. 164.

la règle ci-dessus; ex.: *երեքեան*, gén. *երեքուն*, dat. *երեքում*, instrum. *երեքովք*.

5. SUBSTANTIFS NUMÉRAUX.

Les substantifs numériques, ou noms de nombre abstraits, se forment en ajoutant aux nombres cardinaux *ակ* ou *եակ*, terminaison correspondant au grec *ας* dans *μονάς*, *δεκάς*; ex.: *միակ*, *unique*, *unité*; *ասանեակ*, *dizaine*.

Ces substantifs suivent la déclinaison-voyelle en *ի*, mais à l'instrumental la déclinaison-voyelle en *ս*.

6. ADVERBES NUMÉRAUX.

On emploie comme adverbess numériques :

1° les nombres cardinaux et ordinaux au nominatif, au génitif et à l'accusatif;

2° le génitif des substantifs numériques;

3° des formations particulières obtenues en suffixant aux nombres ordinaux, avec la voyelle de liaison *ս*, la syllabe *բար*, qui sert à former des adverbess; ex.: *երրորդսբար*, *troisièmement*.

IV. PRONOMS

1. PRONOMS PERSONNELS.

Première personne: *ես*, *moi*, *je*.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>ես</i>	<i>մեք</i>
<i>Accus.</i>	<i>զես</i>	<i>զմեզ</i>
<i>Gén.</i>	<i>իմ</i>	<i>մեր</i>
<i>Dat.</i>	<i>ինձ</i>	<i>մեզ</i>
<i>Abt.</i>	<i>յինէն</i> (<i>ինձէն</i>)	<i>իմէնզ</i>
<i>Instr.</i>	<i>ինև</i>	<i>մեւք, մեօք</i>

Seconde personne: *դու, toi, tu.*

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	դու	դուք
<i>Accus.</i>	դքեզ	զձեզ
<i>Gén.</i>	քո	ձեր
<i>Dat.</i>	քեզ	ձեզ
<i>Abl.</i>	'ի քէն	'ի ձէնդ, 'ի ձեղէն
<i>Instr.</i>	քև	ձևք, ձեաւք, ձեօք

Le pronom de la troisième personne, dont le thème est *իւ, ւ*, n'est usité qu'au sens réfléchi et aux cas suivants: Gén. Dat. *իւր*, Abl. *յիւրով*, Instr. *իւրև*. Une autre forme, avec addition de *ն* comme dans beaucoup de noms abstraits, présente un pluriel complet:

Sing. Gén. Dat. *իւրեան*, Instr. *իւրեամբ*, *իւրեաւ*.

Plur. Nom. *իւրեանք*, Gén. Dat. *իւրեանց*, Instr.

իւրեամբք.

On trouve souvent employés, à la place de *իւր*, les cas obliques de *անձն*, *âme, personne*, p. ex. *յանձին*, *en soi*; *անձանց*, *de soi, à soi*.

REMARQUES ÉTYMOLOGIQUES SUR LES PRONOMS PERSONNELS. (1)

իւ est identique à *ահմ*; *ամ* est tombé et *հ* est passé en *ս*. Le *ի* de l'accusatif singulier *դիւ*, qui est du reste conforme au nominatif singulier, abstraction faite du préfixe *դ*, doit être expliqué par le *ի* initial des cas obliques de *իւ*. Le thème des autres cas du singulier est *իւվ*, *իւն*, correspondant au sanscrit *ma*. Le génitif *իւվ* est thème pur; le datif *իւվձ* est thème + *ձ*; cette dernière lettre est le *յ* de la désinence *հյամ* du datif sanscrit

(1) cf. Bopp, *l. c.*, t. II, p. 255 sv.; Windischmann, *l. c.*, p. 32 sv.

mâtyam, à moi (*mihi*). Le *է* de l'ablatif (*ի* est particule enclitique) et le *ւ* de l'instrumental* (dans *և*, *իր* est voyelle de liaison) ont déjà été discutés à propos de la déclinaison du substantif.

Le thème du pluriel de la première personne est *մի*, évidemment identique au thème des cas obliques du singulier. Le *ր* du génitif, qui se présente du reste dans le pronom comme signe du génitif, est suffixe possessif et le même que *ր* en gothique dans *unsa-ra*, «notre» (allemand moderne: *unser*). A l'appui de cette explication, on peut citer le fait que, en arménien, les génitifs des pronoms personnels et démonstratifs sont en même temps adjectifs possessifs. Le *զ* de *միզ* doit ici encore être dérivé du sanscrit *y*; comp. sanscr. *asmādyam*, à nous (*nobis*).

դու, sanscrit *tvām*. Le *ք* des cas obliques du singulier est un renforcement du *v* dans *tvām* après la chute du *t*. Le *ձ* des cas obliques du pluriel est le sanscrit *y*, son initial du pluriel du pronom de la seconde personne. Pour le *զ* dans *քիզ* et *ձիզ*, rapprocher le sanscrit *y* dans *tīdyam*, à toi (*tibi*), et *yusmādyam*, à vous (*vobis*). Les autres désinences casuelles ont déjà été expliquées.

Dans *իւր* le *ր* est suffixe possessif comme dans *միւր*, *ձիւր*, mais il est singulier de le voir persister à l'ablatif et à l'instrumental. *իւ* est thème pur, identique au thème réfléchi sanscrit *sva*, avec chute de *s*. *ի* est une simple voyelle prosthétique.

2. DÉMONSTRATIFS.

a) PRONOMS DÉMONSTRATIFS.

Il y a en arménien neuf pronoms démonstratifs, qui se groupent trois par trois d'après l'analogie de leur formation.

1. *սա*, *դա*, *նա*; 2. *այս*, *այդ*, *այն*; 3. *սոյն*, *դոյն*, *նոյն*.

Cette analogie ressort encore mieux du tableau suivant:

<i>ս-ա</i>	<i>դ-ա</i>	<i>ն-ա</i>
<i>այ-ս</i>	<i>այ-դ</i>	<i>այ-ն</i>
<i>ս-ոյն</i>	<i>դ-ոյն</i>	<i>ն-ոյն</i>

Les formations avec *ս* indiquent l'objet rapproché (*hic*), celles avec *դ* l'objet moins éloigné (*iste*), celles avec *ն* l'objet plus éloigné (*ille*); mais dans l'usage il n'est pas toujours tenu compte de cette différence de signification.

սա, դա, նա.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>սա, celui-ci (hic)</i>	<i>սոքա (սայք)</i>
<i>Accus.</i>	<i>զսա</i>	<i>զսոսա (զսայս)</i>
<i>Gén.</i>	<i>սորա</i>	<i>սոցա (սայց)</i>
<i>Dat.</i>	<i>սմա (սմին)</i>	<i>սոցա (սայց)</i>
<i>Abl.</i>	<i>'ի սմանէ</i>	<i>'ի սոցանէ</i>
<i>Instr.</i>	<i>սովաւ</i>	<i>սոքաւք, սոքօք</i>
<i>Nom.</i>	<i>դա, ce (iste)</i>	<i>դոքա (դայք)</i>
<i>Accus.</i>	<i>զդա</i>	<i>զդոսա (զդայս)</i>
<i>Gén.</i>	<i>դորա</i>	<i>դոցա (դայց)</i>
<i>Dat.</i>	<i>դմա</i>	<i>դոցա (դայց)</i>
<i>Abl.</i>	<i>'ի դմանէ</i>	<i>'ի դոցանէ</i>
<i>Instr.</i>	<i>դովաւ</i>	<i>դոքաւք (դոքօք)</i>
<i>Nom.</i>	<i>նա, (¹) celui-là (ille)</i>	<i>նոքա (նայք)</i>
<i>Accus.</i>	<i>զնա</i>	<i>զնոսա (զնայս)</i>
<i>Gén.</i>	<i>նորա</i>	<i>նոցա (նայց)</i>
<i>Dat.</i>	<i>նմա</i>	<i>նոցա (նայց)</i>
<i>Abl.</i>	<i>'ի նմանէ</i>	<i>'ի նոցանէ</i>
<i>Instr.</i>	<i>նովաւ</i>	<i>նոքաւք, նոքօք</i>

(1) *նա* avec l'enclitique *ն* devient *նայն*, gén. *նորայն*, Plur. nom. *նայնք*, gén. *նայնց*.

այս, այդ, այն.

<i>Nom.</i>	այս, <i>celui-ci</i> (hic)	այսք, այսոքիկ
<i>Accus.</i>	զայս	զայսս, զայսոսիկ
<i>Gén.</i>	այսը, այսորիկ	այսց, այսոցիկ
<i>Dat.</i>	այսմ, այսմիկ	այսց, այսոցիկ
<i>Abl.</i>	յայսմանէ	յայսց, յայսցանէ
<i>Instr.</i>	այսու, այսուիկ	այսոքիւք, այսոքիմքք

<i>Nom.</i>	այդ, <i>ce</i> (iste)	այդք, այդոքիկ
<i>Accus.</i>	զայդ	զայդս, զայդոսիկ
<i>Gén.</i>	այդը, այդորիկ	այդց, այդոցիկ
<i>Dat.</i>	այդմ, այդմիկ	այդց, այդոցիկ
<i>Abl.</i>	յայդմանէ	յայդց, յայդցանէ
<i>Instr.</i>	այդու, այդուիկ	այդոքիւք, այդոքիմքք

<i>Nom.</i>	այն, <i>celui-là</i> (ille)	այնք, այնոքիկ
<i>Accus.</i>	զայն	զայնս, զայնոսիկ
<i>Gén.</i>	այնը, այնորիկ	այնց, այնոցիկ
<i>Dat.</i>	այնմ, այնմիկ	այնց, այնոցիկ
<i>Abl.</i>	յայնմանէ	յայնց, յայնցանէ
<i>Instr.</i>	այնու, այնուիկ	այնոքիւք, այնոքիմքք

սոյն, դոյն, նոյն.

<i>Nom.</i>	սոյն, <i>celui-ci</i> (hic)	սոքին
<i>Accus.</i>	զսոյն	զսոսին
<i>Gén.</i>	սորին	սոցուն, սոցունց
<i>Dat.</i>	սմին	սոցուն, սոցունց
<i>Abl.</i>	(pas d'exemple)	'ի սոցունց
<i>Instr.</i>	սովին, սովիմք	սոքիմքք, սոքումքք

<i>Nom.</i>	դոյն, <i>ce</i> (iste)	դոքին
<i>Accus.</i>	զդոյն	զդոսին

<i>Gén.</i>	դորին	դոցուն, դոցունց
<i>Dat.</i>	դմին	դոցուն, դոցունց
<i>Abl.</i>	(pas d'exemple)	'ի դոցունց
<i>Instr.</i>	դովին, դովիմբ	դոքիմբք, դոքումբք
<i>Nom.</i>	նոյն, <i>celui-là</i> (ille)	նոքին
<i>Accus.</i>	զնոյն	զնոսին
<i>Gén.</i>	նորին	նոցուն, նոցունց
<i>Dat.</i>	նմին	նոցուն, նոցունց
<i>Abl.</i>	(pas d'exemple)	'ի նոցունց
<i>Instr.</i>	նովին, նովիմբ	նոքիմբք, նոքումբք

Outre cette flexion de սոյն, դոյն, նոյն, on en trouve encore une autre qui suit la déclinaison-voyelle en *ի*, et, chez les écrivains postérieurs, une troisième qui suit la déclinaison-voyelle en *ա*; dans cette dernière le *ոյ* du thème peut devenir *ա*. Les deux modes de flexion sont aussi applicables à սյս, սյդ, սյն.

б) PARTICULES DÉMONSTRATIVES.

Les particules démonstratives *ս*, *դ*, *ն*, dont la dernière est le plus fréquemment employée, s'ajoutent comme suffixes aux noms et même aux pronoms. Dans la langue classique il n'est plus possible d'établir entre elles une différence de signification.

Primitivement elles étaient destinées à faire ressortir le mot auquel on les ajoutait, à montrer que l'objet signifié était, soit connu dans un sens général, soit déterminé par le contexte; avec le sens affaibli des démonstratifs *hic*, *iste*, *ille*, elles tenaient donc lieu de l'article. Mais déjà dans la langue classique, et même chez les meilleurs auteurs, Moïse de Khorène

par exemple, leur emploi est devenu si fréquent qu'on ne peut plus leur accorder qu'en général le sens de particules démonstratives.

Les pronoms démonstratifs *այս, այդ, այն, սա, դա, նա*, de même que les particules démonstratives *ս, դ, ն* sont les thèmes démonstratifs *sa, da, na*, qui, en composition avec le thème pronominal *na*, donnent *սոյն, դոյն, նոյն*.

Outre les désinences ordinaires entrent encore dans la flexion de ces pronoms:

1° comme pronom affixe, le pronom démonstratif sanscrit *a*: ex.: *սոր-ա*;

2° dans quelques cas de *այս, այդ, այն* le pronominal *իկ*; *ի* est voyelle de liaison; *կ* est identique au *c* latin dans *hi-c, hunc-c*.

3. PRONOMS POSSESSIFS.

On emploie comme pronoms possessifs de la première et de la seconde déclinaison, au singulier et au pluriel:

1° Les génitifs sing. et plur. des pronoms personnels correspondants, comme en grec.

2° Les mêmes génitifs comme adjectifs possessifs avec une déclinaison propre en *n*: *իմ, mien; քոյ* (pour *քո*), *tien; մեր, nôtre; ձեր, vôtre*; génit. *իմոյ, քոյոյ, մերոյ, ձերոյ*; datif semblable au génitif et aussi *իմում, քում, մերում, ձերում*; ablatif régulier *յիմոյ, ՚ի քոյոյ*, etc. et aussi *յիմմէ, ՚ի քումմէ*, etc.

3° Les adjectifs possessifs formés desdits génitifs: *իմոյին, mien; քոյին, tien; մերոյին, nôtre; ձերոյին, vôtre*, qui sont invariables, et *իմային, mien, մերային, nôtre, ձերային, vôtre*, qui suivent la déclinaison-voyelle en *n*: gén. *իմայնոյ*, ou bien avec chute de *ն* *իմայոյ*, etc.

On emploie comme pronom possessif de la troisième personne :

a) *au sens réfléchi* :

1° Les génitifs *իւր* et *իւրեանց*, *sien*.

2° Le génitif *իւր* comme adjectif possessif avec déclinaison-voyelle en *n* : *իւր, sien*, gén. *իւրոյ*, dat. *իւրում*, etc.

3° Les formes adjectives *իւրոյին* (invariable), *իւրային* et *իւրեանցային* déclinées comme *իմային*.

b) *Au sens non-réfléchi* :

1° Les génitifs sing. et plur. des pronoms démonstratifs.

2° Les mêmes génitifs comme adjectifs possessifs avec déclinaison propre en *n*. Ceux dont la désinence est en *w* peuvent allonger le *w* en *այ* ; cet allongement est nécessaire avant une désinence casuelle commençant par une voyelle. Ex. : *սորա* et *սորայ*, *sien*, gén. *սորայոյ* ; *նորին*, gén. *նորինոյ*, etc. etc.

3° Les formes adjectives *սորային*, *սոցային*, etc. ; gén. *սորայնոյ*, etc.

En outre les particules démonstratives *ս*, *դ*, *ն* peuvent avoir, dans l'ensemble de la phrase, le sens de pronoms démonstratifs.

Pour les éléments de formation *ային*, *ոյին*, rapprocher le suffixe possessif sanscrit *iya*.

4. PRONOMS INTERROGATIFS.

Le pronom interrogatif le plus usité est *ն*, *նի*.

	SINGULIER	PLURIEL
<i>Nom.</i>	<i>ն, նի</i>	<i>ոյք</i>
<i>Accus.</i>	<i>զն, զնի</i>	<i>զոյս</i>
<i>Gén.</i>	<i>ոյր</i>	<i>ոյց</i>

	SINGULIER	FLURIEL
<i>Dat.</i>	նւմ	ոյց
<i>Abl.</i>	յումէ, յումմէ	յոյց
<i>Instr.</i>	(pas d'exemple)	(pas d'exemple)

Un second pronom interrogatif **ի** est rarement employé et ne se trouve qu'au singulier.

<i>Nom.</i>	ի	<i>Gén.</i>	էր	<i>Abl.</i>	ի մէ
<i>Accus.</i>	զի	<i>Dat.</i>	իմ, հիմ	<i>Instr.</i>	իւ

Un troisième pronom interrogatif **ինչ** répondant au latin *quid?* ne se rencontre que sous les formes **զինչ** et **ինչ**.

Bopp⁽¹⁾ explique **ի** par le thème interrogatif sanscrit *ki, n̄* par le védique *káya*, **ինչ** par le sanscrit *kí-til*. Le **լ** de **նլ** n'est qu'une addition euphonique.

5. PRONOM RELATIF.

Le pronom relatif est **որ**, thème fort **որո**.

	SINGULIER	FLURIEL
<i>Nom.</i>	որ	որք
<i>Accus.</i>	զոր	զորս
<i>Gén.</i>	որոյ	որոց
<i>Dat.</i>	որում	որոց
<i>Abl.</i>	յորմէ	յորոց
<i>Instr.</i>	որով	որովք

D'après Bopp,⁽²⁾ *n* dans *n-րո* est une voyelle prosthétique, *րո* le thème relatif *ya* du sanscrit et du zend. Il y a des exemples en arménien d'un *l* remplaçant un *y* primitif, et le passage de *l* en *r* est très-fréquent dans les langues indo-européennes, ainsi que l'assourdissement du *a* sanscrit en *n* arménien.

(1) *l. c.*, t. II, p. 381 sv.

(2) *l. c.*, t. II, p. 362.

6. PRONOM DÉFINI.

Le pronom défini est *ինքն*, thème fort *ինքեսն*, et suit la déclinaison-consonne en *ս*. Il répond pour le sens au latin *ipse* et se trouve également, avec la même signification, ajouté à d'autres pronoms. Ex.: *ես քեզն, moi-même*; *նա անքն, celui-là même*.

On rencontre aussi employé dans le même sens le mot *անձն, âme, personne*.

ին, premier élément de *ինքն*, doit être ramené au thème démonstratif sanscrit *aná*, *քն* au sanscrit *svayám*, même. (1)

7. PRONOMS INDÉFINIS.

Il y a en arménien cinq pronoms indéfinis, qui sont: *ուք, ոմն*, avec le sens de *quelqu'un* (aliquis), *իք, իմն, ինչ*, avec le sens de *quelque chose* (aliquid). Tous sont employés substantivement et adjectivement.

ուք et *ոմն* se trouvent souvent joints pléonastiquement à d'autres pronoms, surtout aux pronoms interrogatifs; ex.: *նի ոք, qui? նի ոմն, ոյք ոմանք*.

իմն est invariable; *ինչ*, thème fort *ընչ*, suit la déclinaison-voyelle en *ի*; les trois autres se déclinent ainsi:

SINGULIER

<i>Nom.</i>	<i>ուք</i>	<i>ոմն</i>	<i>իք</i>
<i>Accus.</i>	<i>զուք</i>	<i>զոմն</i>	<i>չիք</i>
<i>Gén.</i>	<i>ուրուք</i>	<i>ուրոմն</i>	<i>իրիք</i>
<i>Dat.</i>	<i>ումք</i>	<i>ումն</i>	<i>իմք</i>
<i>Abl.</i>	<i>յումքէ</i>	<i>յումնէ</i>	<i>յիմքէ</i>
<i>Instr.</i>	manque	<i>ումմք</i>	<i>իմք</i>

(1) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 293, 345.

n.p et *h.p* ne forment pas de pluriel; celui de *nib* est: *nibāh.p*, *qribāh.u*, *nibāh.g*, *qribāh.g*, *nibāh.p.p*.

Dans *n.p* et *h.p*, *n* et *h* sont le pronom interrogatif; le *p* est le *v* zend de *ava*, celui-ci.

On doit également reconnaître le pronom interrogatif dans le *n* et le *h* de *nib* et de *hrib*; le *ib*, thème fort *nib*, est une syllabe formative qui se trouve fréquemment dans les noms abstraits.

hiz a été expliqué lorsque nous avons parlé du pronom interrogatif.

8. PRONOMS RÉCIPROQUES.

Les pronoms réciproques *hribāh.g* et *hribrah.g*, *les uns les autres*, ne se trouvent qu'aux cas obliques du pluriel.

Accus. *q hribāh.u*, *q hribrah.u* *Gén. Dat.* *hribāh.g*, *hribrah.g*.
Ablat. *h hribāh.g*, *h hribrah.g* *Instr.* *hribāh.p.p*, *hribrah.p.p*

Le premier est un redoublement du numéral *h*, le second également un redoublement du pronom personnel *h.p*, avec affaiblissement de *h* et *h.p* en *h* dans la seconde partie de la composition. Comparez, en grec, le thème *ἀλλο-*, de *ἀλλο-ἀλλο-*.

9. PRONOMS COLLECTIFS.

1. *ayl*, sanscrit *anyá*, grec *ἄλλος*, latin *alius*, «autre»; gén. *ayluy*, dat. *ayluy*, abl. *ayluy*; suit régulièrement la déclinaison-voyelle en *n*.

2. *hru*, *hru*, de *h* et de *ru*, *autre* (alter), gén. *hruuy*, etc.; se décline comme *ayl*.

3 et 4. երկաքանչիւր, ἑκάτερος, *tous les deux, l'un et l'autre* (uterque), et իւրաքանչիւր, *chacun* (unusquisque), suivent tous deux la déclinaison-voyelle en *n*.

Il ne faut point chercher dans ces mots le substantif անձն, անցն, *âme, personne*, (1) mais bien rapprocher քանչ du sanscrit *kāñcana*, quelqu'un. երկ est le numéral; իւր est le pronom personnel.

5. անձնիւր, անցնիւր, *chacun* (unusquisque), de անձն, անցն, *âme, personne*, ne se décline qu'au pluriel, soit en prenant simplement les désinences casuelles ք, ց, ս (dans ce cas իւր peut se changer en *ի*), soit en suivant la déclinaison-voyelle en *n*.

6. ամէն, *tout* (omnis), gén. ամենի, dat. ամենում, etc., d'après la déclinaison-voyelle en *ի*.

7. ամենայն, *tout* (omnis), de ամէն et de այն, régulier au singulier, ամենայնի etc.

PLURIEL

<i>Nom.</i>	ամենայնք, ամենեքեան, ամենեքին
<i>Accus.</i>	զամենայնս, զամենեւեան, զամենեսին
<i>Gén. Dat.</i>	ամենայնց, ամենայնից, ամենեցուն, ամենեցունց
<i>Abl.</i>	յամենայնց, etc.; comme le génitif avec <i>յ</i> préfixe.
<i>Instr.</i>	ամենայնիւք, ամենեքումք.

8. բոլոր, ὅλος, *tout* (totus), gén. բոլորի et բոլորոյ etc. A l'instrumental on trouve encore à côté de բոլորով les formes բոլորովին et բոլորովիմք, avec addition du thème pronominal ն, *na*, mais seulement lorsque le mot est pris au sens adverbial. Le même ն se ren-

(1) Petermann, *l. c.*, p. 182.

contre dans un second pluriel, usité à côté du pluriel régulier բոլորք :

<i>Nom.</i>	բոլորեքեան, բոլորեքին
<i>Accus.</i>	զբոլորեսեան, զբոլորեսին
<i>Gén. Dat.</i>	բոլորեցուն, բոլորեցունց
<i>Instr.</i>	բոլորեքումք.

9. Համակ, de *sama* et de la syllabe formative ալ des noms abstraits; proprement *totalité*, puis *tout* (totus, universus); indéclinable.

10. Համայն, de *sama* et de այն, *tout* (totus); gén. Համայնի, etc.

11. Բնաւ, *tout* (totus), gén. Բնաւի, etc.

10. PRONOMS CORRÉLATIFS.

Les pronoms corrélatifs sont formés des pronoms démonstratifs այս, նոյն, նա, et du pronom relatif, en composition avec les substantifs պէս, *mode*, *manière*, քան, *quantité*, et չափ, *mesure*.

այսպէս et այսպիսի, gén. այսպիսի et այսպիսոյ, etc., *tel*, *de cette manière*; որպէս et որպիսի, *quel*, *de la manière que*.

այսքան, gén. այսքանոյ, *tant*, *de telle quantité*; որքան, *combien*, *de quelle quantité*.

այնչափ, *tant*, *de telle mesure*; որչափ, *combien*, *de quelle mesure*.

De même նոյնպէս, նոյնքան, նոյնչափ, etc.

V. VERBE

I. DU VERBE EN GÉNÉRAL

I. DIVISION DES CONJUGAISONS ET FORMATION DES THÈMES.

Les verbes arméniens sont cités à l'infinitif, dont la désinence est *լ*.

Il y a en arménien quatre conjugaisons, que l'on distingue par les voyelles caractéristiques ou de conjugaison appartenant au thème, *ի*, *ա*, *ու*, *ի*. Ex.: *գեղբլ*, *prendre*; *աղալ*, *moudre*; *թողուլ*, *permettre*, *laisser*; *խօսիլ*, *parler*.

Les voyelles caractéristiques *ի*, *ա*, *ու*, — qu'elles soient simplement voyelles caractéristiques, ou en même temps voyelles radicales et caractéristiques comme p. ex. *աալ*, *donner*, sanscrit *da* (ce qui n'a aucune importance pour la manière de les traiter) — correspondent à la voyelle caractéristique *a* des Ire et VIe conjugaisons sanscrites, lorsqu'elles forment, ajoutées seules à la racine, le thème-présent du verbe; *ի*, *ու* sont dans ce cas un affaiblissement de *a*. Le *ու* pourrait être également le *u* ajouté à la racine dans la VIIIe conjugaison sanscrite. Cet *u* est une mutilation de *uu*, amenée évidemment par la nasale finale des radicaux sanscrits qui suivent la VIIIe conjugaison; de telle sorte que la VIIIe conjugaison sanscrite ne serait qu'une sous-division de la Ve. Or, le nombre des verbes arméniens en *ու* dépassant de beaucoup celui des huit racines sanscrites qui suivent la VIIIe conjugaison, il en résulte qu'il ne faut point chercher cette conjugaison en arménien, mais bien regarder le *ու* comme un affaiblissement de *ա*.

A côté des thèmes-présent simples, qui se composent du radical et de la voyelle caractéristique, d'autres se présentent allongés par des suffixes d'élargissement qui sont:

a) *նԵ*, primitivement *նա*, sanscrit *ana*, grec *ανω*, qui se trouve ordinairement sous la forme *անԵ* et n'est que très-rarement ajouté à la racine sans voyelle copulative. Cette formation correspond à la IXe conjugaison sanscrite. Ex.: *ՀարցանԵլ*, *chercher*, *ՀարցանԵլ*; *խառնԵլ*, *mêler*, *խառնԵլ*.

b) *նա*, suffixe des verbes dénominatifs, usité sous les formes *անա* et *ենա*. Ex. *բռնանալ*, *dominer*, *բռնանալ*; *մերձենալ*, *approcher*, *մերձենալ*.

Il faut bien distinguer entre *նԵ* et *նա*. Les deux syllabes peuvent aussi être radicales.

c) *նու*, sanscrit *nu* de la Ve conjugaison, ajouté toujours immédiatement à la racine. Ex.: *քաղցնուլ*, *avoir faim*, *քաղցնուլ*; *ընկենուլ*, *jeter*, *rejeter*, *ընկենուլ*.

d) *չ* et *նչ*, qui correspond en partie quant à la forme, mais non quant à la signification, aux formations grecques en *σχω*; ajouté à la racine soit immédiatement, soit au moyen de *ա* comme voyelle copulative. Ex.: *փախչիլ*, *fuir*, *փախչիլ*; *երկնչիլ*, *craindre*, *երկնչիլ*; *ճանաչիլ*, *connaître*, *ճանաչիլ*; *մեղանչիլ*, *pécher*, *մեղանչիլ*. Comme le montrent ces exemples, les formations en *չ* et *նչ* prennent pour voyelle caractéristique *ի* et le plus souvent *ի*.

Dans les formations en *նԵ*, *անԵ*, *անա*, *ենա*, *նու*, *չի*, *չի*, *նչի*, *նչի*, *աչի*, *անչի*, les voyelles finales *Ե*, *ա*, *ու*, *ի*, sont réputées voyelles caractéristiques de ces thèmes élargis.

Le *ի* qui s'insère entre la racine et la désinence personnelle au passif de l'aor. II de beaucoup de verbes élargis (voyez plus loin p. 64), est-il un élément radical tombé au thème-présent élargi, ou bien une intercalation euphonique, comme un *γ*, p. ex.,

qui viendrait s'appuyer sur la voyelle suivante *u*? Il ne nous paraît pas possible de trancher la question.

La IVe conjugaison, avec la voyelle caractéristique *h*, doit être considérée en général comme un passif, bien qu'elle soit suivie par un grand nombre de verbes neutres et déponents. Elle correspond au passif sanscrit: le *a* de la caractéristique du passif *ya* est tombé; le *y* est devenu *h*, qui s'ajoute au thème-présent simple ou élargi en faisant disparaître les voyelles caractéristiques primitives *h*, *u*, *nl*; cependant le *nl* de la IIIe conjugaison persiste assez souvent, après l'addition de *h*, dans la forme *nlh*.

Le *h* caractéristique du passif ne se retrouve qu'au présent et à la 3e pers. sing. de l'imparfait; il disparaît aux autres temps et aux autres personnes de l'imparfait (voir plus loin, p. 60).

D'après l'exposé qui précède, les conjugaisons II, III, IV, VII, VIII du sanscrit ne sont pas représentées en arménien; nous retrouverons la Xe conjugaison sanscrite dans l'aoriste I de l'arménien.

2. TEMPS ET MODES.

Le verbe arménien a quatre temps simples: *Présent*, *Imparfait*, *Aoriste*, *Futur*.

L'aoriste et le futur ont chacun deux formes, mais il n'y en a qu'une, la première ou la seconde, d'employée pour une même racine.

Beaucoup de thèmes-présent simples forment à côté de l'aoriste I un participe aoriste II, mais, dans ce cas encore, il n'y a point de participe aoriste I pour la même racine.

L'aoriste II se distingue de l'aoriste I en ce qu'il est formé immédiatement de la racine, pendant que l'aoriste I ajoute à la racine un élément formatif *g*.

Les futurs sont formés des aoristes par un seul et même procédé.

Comme les aoristes et les futurs laissent tomber les suffixes d'élargissement et se forment immédiatement de la racine, il n'y a point pour ces temps de variétés de conjugaison; — il n'y a de différence qu'entre l'actif et le passif, et seulement dans les voyelles auxiliaires qui précèdent les désinences personnelles. Les aoristes et les futurs sont donc nommés *temps généraux*, par opposition au *présent* et à l'*imparfait* qui sont appelés *temps spéciaux* à cause des différences dans la conjugaison dues aux voyelles caractéristiques de chacune des quatre classes.

L'aoriste I et le futur I, d'après les lois de leur formation considérées au point de vue pratique, occupent une place moyenne entre les *temps généraux* et les *temps spéciaux*. En effet la voyelle auxiliaire qui sert à rattacher le *g* de l'aoriste I à la racine est identique à la voyelle caractéristique *h*, *w*, des thèmes-présent simples, le plus souvent pour les verbes de la Ière conjugaison, toujours pour les verbes de la IIème conjugaison (voyez plus loin p. 63). Toutefois cette voyelle auxiliaire n'est point la voyelle caractéristique de conjugaison, mais bien le *a* de *aya* dans la Xème conjugaison sanscrite; on pourrait seulement admettre que le son de la voyelle caractéristique *h* de la première conjugaison a contribué à l'affaiblissement de *a* en *h* dans cette conjugaison. C'est donc sur cette bifurcation en *h* et *w* de la voyelle auxiliaire sanscrite *a* de *aya*, et sur la consonnance ainsi obtenue avec les voyelles caractéristiques des Ière et IIe conjugaisons arméniennes, non pas sur la conservation des voyelles caractéristiques, que reposent les variétés de conjugaison (apparentes par conséquent) à l'aoriste I et au futur I. Faisons encore observer: 1° que ces différences de conjugaison, quand

même elles seraient réelles, ne se montrent que pour les thèmes-présent simples de la Ière et de la IIe conjugaison; 2° que l'intercalation d'une voyelle auxiliaire n'a pas lieu lorsqu'une voyelle radicale précède la voyelle caractéristique du thème-présent simple, comme dans *կիւտ*, *viure*, Aor. I: *կի-ցի*, et non *կիւցի*; 3° que les verbes simples de la IVe conjugaison prennent à l'aoriste comme voyelle auxiliaire un *ի* au lieu de leur voyelle caractéristique *ի*; 4° enfin que les thèmes-présent élargis en *իւ*, — ceux qui le sont en *իւ*, *չ*, *իչ* ne forment que l'aoriste II, — gardent à l'aoriste I la voyelle qui précède *իւ*, laquelle voyelle n'est point une caractéristique de conjugaison. La conclusion qui résulte de ces faits est donc que l'aoriste I et le futur I doivent être considérés en arménien comme des *temps généraux*.

Outre les quatre *temps simples*, il y a encore en arménien six *temps composés* dont nous parlerons plus loin.

L'arménien a cinq modes:

L'indicatif, pour tous les temps;

Le conjonctif, pour le présent et parfois l'imparfait;

L'impératif, pour le présent, l'aoriste et le futur;

L'infinitif, id.

Le participe, id.

Le verbe arménien a deux nombres, le singulier et le pluriel, et chaque nombre trois personnes.

3. *g* COMME LETTRE FORMATIVE POUR L'AORISTE, LE FUTUR ET LE CONJONCTIF.

La lettre *g* sert à former l'aoriste I, les deux futurs et le conjonctif.

Le *g* de l'aoriste est le *y* du sanscrit *aya* de la Xe conjugaison. (1) La signification et l'emploi de l'aoriste arménien s'accordent très-bien avec l'origine que nous lui attribuons.

(1) Bopp, *l. c.*, t. I, p. 408; Windischmann, *l. c.*, p. 47.

On serait tenté de faire dériver le *y* caractéristique du futur de l'exposant du futur sanscrit *ya*, mais cela n'est point admissible à cause de l'absence du *s* de *ya*. Le *y* du futur est identique au *y* caractéristique du conjonctif, et tous deux sont le *y* de la syllabe formative du potentiel sanscrit *yá*, racine *í*, «désirer»; le conjonctif doit être considéré comme le potentiel du présent, et le futur comme le potentiel de l'aoriste, ce que confirme la corrélation de leurs fonctions syntactiques. D'autre part le conjonctif et le futur sont nettement distingués l'un de l'autre, grammaticalement par la forme des désinences personnelles, syntactiquement par la notion de l'avenir que comporte le futur.

Le conjonctif de l'imparfait, qui possède le même *y*, est une formation postérieure.

4. DÉSINENCES PERSONNELLES DU VERBE ARMÉNIEN.

Il faut distinguer, dans le verbe arménien, les désinences personnelles *primaires* et les désinences personnelles *secondaires*. Les premières sont employées au présent (indicatif et conjonctif); les secondes aux autres temps et modes.

Les désinences personnelles primitives sont:

Singulier: *mi, si, ti*; Pluriel: *masi, tasi, nti*.

Les désinences primaires correspondantes sont en arménien:

Singulier: *u, v, —*; Pluriel: *u_p, p, ú*.

Le passage de *mi, si, nti* en *u, v, ú* est clair. Le *ti* primitif de la 3e personne du singulier est tombé. Dans le *u_p* de la 1re personne du pluriel, il faut chercher le primitif *masi*, sanscrit *mas*, avec passage de *s* en *p*. De même dans le *p* de la 2e pers. du pluriel il faut voir le primitif *tasi*, avec disparition du *t* et passage de *s* en *p*, ou bien ramener le *p* au *v* du thème pronominal *tvá*, toujours avec disparition du *t*.⁽¹⁾ La chute du *t* à la 3e personne du singulier est en partie compensée par l'allongement en *ú* et *uj* de *h* et de *u* qui le précédaient.

(1) Bopp, *l. c.*, t. III, p. 80.

De ces désinences *primaires* se sont formées les désinences *secondaires*.

Le *ւ* des premières personnes sing. et plur. est tombé; il se retrouve encore parfois au futur.

Le *ւ* de la 2e pers. sing. s'est conservé au futur, savoir à l'indicatif et à l'impératif, mais à cette dernière forme il s'est déjà changé en *ր*; il est tout à fait tombé à l'impératif aoriste des trois premières conjugaisons; à l'impératif aoriste I de la IVe conjugaison, et toujours à l'impératif aoriste II de la même conjugaison, *ւ* est déjà passé en *ր*. Le changement en *ր* se retrouve encore à l'impératif du présent, à l'imparfait et aux indicatifs des aoristes.

ք et *ի* des 2e et 3e pers. plur. se sont partout conservés. A côté du *ք* de la 2e pers. plur. se trouve encore, aux aoristes de la IVe conjugaison, la désinence personnelle *րուք*. Le *ք* de cette terminaison est désinence personnelle, le *ր* est le *s* du verbe substantif *as*.

Nous donnerons plus de détails dans les chapitres suivants.

II. DES VERBES EN PARTICULIER

A. VERBE RÉGULIER

I. TEMPS SIMPLES.

a) TEMPS SPÉCIAUX.

Présent.

Le présent se forme en ajoutant les désinences personnelles primaires Sing. I *ւ*, II *ս*, III, — Plur. I *ւք*, II *ք*, III *ի*, immédiatement au thème verbal, dont font partie les voyelles caractéristiques de conjugaison; ex.: *գիրիւււ*, je prends; *սղւււ*, je mouds;

Թողու-մ, je laisse, je permets; խօսի-մ, je parle; տեսնի-մ, je vois; ողջանա-մ, je guéris; ընկնու-մ, je jette; փախչի-մ, je fuis; կորնչի-մ, je péris, etc.

A la 3e pers. du singulier et à la 2e pers. du pluriel, les voyelles caractéristiques de conjugaison *h* et *w* s'allongent en *է* et *այ*, en compensation de la chute du *t* primitif; *ու* et *ի* restent sans changement. Ex.: գերէ, գերէք; աղայ, աղայք.

Imparfait.

Il n'y a en arménien qu'un seul imparfait simple, celui du verbe substantif *ել*, être, racine *es*, primitivement *as*. Il se conjugue ainsi: էի, j'étais, էիր, էր, էաք, էիք, էին.

L'imparfait de *ել* s'explique étymologiquement de la manière suivante: Le *է* est la voyelle radicale *h* fondue avec l'augment *h* (primitivement *a*). Le *s* de la racine est tombé et ne s'est conservé qu'à la 3e pers. du singulier, changé en *ր* après la chute de la désinence personnelle. Les désinences personnelles, *ր* à la 2e pers. sing., *ք* aux 1ère et 2e pers. plur., *ն* à la 3e pers. plur., sont les désinences secondaires arméniennes. La voyelle *ի* à la 1ère pers. sing. (restée seule après la chute de la désinence personnelle *մ*'), à la 2e pers. sing. et aux 2e et 3e pers. plur., ainsi que la voyelle *ա* à la 1ère pers. plur., sont des voyelles de liaison, toutes primitivement *u* et altérées dans la suite.

Cet imparfait simple sert à former les autres imparfaits arméniens qui peuvent cependant être considérés comme simples, les parties composantes s'étant développées ensemble organiquement.

En juxtaposant le thème-présent avec էի, etc., la voyelle caractéristique *h* de la première conjugaison est complètement absorbée dans le *է* de էի; *w* de la deuxième, en se joignant avec *է*, forme այ; *ու* de

la *troisième* fait disparaître complètement le *t* et devient *ny* avant le *p* de la 3e pers. sing.; *h* de la *quatrième* disparaît devant le *t*, de sorte que les imparfaits des *première* et *quatrième* conjugaisons sont identiques.

A la 3e pers. sing. de la IVe conjugaison existe à côté de *tp* la forme *hlp*.

Le *h* de *hlp* est la caractéristique passive de la *quatrième* conjugaison. Le *l* est un affaiblissement de la voyelle radicale de *es, as* (évident avec la prononciation de *hlp iur*); le *p* est le *u* de la racine *es, as*.⁽¹⁾

Ex.: *qhrpt*, je prenais; *uquyt*, je moulais; *թողուի*, je laissais, je permettais, 3e pers. sing. *թողոյր*; *խօսի*, je parlais, 3e pers. sing. *խօսիր* et *խօսիլ*.

A la 3e pers. sing. de l'imparfait, le *p* ne se laisse expliquer que par le *s* de la racine *es, as*. C'est là une preuve que les imparfaits sont bien formés comme nous l'avons dit plus haut.

b) TEMPS GÉNÉRAUX.

Des Aoristes en Général.

Les aoristes sont formés de la racine verbale. Ils rejettent donc les voyelles caractéristiques de conjugaison des thèmes-présent simples ainsi que toutes les syllabes formatives des thèmes-présent élargis, excepté toutefois lorsque ces syllabes appartiennent à la racine, comme p. ex. *անուանել*, nommer, verbe dénominatif de *անուի*, thème fort *անուան*, nom.

Les aoristes ne présentent donc pas de variétés de conjugaison, les voyelles caractéristiques produisant ces variétés étant tombées. Il ne reste plus de différence qu'entre l'actif et le passif. Cette différence existe grammaticalement et doit être maintenue bien

(1) Bopp, *l. c.* t. III, p. 407.

qu'elle ne soit pas toujours évidente, puisque un certain nombre de verbes actifs forment souvent leur aoriste, surtout l'aoriste II, d'après la conjugaison passive tout en gardant la signification active. Elle repose sur les diverses modifications que subit la voyelle de liaison primitive *a*, qui sert à joindre les désinences personnelles à la forme nue de l'aoriste.

Le *a*, comme voyelle de liaison, se modifie de la manière suivante à l'aoriste actif :

Sing. I. *h*; II. *h*; (III, tombé avec la désinence personnelle);

Plur. I. *w*; II. *h* et *h*; III. *h*.

A l'aoriste passif le *a* de liaison, rendu par *w*, s'est conservé à toutes les personnes; à la 1ère pers. sing. et à la 2e pers. plur. seulement, il s'est allongé en *wj*.

Les désinences personnelles sont les *désinences secondaires*, et, pour l'aoriste actif, les mêmes qu'à l'imparfait. Comme à l'imparfait également, le *h* en tant que voyelle de liaison de la 1ère pers. sing. tient lieu de la désinence personnelle, et à la 3e pers. sing. la désinence personnelle est tombée avec la voyelle de liaison.

Pour l'aoriste passif les désinences personnelles sont les mêmes que pour l'aoriste actif, à l'exception toutefois de la 3e pers. sing. qui prend *z* comme désinence personnelle. En outre la 2e pers. plur. possède, à côté de la désinence *z*, une autre désinence *hnl-z*.

hnl-z, peut être aussi *z*, sembleraient être le dernier reste d'un prétérit de *as*, *es*, *hL*, qui aurait servi avec la racine verbale à former des aoristes composés à la manière de l'imparfait.

Mais les autres désinences personnelles actives et passives ne permettent pas d'admettre une composition avec le verbe substantif.

Des sept formations-aoriste du sanscrit, quatre correspondent à l'aoriste I arménien et trois à l'aoriste II.

La différence entre les deux aoristes n'implique aucun changement de signification; elle n'est point syntactique mais purement formelle, et repose sur l'admission ou la non-admission du *y* déjà mentionné comme moyen de formation pour l'aoriste I.

Aoriste I.

Forment l'aoriste I: 1° la plupart des thèmes-présent simples en *t* et en *t̄*; 2° tous ceux en *w*, excepté *mwL*, *donner*, et *qwL*, *venir*; 3° tous ceux en *lw*, et 4° beaucoup de ceux en *nl*.

Le suffixe de formation de l'aoriste I est *y*, qui s'ajoute à la racine verbale soit sans voyelle de liaison, soit avec une voyelle de liaison. Cette dernière, primitivement *a* (le premier *a* du sanscrit *aya*, élément de formation de la Xe conjugaison sanscrite), s'est dans la suite modifiée de diverses manières.

Le *y* s'ajoute immédiatement à la racine verbale, lorsque le thème-présent a une voyelle radicale avant la voyelle caractéristique de conjugaison; ex. *hbwL*, *vivre*, aor. I *hbyht̄*; et aussi lorsque le thème-présent a été élargi en *lnl*, — si le verbe forme l'aoriste I, — que le *lnl* soit précédé d'une voyelle radicale ou d'une consonne; ex.: *ṛṇḥḥḥlnl*, *jeter*, aor. I *ṛṇḥḥbyht̄*; *ṛṇnl*, *remplir*, aor. I *ṛḥht̄*.

Toutes les autres racines prennent le *y* au moyen d'une voyelle de liaison. Cette voyelle, primitivement

a, est devenue: 1° *t* pour les racines non élargies des thèmes-présent de la Ière et de la IVe conjugaison, à l'exception des racines *սս*, *գիտ* et *կար* de *ստեղ*, *dire*, *գիտեղ*, *savoir*, *կարեղ*, *pouvoir*, qui prennent *ս*, ex.: aor. I *սսացի*, etc.; 2° *u* pour les racines des thèmes-présent de la IIe conjugaison; 3° *t* et *u* pour les racines dont le thème-présent est élargi en *նս* précédé déjà d'une de ces voyelles comme voyelle de liaison. Ex.: *գերեղ*, *prendre*, *գերեցի*; *խօսիղ*, *parler*, *խօսեցի*; *աղաղ*, *moudre*, *աղացի*; *յղանաղ*, *concevoir*, *յղացի*; *մերձենաղ*, *approcher*, *մերձեցի*.

Les désinences personnelles dont il a été traité ci-dessus viennent s'adapter à la forme aoriste ainsi obtenue, au moyen des voyelles de liaison déjà connues. A la 3e pers. sing. de l'aoriste actif, qui a perdu en même temps la désinence personnelle et la voyelle de liaison, le *t* précédant le *y* caractéristique, qu'il soit voyelle radicale ou voyelle de liaison, s'allonge en *tu* et parfois en *t*; ex.: *ընկեցի*, *j'ai jeté*, 3e pers. sing. *ընկեսց*, *ընկէց*; *գերեցի*, *j'ai pris*, 3e pers. sing. *գերեսց*, *գերէց*.

A la 3e pers. sing. aor. I des verbes en *նուղ* qui, comme nous l'avons vu, ajoutent immédiatement le *y* à la racine, il arrive que si *նուղ* suit immédiatement une consonne, cette consonne se trouve en contact immédiat avec le *y* (non suivi d'une voyelle). Dans ce cas on insère entre les deux consonnes une voyelle auxiliaire euphonique *h*, et à la forme ainsi obtenue, si elle est monosyllabique, on ajoute encore l'augment syllabique *t* (primitivement *a*); ex.: *ընուղ*, *remplir*, 1ère pers. sing. aor. I *ըցի*, 3e pers. *ըց*, *եըց*.

Aoriste II.

Forment l'aoriste II: 1° beaucoup de thèmes-présent simples en *tr* et en *h*; 2° de ceux en *w*, seulement *waw*, *donner*, et *qaw*, *venir*; 3° tous ceux en *nl*; 4° tous ceux en *htr*, *χ*, *hχ*, et 5° beaucoup de thèmes élargis en *hnl*.

L'aoriste II ajoute immédiatement à la racine les mêmes désinences personnelles que l'aoriste I, avec les mêmes voyelles de liaison. Ex.: *հանել*, *lever*, aor. II *հանի*, *հաներ*, *հան*, *հանաք*, *հանիք* et *հանեք*, *հանին*; au passif: *հանայ*, *հանար*, *հանաւ* etc.

La 3° pers. sing. ayant perdu la désinence personnelle et la voyelle de liaison, il peut arriver qu'elle se termine par deux consonnes radicales. Dans ce cas la voyelle auxiliaire *h* vient s'insérer entre les deux consonnes, et si la forme ainsi obtenue est monosyllabique, on lui préfixe *tr* comme augment syllabique; ex.: *գտանել*, *trouver*, aor. II, 1ère pers. *գտի*, 3e pers. sing. *trգիս*.

On trouve souvent à l'aoriste II passif, avant la voyelle de liaison *w*, un *tr* qui pourrait appartenir à la racine et avoir disparu aux autres temps, ou bien qui serait purement euphonique. Le cas se présente surtout pour les verbes dont le thème-présent a été élargi en *χ*, *hχ*, *hnl*, *htr*; ex.: *ճանաչել*, *connaître*, aor. II passif *ճանայ*; *փախչել*, *fuir*, *փախայ*; *երկնչել*, *craindre*, *երկայ*; *քաղցնուլ*, *avoir faim*, *քաղցայ*; *յառնել*, *se lever*, *յառայ*.

Il est assez singulier que dans les formations de cette espèce la voyelle de liaison *w*, devenue pourtant tout à fait inutile, soit conservée. Elle tombe parfois devant la terminaison *րուք*.

de la 2e pers. plur.; ex.: *br̥ḷbr̥n̥ḷḡ*, de *br̥ḷḡḷ*, *craindre*, au lieu de *br̥ḷḡbr̥n̥ḷḡ*.

Les seules racines verbales qui, se terminant par une voyelle, forment l'aoriste II, sont: *ḡwḷ*, *donner*; *ḡwḷ*, *venir*, et *ḡḡḷ*, *placer* (renforcé en *ḡḡ*, la racine sanscrite est *ḍḍ*). Les voyelles radicales finales de ces verbes tiennent lieu des voyelles de liaison avant les désinences personnelles de l'aoriste II. Dans *ḡwḷ*, aor. II irrégulier *br̥ḷḡ*, et *ḡḡḷ*, aor. II *br̥ḷḡ*, la voyelle radicale *a* prend aux diverses personnes la forme et le son que doit y avoir la voyelle de liaison et devient ainsi par affaiblissement: *ḡ* à la 1ère pers. sing., aux 2e et 3e pers. plur., *ḡ* à la 2e pers. sing., *w* à la 1ère pers. plur. Ex. *br̥ḷḡ*, *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡḡ* (3e pers. sing., toujours avec l'enclitique *ḡ*), *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡḡ*; *br̥ḷḡ*, *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡ*, *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡḡ*, *br̥ḷḡḡ*.

Au verbe *ḡwḷ*, *donner*, la voyelle radicale *w* se change en *n̥ḷ*, tombe à la 3e personne du singulier, et prend après elle, à la 1ère personne du pluriel, la voyelle auxiliaire *w*. Ex. *br̥ḷn̥ḷ*, *br̥ḷn̥ḷḡ*, *br̥w*, *ḡn̥ḷḡḡ*, *br̥ḷn̥ḷḡ*, *br̥ḷn̥ḷḡ*; passif: *ḡn̥ḷḡḡ*, *ḡn̥ḷḡḡ*, *ḡn̥ḷḡḡ* etc.

L'augment syllabique que nous avons rencontré jusqu'à présent est un *a* primitif affaibli en *ḡ*. Si l'on excepte la 3e pers. sing. de l'aoriste I et l'imparfait *ḡḡ*, il ne paraît qu'à l'aoriste II, et, à toutes les personnes, seulement dans les trois aoristes *br̥ḷn̥ḷ*, *br̥ḷḡ* et *br̥ḷḡ*(¹); il n'est employé ailleurs qu'à la 3e pers. sing., lorsque cette personne, sans l'augment, serait monosyllabique. Devant *w* et *o*, le *ḡ* s'allonge en *ḡ*; ex.: *wḡḡḷ*, *porter*, aor. II *wḡḡ*, 3e pers. sing. *ḡwḡ*; *oḡḡḷ*,

(1) A l'exception toutefois de la 1ère pers. plur. de *br̥ḷn̥ḷ*, qui est *ḡn̥ḷḡḡ*.

oindre, aor. II օծի , 3e pers. sing. էօծ . Cet allongement de *h* en է se trouve aussi parfois devant les consonnes. L'augment *h* tombe devant *h*, et passe en է devant *h*; ex.: իջանկի , *descendre*, aor. II իջի , 3e pers. sing. էջ .⁽¹⁾

Des Futurs en général.

Les futurs s'obtiennent en ajoutant un *g* à la forme nue des aoristes, c'est-à-dire aux aoristes dépouillés de leurs désinences personnelles et des voyelles de liaison.

Le *g* est, comme nous l'avons dit, identique au *y* du suffixe de formation *ya* du potentiel sanscrit.

Les désinences personnelles des futurs sont les désinences *secondaires*. Elles sont tombées aux 1ère et 3e pers. du singulier; la voyelle de liaison a également disparu à la 1ère personne, mais elle s'est maintenue à la 3e, savoir *h* allongé en է pour l'actif et en ի pour le passif. Les autres désinences personnelles sont: *u* pour la 2e pers. sing., ք pour les 1ère et 2e pers. plur., ի pour la 3e pers. plur., à l'actif comme au passif.

La voyelle de liaison qui unit les désinences personnelles à la forme nue du futur est le *a* de *ya*. Cet *a* s'affaiblit, à l'actif, en *h* (3e pers. sing. en է), 1ère pers. plur. en ու , 2e pers. plur. en ի ; au passif, en ի , 1ère pers. plur. en ու .

Futur I.

Le futur I s'obtient en ajoutant *g* à la forme nue de l'aoriste I.

(1) Bopp, *l. c.*, t. III, p. 205 et 206.

Comme la désinence personnelle est tombée à la 1ère pers. sing. ainsi que la voyelle de liaison, il arrive donc que deux *g* se trouvent immédiatement à côté l'un de l'autre et sans être suivis d'une voyelle; on insère alors entre les deux *g* une voyelle auxiliaire, qui est *ի* à l'actif et *այ* au passif. Ex.: *գերել*, *prendre*; aor. I *գերեցի*, forme nue de l'aor. I *գերեց*—, futur I, actif *գերեցից* et passif *գերեցայց* (au lieu de *գերեց—ց*).

Aux autres personnes, où le second *g* est toujours suivi d'une voyelle, la voyelle euphonique disparaît, mais alors le premier des deux *g* se trouve, par raison d'euphonie, changé en *ս*, tandis que le second, à la 2e pers. plur. se change également en *ջ* avant la terminaison *իք*. Ex.:

Actif	{	<p><i>գերեցից, գերեսցես, գերեսցէ, գերեսցուք,</i> <i>գերեսջիք, գերեսցին.</i></p> <p><i>աղացից, աղասցես, աղացէ, աղասցուք,</i> <i>աղասջիք, աղասցին.</i></p>
Passif		<p><i>խօսեցայց, խօսեսցիս, խօսեսցիի, խօսեսցուք,</i> <i>խօսեսջիք, խօսեսցին.</i></p>

Les verbes qui au thème-présent simple ont une voyelle radicale avant la voyelle caractéristique de conjugaison, comme *կեալ, vivre*, laissent subsister les deux *g* à côté l'un de l'autre aussitôt qu'il y a des désinences personnelles, et se bornent à changer le second *g* en *ջ* avant le *իք* de la 2e pers. plur. Même règle pour les verbes qui, à la forme nue du futur I, présentent une consonne avant le premier *g*, nommément les verbes élargis en *նու* dont le *նու* est immédiatement précédé d'une consonne, p. ex. *լնուլ, remplir*.

կեալ, futur I: կեցից, կեցցես, կեցցէ, — կեցչիք, կեցցեն.

լնուլ, futur I: Լցից, Լցցես, Լցցէ, Լցցուք, Լցչիք, Լցցեն.

Futur II.

Le futur II ajoute la caractéristique du futur *g* à la racine verbale pure qui sert à former l'aoriste II. De même que le futur I, il prend comme voyelles de liaison pour joindre *g* à la racine, à la 1ère pers. du singulier, *h* à l'actif et *այ* au passif.

Les désinences personnelles et les voyelles auxiliaires sont également les mêmes que pour le futur I.

Au futur II le *g* demeure sans changement et ne passe en *չ* que devant le *իք* de la 2e pers. du pluriel. Ex.: հանել, lever, aor. II actif: հանի, futur II հանից, հանցես, հանցէ, հանցուք, հանչիք, հանցեն; passif: հանայց, հանցիս, հանցի, հանցուք, հանչիք, հանցին.

La voyelle auxiliaire *ի* se trouve parfois conservée encore à d'autres personnes; ex. կորնչիլ, *phérir*, futur II կորից, 3e pers. sing. կորիցէ, pour կորցէ.

Le *h* qui est inséré à l'aoriste II passif entre la racine et *այ* (p. 64), se retrouve également à la 1ère pers. sing. du futur II passif; ex.: յառնել, se lever, aoriste II passif յառեայ, futur II passif յառեայց; mais il devient *ի* aux autres personnes qui ont des désinences personnelles et où le *այ* tombe; ex.: յառիցիս, յառիցի.

Certains verbes présentent à la 1ère pers. sing. du futur II une désinence primaire complète, *մ* avec la voyelle de liaison *ե* donnant la forme *եմ*. Dans ce

cas le *y* du futur I est toujours précédé de la voyelle de liaison *ի*. Ainsi, à côté de *ճանեայց*, futur II de *ճանաչել*, *connaître*, nous trouvons une autre forme *ճանիցեմ*, *ճանիցես*, etc.; à côté de *երթայց*, futur II de *երթալ*, *aller*, une autre forme *երթիցեմ*, *երթիցես* etc.

Cette désinence primaire du futur II rappelle ce que nous avons dit plus haut sur l'identité d'origine du futur et du conjonctif (p. 57).

2. TEMPS COMPOSÉS.

Les six temps composés de l'arménien sont formés des participes de l'aoriste et du futur, avec le présent, l'imparfait et le futur du verbe substantif *ել*; ils ont une double signification, active et passive.

1. Des participes de l'aoriste et des temps ci-dessus énumérés de *ել* proviennent

a. Le Parfait: *գերեցեալ եմ*, *j'ai pris*, *j'ai été pris*,
հանեալ եմ, *j'ai levé*, *j'ai été levé*;

b. Le Plus-que-parfait: *գերեցեալ էի*, *j'avais pris*,
j'avais été pris,
հանեալ էի, *j'avais levé*,
j'avais été levé;

c. Le Futur antérieur: *գերեցեալ եղէց*, *j'aurai pris*,
j'aurai été pris,
հանեալ եղէց, *j'aurai levé*,
j'aurai été levé.

2. Des participes du futur et des mêmes temps de *ել* sont formés les temps inchoatifs, c'est à dire indiquant une action prochaine; le latin, avec ses combinaisons analogues, peut seul en rendre toute la valeur. Ce sont:

a. Le Présent inchoatif: *գերեւոց եմ, գերելի եմ, capturus, capiendus sum;*

b. Le Passé inchoatif: *գերեւոց էի, գերելի էի, capturus, capiendus eram;*

c. Le Futur inchoatif: *գերեւոց եղէց, գերելի եղէց, capturus, capiendus ero.*

3. MODES.

Conjonctif.

Il n'y a de conjonctif que pour le présent, parfois aussi pour l'imparfait.

Le *g* qui sert à former le conjonctif est, comme nous l'avons déjà vu (p. 57), le *y* de la syllabe formative du potentiel sanscrit *ya*.

Au présent, le *g* s'ajoute à la voyelle caractéristique de conjugaison des thèmes-présent simples et élargis; seulement, la voyelle caractéristique de la Ière conjug. devient alors *h*, et *u* de la IIe conjug. devient *uj*.

Les désinences personnelles sont les mêmes qu'à l'indicatif présent. La voyelle de liaison qui les rattache à la forme nue du conjonctif est primitivement *a* (le *a* du sanscrit *ya*), qui s'est affaibli en *h* aux I^e et IIe conjug., en *u* à la IIIe, et en *h* à la IVe. A la 3e pers. du sing. le *h* des Ière et IIe conjug. s'allonge en *h*. Ex.:

- I. *գերիցեմ, գերիցես, գերիցէ*, etc.
- II. *աղայցեմ, աղայցես, աղայցէ*, etc.
- III. *Թողուցում, Թողուցուս, Թողուցու, etc.*
- IV. *խօսիցիմ, խօսիցիս, խօսիցի, etc.*

Le conjonctif de l'imparfait se présente rarement. Il est formé à la manière de l'imparfait de l'indicatif, c'est à dire en ajoutant l'imparfait simple էի à la forme nue du conjonctif présent, գերից-էի, գերից-էիր, etc.

- I. գերիցէի, գերիցէիր, գերիցէր, գերիցէաք, գերիցէիք, գերիցէին.
- II. աղայցէի, աղայցէիր, etc.
- III. Թողուցէի, etc.
- IV. խօսիցէի, etc.

Impératif.

L'arménien a trois impératifs:

- 1° Un impératif prohibitif;
- 2° Un impératif de l'aoriste, qui tient lieu de l'impératif du présent, disparu en arménien;
- 3° Un impératif du futur.

Ces deux derniers existent sous une double forme, comme les indicatifs correspondants (aoristes I et II, futurs I et II).

L'impératif prohibitif.

L'impératif prohibitif n'existe qu'aux 2es pers. sing. et plur., et ne se présente jamais sans être joint à la particule prohibitive մի, *ne*. Les désinences personnelles sont les désinences *secondaires*, ը pour le singulier, ք pour le pluriel. Elles s'ajoutent aux voyelles caractéristiques de conjugaison du thème-présent, et alors ւ et ա s'allongent devant ք en է; այ. Ex.: մի գերիր, մի գերէք; մի աղար, մի աղայք; մի Թողուր, մի Թողուք; մի խօսիր, մի խօսիք.

L'impératif prohibitif, d'après son origine, n'est autre chose que l'imparfait, et même l'imparfait simple qui ne se trouve plus avec toutes les personnes qu'au verbe substantif. Nous pouvons faire valoir en faveur de cette explication :

a. La réunion constante de la négation *սի* avec cette forme de l'impératif. L'idée qui préside à cette réunion est celle-ci : ce qui est défendu arrive si peu que déjà on le considère comme n'étant pas arrivé ; ex. *սի բերեր, ne porte pas*, c. à d. tu ne portais pas.

b. L'usage fréquent de l'imparfait sanscrit avec la négation *մâ* pour l'impératif prohibitif du présent.

c. Le *p* secondaire de la 2e pers. sing, tandis que le présent de l'indicatif a la désinence primaire *u*.

L'impératif aoriste.

L'impératif aoriste I et II de l'actif et du passif ne se rencontre qu'à la 2e personne du singulier et du pluriel, et porte l'accent aigu sur la dernière syllabe.

La 2e pers. sing. de l'impératif aoriste I n'a point de désinence personnelle ; elle a perdu également le *g* caractéristique de l'aoriste I avec la voyelle de liaison qui le suit, mais la voyelle *b*, radicale ou auxiliaire, précédant le *g* s'est allongée en *hw* (rarement en *l*) ; ex. : *գերել, prendre*, aor. I *գերեցի*, 2e pers. sing. impér. *գերեա՛մ, գերե՛* ; *ընկենուլ, jeter*, aor. I *ընկեցի*, 2e pers. sing. impér. *ընկեա՛մ ; աղալ, moudre*, aor. I *աղացի*, 2e pers. sing. impér. *աղա՛մ*.

Le *g* ne disparaît cependant pas toujours ; on le retrouve d'une manière constante aux impératifs aor. I monosyllabiques ; ex. : *բանալ, ouvrir*, aor. I *բացի*, 2e p. sing. impér. *բաց՛*.

Ceux des impératifs aor. I de la IIIe conjugaison qui se trouveraient n'avoir plus que deux consonnes, sans voyelle, insèrent entre ces deux consonnes la

voyelle auxiliaire *t*; ex.: $\zeta\eta\mu\tau$, *remplir*, aor. I $\zeta\eta\tau$, 2e pers. sing. imp. $\zeta\eta\tau$.

La 2e pers. sing. impér. de l'aoriste I *passif* peut prendre trois formes:

a. La désinence personnelle tombe ainsi que la voyelle de liaison, et le *t* qui précède le *g* s'allonge en *tw*; ex.: $\mu\omicron\upsilon\tau$, *parler*, aor. I $\mu\omicron\upsilon\tau\gamma\upsilon\upsilon$, 2e p. sing. impér. $\mu\omicron\upsilon\tau\omega\gamma$.

b. La désinence personnelle, la voyelle de liaison et le *g* caractéristique de l'aoriste I tombent; le *t* précédant le *g* s'allonge alors en *tw* (rarement en *t*); ex. $\mu\omicron\upsilon\tau\acute{\omega}$, $\mu\omicron\upsilon\tau$.

c. Une désinence personnelle, *r*, vient s'ajouter à la forme nue de l'aoriste I au moyen de la voyelle de liaison *t*; ex.: $\mu\omicron\upsilon\tau\gamma\eta\tau$.

La 2e pers. sing. de l'impératif aoriste II actif est identique à la racine verbale pure; la 2e pers. sing. de l'impératif aoriste II passif se forme également de la racine pure avec la désinence personnelle $\eta\tau$; ex.: $\zeta\acute{\omega}\eta\tau$, *lever*, aor. II $\zeta\acute{\omega}\eta\tau$, 2e pers. sing. impér. aor. II actif $\zeta\acute{\omega}\eta$, passif $\zeta\acute{\omega}\eta\tau$.

La 2e pers. plur. impér. des aoristes I et II actifs prend la forme en $\tau\epsilon\tau$ de la personne correspondante de l'indicatif; ex.: $\eta\tau\epsilon\tau$, $\zeta\acute{\omega}\eta\tau\epsilon\tau$.

La 2e pers. plur. impér. des aoristes I et II passifs prend les formes en $\omega\tau\epsilon\tau$ et $\omega\tau\eta\tau\epsilon\tau$ de la personne correspondante de l'indicatif; ex.: $\mu\omicron\upsilon\tau\gamma\omega\tau\epsilon\tau$ et $\mu\omicron\upsilon\tau\gamma\omega\tau\eta\tau\epsilon\tau$, $\zeta\acute{\omega}\eta\omega\tau\epsilon\tau$ et $\zeta\acute{\omega}\eta\omega\tau\eta\tau\epsilon\tau$.

L'impératif du futur.

L'impératif des futurs I et II actif et passif se rencontre à toutes les personnes excepté à la 1ère du

singulier, prend l'accent aigu sur la dernière syllabe, et est, à toutes les personnes, identique aux personnes correspondantes de l'indicatif des futurs I et II actif et passif.

Il existe encore pour la 2e pers. sing. de ces impératifs une forme particulière avec désinence personnelle en *իր* (*ի* est voyelle de liaison), qui amène le changement en *լ* du *յ* caractéristique du futur; ex. *գերեսլիր*, *հանլիր*, aussi *հանիլիր* avec intercalation d'une voyelle auxiliaire *ի*.

Infinitif.

Le signe de l'infinitif est *լ* qui vient s'ajouter à la voyelle caractéristique de conjugaison du thème-présent.

Ce *լ* est une dégradation de *ն*, de sorte que l'infinitif arménien répond à l'infinitif allemand en *en*. Il faut rapprocher ce *ն* du sanscrit *ana* qui sert à former les neutres.

L'infinitif suit la déclinaison-voyelle en *ն*.

Participes.

Il y a deux *participes présents*. Le premier se forme en ajoutant *ող*, *օղ* au thème-présent dépouillé de la voyelle caractéristique de conjugaison, le second en ajoutant la même syllabe à la forme nue de l'aoriste. Tous deux sont le plus souvent employés comme adjectifs verbaux. Ex.:

գերող, *գերօղ*; *Թողող*, *Թողօղ*; *խօսող*, *խօսօղ*.
գերեցող, *գերեցօղ*; *աղացող*, *աղացօղ*; *լցող*, *լցօղ*.

D'après Bopp le *ղ* serait une dégradation de *լ* ou *ր*, et devrait être rapproché du sanscrit *la* et *ra*, dans *lapa-la-s*, «tremblant», *dip-ra-s*, «éclairant.»

Le *participe de l'aoriste*, qui a la double signification active et passive, est un composé du participe *Խալ* du verbe substantif avec la forme nue de l'aoriste (participe aoriste I), ou avec la racine verbale (participe aoriste II). Ex.: *գերեցեալ*, *աղացեալ*, *լցեալ*, *խօսեցեալ*, *հանեալ*. Il suit la déclinaison-voyelle en *n*, avec chute de *ա*.

Étymologiquement *Խալ* répond tout à fait à *իων*, pour *ιωων*, du dialecte homérique, sanscrit *asant*. Le *s* de la racine *as*, *as*, est tombé comme à l'imparfait *էի*, et le *n* de la terminaison sanscrite *ant* s'est changé en *լ* après la chute du *l*.

Le *participe du futur*, qui a également une signification active et passive, s'obtient en ajoutant à l'infinitif les terminaisons *ոց* et *ի*; aux deux formes de ce participe le *ալ* de la terminaison infinitive *ալ* tombe, et le *ի* de *իլ* se change en *ե*. Ex.: *գերեւոց*, *գերեւի*; *աղաւոց*, *աղաւի*; *Թողւոց*, *Թողի*; *խօսեւոց*, *խօսեւի*.

Le participe en *ի* correspond étymologiquement au participe-futur passif sanscrit en *ya*, dont le *y* s'est transformé en voyelle *ի*; (1) mais dans la traduction arménienne de la Bible il est également employé pour le participe présent actif. (2)

Le *ց* de la syllabe *ոց* peut aussi être ramené à la même terminaison sanscrite en *ya*, à moins que *ոց* ne soit une syllabe formative très-fréquente des noms concrets, et qui, elle aussi, dérive d'un *y* sanscrit.

4. PASSIF.

A côté de la conjugaison passive (IVe conjugaison), il existe encore un second passif composé des participes aor. I et II pris au sens passif et du verbe auxiliaire *լինիլ*, *devenir*. On le trouve pour tous les

(1) Bopp, *l. c.*, t. IV, p. 222.

(2) Petermann, *l. c.*, p. 193.

verbes et il est fréquemment employé, surtout avec les verbes des IIe et IIIe conjugaisons. Ex.: գերել, *prendre*, գերեցեալ լինիլ, *être pris*; բերել, *porter*, բերեալ լինիլ, *être porté*.

TABLEAU DES CONJUGAISONS

TEMPS SPÉCIAUX.

PRÉSENT.

Ire Conjugaison.

	INDIGATIF	CONJONCTIF
<i>Sing.</i>	1 գերեմ- <i>գերեցեմ</i>	գերեցեմ
	2 գերես	գերեցես
	3 գերէ	գերեցէ
<i>Plur.</i>	1 գերեմք	գերեցեմք
	2 գերէք	գերեցէք
	3 գերեն	գերեցեն.
Impér. prohib.	{ <i>Sing.</i> մի գերեր <i>Plur.</i> մի գերէք	
Infinitif.	գերել	
Participle.	գերող, գերող	
Participle futur.	գերիլոց, գերելի	

IIe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1 աղամ- <i>աղայցեմ</i>	աղայցեմ
	2 աղաս	աղայցես
	3 աղայ	աղայցէ
<i>Plur.</i>	1 աղամք	աղայցեմք
	2 աղայք	աղայցէք
	3 աղան	աղայցեն

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ աղար
                   { *Plur.* մի՛ սղայք
 Infinitif.   աղալ
 Participe.   manque
 Participe futur. աղալոց, աղալի.

IIIe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1	Թողում - <i>laisser</i>	Թողուցում
	2	Թողուս	Թողուցուս
	3	Թողու	Թողուցու
<i>Plur.</i>	1	Թողումք	Թողուցումք
	2	Թողուք	Թողուցուք
	3	Թողուն	Թողուցուն.

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ Թողուր
                   { *Plur.* մի՛ Թողուք
 Infinitif.   Թողուլ
 Participe.   Թողող, Թողող
 Participe futur. Թողլոց, Թողլի.

IVe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1	խօսիմ - <i>parler</i>	խօսիցիմ
	2	խօսիս	խօսիցիս
	3	խօսի	խօսիցի
<i>Plur.</i>	1	խօսիմք	խօսիցիմք
	2	խօսիք	խօսիցիք
	3	խօսին	խօսիցին

Impér. prohib. { *Sing.* մի՛ խօսիր
                   { *Plur.* մի՛ խօսիք
 Infinitif.   խօսիլ
 Participe.   խօսող, խօսող
 Participe futur. խօսելոց, խօսելի.

IMPARFAIT.

Ire Conjugaison.

		INDICATIF	CONJONCTIF
<i>Sing.</i>	1	գերէի	գերիցէի
	2	գերէիր	գերիցէիր
	3	գերէր	գերիցէր
<i>Plur.</i>	1	գերեաք	գերիցեաք
	2	գերէիք	գերիցէիք
	3	գերէին	գերիցէին.

IIe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1	աղայի	(աղայցայի, աղայցէի աղայցայիր, աղայցէիր աղայցայր, աղայցէր)
	2	աղայիր	
	3	աղայր	
<i>Plur.</i>	1	աղայաք	(աղայցայաք, աղայցէաք աղայցայիք, աղայցէիք աղայցային, աղայցէին.)
	2	աղայիք	
	3	աղային	

IIIe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1	թողուի	թողուցուի
	2	թողուիր	թողուցուիր
	3	թողայր	թողուցայր
<i>Plur.</i>	1	թողուաք	թողուցուաք
	2	թողուիք	թողուցուիք
	3	թողուին	թողուցուին.

IVe Conjugaison.

<i>Sing.</i>	1	խօսէի	խօսիցէի
	2	խօսէիր	խօսիցէիր
	3	խօսէր	խօսիցէր

<i>Plur.</i>	1	խօսէաք	խօսիցէաք
	2	խօսէիք	խօսիցէիք
	3	խօսէին	խօսիցէին

Les thèmes-présent élargis se conjuguent de la même manière; ex.: խառնել, *mêler*; հարցանել, *demander*; ընտանանալ, *se familiariser*; մերձենալ, *approcher*; քաղցնուլ, *avoir faim*; ընկենուլ, *jeter*; ճանաչել, *connaître*; մեղանչել, *pécher*, etc.

TEMPS GÉNÉRAUX.

Aoriste I actif.

1. AVEC LA VOYELLE AUXILIAIRE *h* AVANT LE *g* CARACTÉRISTIQUE.

La plupart des thèmes-présent simples en *h*; ex.: գիրիլ, *prendre*, սիրիլ, *aimer*, — à l'exception de ստիլ, *dire*, գիտիլ, *savoir*, կարիլ, *pouvoir*, qui prennent la voyelle auxiliaire *ա*; — les verbes élargis en նա, lorsque նա, au thème-présent, est déjà précédé de *h* (affaiblissement de *ա*); ex.: մերձենալ, *approcher*.

<i>Indic. Sing.</i>	1	գիրեցի	
	2	գիրեցիր	<i>Impér. Sing.</i> գիրեա՛,
	3	գիրեաց (գիրէց)	գիրէ՛
<i>Plur.</i>	1	գիրեցաք	
	2	գիրեցիք, գիրեցէք	<i>Plur.</i> գիրեցէ՛ք
	3	գիրեցին	
<i>Participe.</i>		գիրեցեալ	<i>Part. présent.</i> գիրեցող, գիրեցող.

2. AVEC LA VOYELLE AUXILIAIRE *ա* AVANT LE *g* CARACTÉRISTIQUE.

Tous les thèmes-présent simples en *ա*, excepté սալ, *donner*, et գալ, *venir*, qui ne forment que

l'aoriste II; tous les verbes élargis en նա, dont la syllabe d'élargissement est déjà précédée de ա au thème-présent; ex.: աղալ, moudre, բարձրանալ, s'élever, monter.

<i>Indic. Sing.</i>	1 աղացի		
	2 աղացեր	<i>Impér. Sing.</i>	աղա՛
	3 աղաց		
<i>Plur.</i>	1 աղացաք		
	2 աղացիք, աղացէք	<i>Plur.</i>	աղացէ՛ք
	3 աղացին		
<i>Participe.</i>	աղացեալ	<i>Part. présent.</i>	աղացող, աղացող.

3. SANS VOYELLE AUXILIAIRE AVANT LE ց CARACTÉRISTIQUE.

a. Les verbes qui ont pour dernière lettre radicale un ե; ainsi, α) le verbe կեալ, vivre, et β) les thèmes-présent en նու dont la syllabe d'élargissement est précédée d'une voyelle radicale, comme ընկենուլ, jeter, font à l'aoriste I կեցի, ընկեցի, et suivent la flexion du paradigme գերեցի etc.

δ. Des verbes avec consonne radicale finale, ainsi les verbes élargis en նու, lorsqu'ils forment un aoriste I et que le նու est précédé d'une consonne, comme լնուլ, remplir.

<i>Indic. Sing.</i>	1 Լցի		
	2 Լցեր	<i>Impér. Sing.</i>	Լնց
	3 Լնց, ԿԼնց		
<i>Plur.</i>	1 Լցաք		
	2 Լցիք, Լցէք	<i>Plur.</i>	Լցէ՛ք
	3 Լցին		
<i>Participe</i>	Լցեալ	<i>Partic. présent.</i>	Լցող, Լցող.

Aoriste I passif.

L'aoriste I passif se distingue des trois sortes d'aoriste I actif énumérées ci-dessus par les désinences personnelles passives et la voyelle de liaison passive *ւ*.

<i>Indic. Sing.</i>	1 գերեցայ		
	2 գերեցար	<i>Impér. Sing.</i>	գերեաց, գե-
	3 գերեցաւ		րեա՛, գերէ՛,
<i>Plur.</i>	1 գերեցաք		գերեցիր
	2 գերեցայք,	<i>Plur.</i>	գերեցայք,
	գերեցարուք		գերեցարուք
	3 գերեցան		
<i>Participe</i>	գերեցեալ	<i>Partic. présent</i>	գերեցող, գերեցօղ

Se conjugue de même l'aoriste I des thèmes-présent simples en *ի*; [սօսիլ, [սօսեցայ etc.; autres exemples: աղացայ, Լցայ, etc.

Aoriste II actif.

<i>Indic. Sing.</i>	1 հանիլ		
	2 հաներ	<i>Impér. Sing.</i>	հան՛
	3 հան, եհան		
<i>Plur.</i>	1 հանաք		
	2 հանիք, հանէք	<i>Plur.</i>	հանէք
	3 հանին		
<i>Participe</i>	հանեալ	<i>Partic. présent</i>	հանող, հանօղ

Aoriste II passif.

<i>Indic. Sing.</i>	1 հանայ		
	2 հանար	<i>Impér. Sing.</i>	հանիր
	3 հանաւ		

<i>Plur.</i>	1	Հանաք		<i>Plur.</i>	Հանայք,
	2	Հանայք, Հանարուք			Հանարուք
	3	Հանան			
<i>Participe</i>		Հանեալ	<i>Partic. présent</i>		Հանող, Հանօղ.

*Futur I actif.*I. AVEC CHANGEMENT DU PREMIER *g* EN *u*.Les futurs des aoristes I numérotés 1, 2, 3 *a* β .

<i>Indic. Sing.</i>	1	գերեցից		<i>Impt. Sing.</i>	գերեսցես,
	2	գերեսցես			գերեսցի՛ր
	3	գերեսցէ			գերեսցէ՛
<i>Plur.</i>	1	գերեսցուք		<i>Plur.</i>	գերեսցուք
	2	գերեսցիք			գերեսցի՛ք
	3	գերեսցեն			գերեսցեն

De même աղացից, աղացես etc., ընկեցից, ընկեսցես etc.

2. SANS CHANGEMENT DU PREMIER *g* EN *u*.Les futurs des aoristes numérotés 3 *a* α et 3 *b*.

<i>Indic. Sing.</i>	1	Լցից		<i>Impt. Sing.</i>	Լցես, Լցի՛ր
	2	Լցես			Լցի՛
	3	Լցիցէ			Լցի՛
<i>Plur.</i>	1	Լցցուք			Լցցուք
	2	Լցիցիք			Լցիցի՛ք
	3	Լցցեն			Լցցեն

De même կեցից, կեցցես etc.

Futur I passif.

<i>Indic. Sing.</i>	1 գերեցայց	<i>Impér. Sing.</i>	գերեսցիս,
	2 գերեսցիս		գերեսցի՛ր
	3 գերեսցի		գերեսցի
<i>Plur.</i>	1 գերեսցուք	<i>Plur.</i>	գերեսցո՛ւք
	2 գերեսցի՛ք		գերեսցի՛ք
	3 գերեսցին		գերեսցին

De même խօսեցայց, աղացայց, լցայց etc.

Futur II actif.

<i>Indic. Sing.</i>	1 հանկից	<i>Impér. Sing.</i>	հանցիս, հանցի՛ր
	2 հանցես		հանցի՛
	3 հանցէ		հանցի՛
<i>Plur.</i>	1 հանցուք	<i>Plur.</i>	հանցո՛ւք
	2 հանցի՛ք		հանցի՛ք
	3 հանցին		հանցին

Futur II passif.

<i>Indic. Sing.</i>	1 հանայց	<i>Impér. Sing.</i>	հանցիս, հանցի՛ր
	2 հանցիս		հանցի՛
	3 հանցի		հանցի՛
<i>Plur.</i>	1 հանցուք	<i>Plur.</i>	հանցո՛ւք
	2 հանցի՛ք		հանցի՛ք
	3 հանցին		հանցին

B. VERBES SUBSTANTIFS.

L'arménien a quatre verbes substantifs: *ել*, *գոլ*, *էրե*, *լինիլ*, *եղանիլ*, *devenir*, *fieri*.

ել et *լինիլ* ne sont que des verbes auxiliaires, pendant que *գոլ* et *եղանիլ* expriment, l'un la notion d'un état (l'espagnol *estar* par opposition à *ser*), l'autre l'idée d'un devenir (*γίγνεσθαι*). *եղանիլ* est cependant employé aussi comme simple verbe auxiliaire à l'aoriste et au futur, où il remplace les temps manquants de *ել*.

I. *ել*.

PRÉSENT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	<i>եմ</i>	<i>Conjonctif</i>	<i>եցեմ</i>
	2	<i>ես</i>		<i>եցես</i>
	3	<i>է</i>		<i>եցէ</i>
<i>Plur.</i>	1	<i>եմք</i>		<i>եցեմք</i>
	2	<i>եք</i>		<i>եցեք</i>
	3	<i>են</i>		<i>եցեն</i>
<i>Impér. Sing.</i>		<i>եր, լե՛ր</i>	<i>Infinitif</i>	<i>ել</i>
<i>Plur.</i>		<i>եք, երո՛ւք</i>	<i>Partic. futur</i>	<i>ելոց</i>
		<i>եղէ՛ք, լե՛րո՛ւք</i>		

IMPARFAIT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	<i>էի</i>	<i>Conjonctif</i>	<i>եցէի</i>
	2	<i>էիր</i>		<i>եցէիր</i>
	3	<i>էր</i>		<i>եցէր</i>
<i>Plur.</i>	1	<i>էաք</i>		<i>եցէաք</i>
	2	<i>էիք</i>		<i>եցէիք</i>
	3	<i>էին</i>		<i>եցէին</i>

II. գոլ.

PRÉSENT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	գում	<i>Conjonctif</i>	գուցեմ
	2	գոս		գուցես
	3	գոյ		գուցէ
<i>Plur.</i>	1	գումք		գուցեմք
	2	գոյք		գուցէք
	3	գոն		գուցին
<i>Infinitif</i>		գոլ	<i>Participe</i>	գոյող, գոյող

IMPARFAIT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	գոյի	<i>Conjonctif</i>	Manque
	2	գոյիր		
	3	գոյր		
<i>Plur.</i>	1	գոյաք		
	2	գոյիք		
	3	գոյին		

III. լնել.

PRÉSENT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	լնիմ	<i>Conjonctif</i>	լնիցեմ
	2	լնիս		լնիցես
	3	լնի		լնիցի
<i>Plur.</i>	1	լնիմք		լնիցեմք
	2	լնիք		լնիցիք
	3	լնին		լնիցին
<i>Impér. Sing.</i>		մի՛ լնիր	<i>Participe</i>	լնող, լնող
<i>Plur.</i>		մի՛ լնիք		
<i>Infinitif</i>		լնիլ, լնել		

IMPARFAIT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	լինելի	<i>Conjonctif</i>	Manque
	2	լինեիր		
	3	լիներ		
<i>Plur.</i>	1	լինեաք		
	2	լինեիք		
	3	լինեին		

AORISTE.

<i>Impér. Sing.</i>	լիր	<i>Participe</i>	լեալ, լեալ
<i>Plur.</i>	լիք, լերո՛ւք		

FUTUR.

<i>Indic. Sing.</i>	1	լեցիմ	<i>Impératif</i>	լեջեր, լենիջեր, լեցիս
	2	լեցիս		
	3	լեցի		
<i>Plur.</i>	1	լեցուք		լեցո՛ւք
	2	լեջեք, լենիջեք		լեջեք, լենիջեք
	3	լեցին		լեցին

IV. եղանիլ.

PRÉSENT.

<i>Indic. Sing.</i>	1	եղանիմ	<i>Conjonctif</i>	եղանիցիմ եղանիցիս եղանիցի
	2	եղանիս		
	3	եղանի		
<i>Plur.</i>	1	եղանիմք		եղանիցիմք
	2	եղանիք		եղանիցիք
	3	եղանին		եղանիցին

PRÉSENT.

<i>Impér. Sing.</i>	մի եղանիր	<i>Infinitif</i>	եղանիլ, եղանել
<i>Plur.</i>	մի եղանիք	<i>Partit. futur</i>	եղանիլոց, եղանելի

IMPARFAIT.

<i>Indic. Sing.</i>	1 եղանէի	<i>Conjonctif</i>	Manque
	2 եղանէիր		
	3 եղանէր		
<i>Plur.</i>	1 եղանէաք		
	2 եղանէիք		
	3 եղանէին		

AORISTE.

<i>Indic. Sing.</i>	1 եղէ, եղայ		
	2 եղեր	<i>Impér. Sing.</i>	եղըր
	3 եղև		
<i>Plur.</i>	1 եղաք, եղեաք		
	2 եղէք, եղայք	<i>Plur.</i>	եղերո՛ւք
	3 եղեն	<i>Participe</i>	եղեալ

FUTUR.

<i>Indic. Sing.</i>	1 եղէց, եղեցիմ, եղեցում	<i>Impér. Sing.</i>	եղիջըր, եղանիջըր
	2 եղեցիս, եղեցես		եղեցի
	3 եղեցի		եղեցո՛ւք
<i>Plur.</i>	1 եղեցուք		եղիջեք, եղանիջեք
	2 եղիջիք, եղա- նիջիք		եղեցին
	3 եղեցին		

C. VERBES IRRÉGULIERS.

Il n'y a qu'un petit nombre de verbes qui, dans la formation des temps et des modes, s'écartent des règles générales et particulières que nous venons d'exposer. Ceux-là seulement peuvent être considérés comme *verbes irréguliers*. En voici la liste:

1°. De la première conjugaison.

անել, *faire*, aoriste **արարի**, impér. sing. **արա՛**, plur. **արարէ՛ք**, futur **արարից**, **արասցես** etc., avec changement du second *r* en *u*.

յառնել, *se lever*, aor. **յառեսայ**, impér. sing. **արի՛**, plur. **արի՛ք** et **յարերու՛ք**.

ճանաչել, *connaître*, aor. **ճանեսայ**.

լսել, *entendre*, aor. **լուայ**, impér. sing. **լուր**, plur. **լուայք** et **լուարու՛ք**, futur **լուայց** et **լուիցեմ**; forme aussi régulièrement l'aor. **լսեցի**.

Հարկանել, *frapper*, aor. **Հարի**.

ուտել, *manger*, emprunte ses temps généraux à une racine **կեր**; aor. **կերի**, futur **կերից** et **կերայց**, aussi **կերիցեմ**.

լմպել, *boire*, aor. **արրի**, futur **արրից**; forme aussi un aoriste régulier **լմպեցի**.

2°. De la seconde conjugaison.

գալ, *venir*, aor. **եկի**; **տալ**, *donner*, aor. **եստու**; voyez le paragraphe sur l'aor. II, page 64 et sv.

բառնալ, *lever*, aor. **բարձի**; **դառնալ**, *revenir*, aor. **դարձայ**; de même les composés de ces deux verbes, ex.: **ամբառնալ**, *élever*, aor. **ամբարձի**.

երթալ, *aller*, aor. *չոգայ* et *չոքայ* (d'une racine *չոգ*),
impér. *երթ*, futur *երթայց* et *երթիցեմ*.

3°. *De la troisième conjugaison.*

երդնուլ, *jurar*, aor. *երդուայ*, impér. *երդուիր*, futur
երդուայց.

սունուլ, *recevoir, prendre*, aor. *սուի*.

Peut-être l'impér. aor. *դնդ*, *dés*, *դոգէք*, *dites*, et
l'impér. futur *դոգցես* et *դոգջիր*.

4°. *De la quatrième conjugaison.*

սանիլ, *conduire*, aor. *սարայ*, impér. *սար*, futur
սարայց, *սարցիս* etc.

ունիլ, *avoir*, emprunte ses temps généraux à une
racine *կալ*; aor. *կուայ*, impér. *կալ* et *կա*,
futur *կալայց*, *կալցի*, etc. De même les
composés de ce verbe, ex.: *ընդունիլ*, *recevoir*,
aor. *ընկալայ* avec chute du *դ* devant *կալայ*.

VI. INDÉCLINABLES

I. ADVERBES.

La langue arménienne n'a qu'un très-petit nombre
d'adverbes primitifs, comme *ոչ* (*չ* préfixé au mot
qui suit), *non, ne pas*; *այո*, *oui*.

Nous trouvons en arménien des adverbes formés
1° *Avec des pronoms* (†) (adverbes de lieu):

a. Formations avec *դ*, qui devient *ւ* après *ս*;
ex.: *անդ*, *là*, de *այն*; *սստ*, *ici*, de *այս*;

(†) Bopp, *l. c.*, t. II, p. 407 sv.

b. Formations avec *տի*; ex.: *անտի*, de là; *աստի*, d'ici; *ուտտի*, d'où (du pronom interrogatif *ո*). *ուտտի*, sous la forme *ուտտ*, entre dans la composition d'autres adverbess pour exprimer la provenance; ex.: *աստուտտ*, d'ici; *այդուտտ*, *այնուտտ*, de là; *'ի բացուտտ*, de loin; *յայլուտտ*, d'ailleurs; *յերկնուտտ*, du ciel; *արտաքուտտ*, du dehors; *'ի վերուտտ*, d'en haut, etc.;

c. Formations avec *ր*: *ուր*, où; *անդր*, là; *այսր*, *այդր*, ici; *յայլուր*, ailleurs;

d. Formations avec *ք* et *մն*: *ուրեք*, *ուրեմն*, *quelque part*; *երբեք*, *երբեմն*, *quelque part*, et aussi *quelquefois*; *ուտտեք*, *ուտտեմն*, *ici*, *là*, d'ici, de là.

Les éléments formatifs ici employés, *դ*, *տ*, *ր*, *ք*, *մն*, sont d'origine pronominale.

2° Avec des pronoms en composition avec des substantifs; ex.: *այժմ*, pour *այսժամ*, *maintenant*, en ce temps; *յորժամ*, *quand*, en quel temps; *այսպէս*, de cette manière; *յորպէս*, de quelle manière; *այլպէս*, d'une autre manière, autrement; *այչափ*, *tant*, *autant*, etc.

3° Avec différents cas du substantif; ex.: *բարի*, *bien*, gén.-dat. de *բար*, *force*; *զարդիս*, *maintenant*, accus. de *արդի*, *présent*; *'ի մասնէ*, *en partie*, abl. de *մասն*, *partie*; *ամենևնիք*, *tout-à-fait*, instrumental de *ամենայն*, *tout*.

4° Au moyen de syllabess formativess adverbialess particulières: *բար*, *ուք*, *այն*, *եան*, etc., qui sont en partie les mêmes que les syllabess formativess adjectivess; ex.: *հեշտաբար*, *avec plaisir*, de *հեշտ*; *սակաւուք*, *brièvement*, de *սակաւ*; *լուկեայն*, *լուկեան*, *secrètement*, de *լուկ*.

բար doit être rapproché de *բերել*, *porter*; le *ւ* de *ուք*, de l'instrumental *ւ*, *ք*; *ք*, ainsi que le *ն* de *այն*, *եան*, sont d'origine pronominale.

2. PRÉPOSITIONS.

Les prépositions se divisent en trois classes: 1° les prépositions inséparables; 2° les préfixes, et 3° les prépositions proprement dites.

1. Les prépositions *inséparables* n'expriment plus qu'une notion avec les noms ou les verbes auxquels elles sont juxtaposées. Beaucoup d'entre elles sont employées aussi comme prépositions au sens propre (3° classe).

En voici la liste⁽¹⁾:

ան privatif (lat. *in-*), devant les labiales *ամ*, rarement *ան*, employé surtout au commencement des composés possessifs et déterminatifs; ex.: *անայր*, *non mariée, sans mari*; *անհայր*, *orphelin, sans père*; *ամբարիշտ*, *injuste*; *անգէտ*, *ignorant*.

սպ et *սպա*, lat. *ab*, grec ἀπό; *սպազործ*, *inoccupé*; *սպամոյժ*, *impatient*; *սպուշ*, *stupide*.

արտ, *au dehors*, lat. *extra*; *արտասահման*, *banni, chassé du territoire* (*սահման*, *frontière, limites*); *արտաբերել*, *emporter* (au dehors).

բալ, *ensemble*, lat. *cum*; *բաղաձայն*, *unanime* (*ձայն*, *voix, son*); *բաղադրել*, *composer, mettre ensemble*.

բաց, *dehors, loin*; *բացաձայնութիւն*, *désaccord, dissonance*; *բացադարձիլ*, *s'éloigner, s'en retourner*.

դեր, *en haut, sur*, aussi *très, beaucoup*; *դերաբար*, *très-renommé*; *դերադրել*, *élever*.

դեր, *à la place de* (lat. *pro, vice, loco*); *դերանուն*, *pronom*; puis ἀντί, *contre*, *դերաքրիստոս*, *Antichrist*:

ենթ, *sous*; *ենթալուսնեայ*, *sublunaire, qui est sous la lune*; *ենթասրբիլ*, *souscrire, signer*.

(1) F. Windischmann, *l. c.*, p. 39, sv.; Cirkbied, *Grammaire de la langue arménienne*, p. 124, sv.

ըն, devant les labiales ըմ, dans, in, év; ընտանի, ce qui est dans la maison, domestique; ընկղմել, plonger.

ըստ, selon, conformément à; ըստանձնել, prendre sur soi, endosser (անձն, personne); ըստմասնեայ, selon la part, en partie.

հակ, contre, contra, αντί; հակադրութիւն, opposition; հակամարտ, adversaire; հակադարձիլ, se tourner contre, s'opposer.

համ, avec, cum, σύν; համակամ, qui a la même volonté, qui est d'accord; համակեալ, vivre ensemble; համանուն, du même nom, homonyme.

հրա, sanscr. «prâ», avant, en avant; հրամայել, commander.

մակ, sur; մակաձի, cavalier, celui qui est sur le cheval (աձի); մակադրել, inscrire (écrire sur).

յետ, derrière, après; յետդրութիւն, postscriptum; յետահարել, repousser.

նախ, avant; նախաճառութիւն, prédiction; նախաշաւիղ, précurseur.

ներ, dans, dedans; ներմարմնուն, incarnation; ներծածկել, enterrer.

նչ, նժ, sanscrit «nis», hors, dehors; նչդեհ, նժդեհ, banni.

ն, sanscr. «ni», en bas; նստիլ, s'asseoir, s'établir, du sanscrit «sad», sedere.

շար, avec, ensemble; շարադրել, mettre ensemble, composer.

պատ, sanscrit «prati», contre; պատկեր, image, proprement «contre-façon».

պար, sanscr. «pari», gr. περί, autour; պարադիտել, regarder autour de soi.

վեր, *sur, dans, puis de nouveau*, comme le *re* latin dans *revertere*; վերագրութիւն, *suscription*; վերաբերիլ, *s'élever*; վերակոչել, *rappeler*.

տրամ, comme *dia* dans *diamètre*; տրամաչափ, *diamètre*.

փաղ, *avec, σύν*; փաղանուն, *synonyme*.

փոխ, *au delà, à la place de, lat. trans et vice, pro, loco*; փոխակերպել, *transformer, changer*; փոխաբերել, *transporter*; փոխարքայ, *vice-roi*; փոխարքայուհի, *vice-reine*.

En recherchant l'origine de ces prépositions, nous trouvons qu'elles correspondent en partie aux prépositions du sanscrit. On peut même dire que toutes les prépositions empruntées comme telles par l'arménien au sanscrit ont pris la forme et la signification de particules inséparables. Les autres prépositions dites inséparables sont des noms primitifs, dont les uns sont encore employés, bien que rarement, comme tels, et les autres réduits à l'état de particules inséparables.

2. Les *préfixes* servent à former certains cas ou à en préciser davantage la signification. Ce sont զ et 'ի (յ avant une voyelle).

3. Les *prépositions proprement dites* sont des ad-
verbes qui s'ajoutent aux cas des noms et des pronoms pour en préciser le sens, ou pour exprimer plus clairement qu'il ne pourrait l'être par le cas seul le rapport entre la notion du verbe et celle du régime. Il ressort de cette conception des prépositions au sens propre, qu'elles ne régissent point le cas et ne sont point régies par lui, mais que cas et préposition tout ensemble expriment quant au sens une notion unique. Cela revient à dire qu'une seule et même préposition peut être construite avec des cas différents.

A l'exception de 'ի (յ devant une voyelle), *dans*, *sur*, et de յ, à, *vers*, ces prépositions sont des noms primitifs devenus adverbes, les uns encore en usage comme substantifs, les autres n'étant plus que d'un emploi adverbial comme prépositions.

Les premiers, qui n'ont pas encore perdu leur valeur de substantif, se construisent avec le génitif lorsqu'ils sont employés comme prépositions, à moins toutefois que la notion inhérente à la préposition ne trouve son expression plus constante et plus précise dans un autre cas; p. ex. Հանդերձ, proprement *vêtement*, comme préposition *avec*, se construit avec l'instrumental qui rend mieux l'idée à exprimer. Les formes prises par les noms en devenant prépositions sont très-diverses et fixées par l'usage.

Voici quelques-uns des noms employés comme prépositions:

վասն, à cause de, concernant; փոխան, փոխանակ, à la place de, pour; ներքոյ, sous, au dessous de; 'ի վեր, 'ի վերայ, 'ի վերոյ, sur, au dessus de; 'ի մէջ, 'ի միջի, entre, au milieu de; զհետ, զկնի, après, à la suite de; 'ի ձեռն, par, au moyen de; աղաքաւ, յաղաքաւ, à cause de; առաջ, devant, en présence de, etc.

Les noms qui comme tels ont disparu de l'usage et ne se trouvent plus employés que comme prépositions, sont en petit nombre. Plus fréquemment que ceux dont nous venons de parler ils se construisent avec différents cas, et par conséquent leur signification ne peut être déterminée *a priori* d'une manière exacte. C'est la pratique de la langue qui seule pourra renseigner sur leur valeur exacte et les cas avec lesquels ils sont ordinairement construits.

Voici les plus usités :

սոս, avec le génitif-datif, *pour, auprès, jusqu'à* ; avec l'accusatif, *vers* ; avec l'ablatif, *de, loin de* ; avec l'instrumental employé dans le sens locatif et temporel, *սոս* sert à répondre à la question *ubi, quando*.

ընդ, avec tous les cas, à *cause de, dans, avec, contre, par, vers, sous*, etc.

ըստ, avec gén., dat., accus., *sur, après, selon*.

մինչև, avec gén., dat., accus., *jusqu'à*.

3. CONJONCTIONS.

Les conjonctions servent à relier ensemble deux ou plusieurs mots, deux ou plusieurs propositions ou phrases, en exprimant le rapport qui les unit. Les conjonctions arméniennes sont les unes *primitives*, les autres *dérivées*, d'autres encore *formées par composition*. Voici les plus usitées :

և, et ; *և—և, et—et* ; *ու միայն—այլ և, non seulement — mais encore* ; *կամ, ou* ; *կամ—կամ, soit—soit* ; *այլ, բայց, mais* ; *սակայն, cependant* ; *թէ, que, ὅτι*, souvent pléonastique, sert aussi à reprendre et à remplacer une conjonction précédente ; *զի, car* ; *երանի թէ, եղէ թէ, լիցի, ով, ὅչ, plutôt à Dieu que, utinam* ; *քանզի, վանզի, parce que* ; *ուստի, pour quoi, pour laquelle cause* ; *եթէ, si* ; *միայն թէ, pourvu que* ; *զի, առի, afin que* ; *զիմի, գուցէ, de peur que, ne* ; *իբր, իբրև, comme* ; *թէպէտ, quoique* ; *սուրբքան, մինչև, avant que* ; *հետ, après que* ; *ցորքան, մինչևդեռ, tant que* ; *մինչև, aussi longtemps que* ; *զի, զիարդ, pourquoi*, etc.

իցի
առի

4. INTERJECTION.

Les interjections sont des cris naturels qui expriment l'admiration, la plainte, la joie, le désir, le mépris, l'horreur, la menace, l'encouragement. Voici les plus usitées:

Exprimant le désir: *նլ, óշ*; — l'admiration: *ն, նլ, բարէ, վաշ*; — la plainte: *ն ն, նլ նլ, նհ նհ, էհ, վայ, ս ս, ափսոս, աղէտ, աւանդ, եղնէլ*; — la joie: *վաշ, նհ նհ*; — le mépris: *վահ, նհ, յէհ, հըհը, այ, է*; — la menace et l'horreur: *այ, նլ, իշտ, այի, աիր*; — l'encouragement: *աղէ, հապա, óն, հս, etc.*

MORPHOLOGIE

B. FORMATION DES MOTS

I. FORMATION DES NOMS.

Abstraction faite des nombreux mots arméniens qui ne se distinguent en rien de la racine, ou ne s'en distinguent que par des voyelles auxiliaires euphoniques, p. ex. les interjections, les adverbes primitifs, les noms de nombre, les pronoms, les prépositions et les conjonctions, beaucoup d'adjectifs et de substantifs, — la formation des noms a lieu, en arménien, de deux manières: 1° par *suffixes*, ou 2° par *composition*.

I. FORMATION DES NOMS PAR SUFFIXES.

La formation des noms par suffixes s'opère d'une double manière: elle est *primaire* lorsque l'addition de suffixes (*suffixes primaires*) à la racine produit

des thèmes nominaux; *secondaire*, lorsque l'addition de suffixes (*suffixes secondaires*) aux thèmes nominaux produit de nouveaux vocables.

Les suffixes primaires et secondaires se confondent souvent, et il est impossible de les distinguer rigoureusement les uns des autres.

Comme suffixes primaires nous pouvons citer: les racines pronominales *a, ta, ya, ka, na*, etc., auxquelles il faut joindre *u, v, l, p, z, m, p', w-յին, ույին*, éléments d'origine pronominale que nous avons déjà étudiés occasionnellement comme servant à la formation des pronoms; *դ, տի, ը, ք, մն*, de la même origine, comme servant à la formation des adverbes; *լ, ող, օղ, ոց, ի, ետլ*, comme éléments de formation de l'infinitif et des participes; *ց*, comme élément de formation de l'aoriste I, du futur et du conjonctif.

Quant aux suffixes secondaires, nous avons déjà parlé du suffixe du comparatif, de ceux qui servent à former avec la racine numérale les différents noms de nombre, et de quelques suffixes adverbiaux.

Les autres suffixes primaires et secondaires peuvent être répartis dans les classes suivantes:

1°. Suffixes qui servent à marquer la provenance et la descendance, l'appartenance, la qualité de membres de sectes, d'écoles, de partis, etc.: *հոյ, հուն, ի, ցի, ալ, կի, ուլ, ք, այք, իք, սնք, կան, ունի*.
Ex.: *Յաբիթեայ, le Saphétite; Հայկեան, l'Arménien; քաղեացի, le Chaldéen; քաղաքական, le citadin; մանիքեցի, le manichéen; յունական, grec; ասիական, asiatique*, etc.

Le suffixe *յի* se rencontre le plus souvent précédé de la voyelle de liaison *u*, sous la forme *այի*. Les

formations en *յի* font au génitif *յւոյ* et suivent la déclinaison-voyelle en *n*.

D'autres suffixes appartenant à la même classe s'ajoutent aux noms propres pour en former de nouveaux; ainsi *գենն*, *գէնն*, *կենն*, *իթ*, *էթ*, *իճ*, *էճ*, *ուել* etc.

2. Suffixes servant à former les noms d'endroits où certaines personnes se réunissent ou vivent réunies, de localités où certaines choses se passent: *ստանն*, *ոց*, *անոց*, *ենոց*, *ւանն*, *մնի*, *րանն*, *անն*, *եանն*, *ակ*, *եակ*, *ի*, *ուտ*, *ուրդ*; ex.: *Հայաստանն*, *Arménie*; *Հիւանդանոց*, *hôpital*; *իջեւանն*, *auberge*; *վարդմնի*, *jardin planté de rosiers*; *կայանն*, *կայեանն*, *séjour*; *օթանոց*, *օթեակ*, *օթեւանն*, *օթեւանն*, *օթարանն*, *logis*, etc.

3. Suffixes qui, ajoutés aux noms de fruits ou de fleurs, donnent les noms correspondants d'arbres ou de plantes: *ենի* et *ի*; ex. *վարդ*, *rose*, *վարդենի*, *rosier*; *ծիրանն*, *abricot*, *ծիրանենի*, *abricotier*; *կաղին*, *gland*, *կաղնի*, *chêne*, etc.

4. Suffixes pour former des noms (substantifs et adjectifs) qualificatifs:

a. D'une valeur générale et n'exprimant point une notion déterminée: *այ*, *եայ*, *ին*, *ային*, *ակ*, *իկ*, *ուկ*, *կան*, *ան*, *դանի*, *ընդի*, *ի*, *ոյ*, *ու*, *ոտ*, *ոտի*, *ուտ*, *ւան*, *եղ*, *եղի*, *նի*, *անի*, *եան*, *ենի*, *ունի*, *ուն*, *էն*, *ած*, *ածոյ*, *ածու*, *ուած*, *ուածոյ*, *ուրդ*, *գար*, *աւոր*,⁽¹⁾ etc.; ex.: *աստուած*, *Dieu*, *աստուածային*, *divin*; *Հայկ*, *Haïk*, *Հայկեան*, *Haïkanien*, *Arménien*; *արքայ*, *roi*, *արքունի*, *royal*; *իմաստ*, *intelligence*, *իմաստուն*, *իմաստնաւոր*,

(1) *աւոր* correspond au persan *وار* de *آوردن*.

intelligent, sage; փառ, gloire, փառաւոր, glorieux; ծովեզր, rivage (de la mer), ծովեզերի, riverain, etc.

b. Suffixes donnant les adjectifs des noms de matière: *երկն* et *ի*; ex: *մարմին, corps, մարմնեղէն, corporel; ակի, or, ոսկեղէն, d'or; մաշկ, cuir, մաշկեղէն, de cuir; արծաթ, argent, արծաթի, d'argent.*

c. Les suffixes *ճան, ժէտ, ժոտ, շոտ* forment des adjectifs exprimant une passion pour quelque chose; ex.: *կին, la femme, կնածան, qui aime les femmes; ախտ, vice, ախտաժէտ, vicieux; կռուիլ, disputer, կռուաժոտ, disputeur; պագանել, baiser, պագշոտ, qui aime les baisers.*

d. Les suffixes *արդ* et *շի* donnent des adjectifs qui expriment la forme et la figure; ex.: *վիւարդ, en forme de pierre, լայնաշի, allongé, de վէմ, pierre, et լայն, long.*

e. Les suffixes *եայ, եան, կան, այն, այնի, ին, այլն, ի, է, դ, դին, որի, որին, որեայ, որնեայ* servent à former des adjectifs exprimant une idée de temps; ex.: *միջօրեայ, de midi, qui a lieu à midi; գիշերայնի, nocturne; հինգամեան, de cinq ans; չորեքօրեայ, de quatre jours; երեկոյ, երեկայնի, du soir, etc.*

f. Suffixes donnant des diminutifs: *ակ, դիկ, ուկ, եկ, իկ, եակ*; ex.: *նաւ, navire, նաւակ, nacelle; պր, homme, պրուկ, petit homme; գառն, agneau, գառնիկ, agnelet, etc.*

g. Les suffixes *ատ, ուդ, գար, ժէտ* sont privatifs; ex.: *ճայր, tête, ճայրատ, sans tête; պր, homme (vir), պրուդ, non viril; լոյս, lumière, լուսագար, privé de lumière, aveuglé; խելք, esprit, խելաժէտ, sans esprit.*

5. Suffixes pour former des *noms d'action abstraits*. Les plus usités sont: **թիւն** (toujours avec la voyelle de liaison *ու*, ainsi *ութիւն*), qui devient *մ* en s'ajoutant aux racines dont la dernière lettre est *ւ*, et se change en *դ* après les racines qui se terminent par *ն* et *ր*, mais en gardant toujours *ու*, avant *ւ*, *ն*, *ր*, comme voyelle de liaison; *սմ*, *մն*, *ած*, *ուած*, *ուածոյ*, *ան*, *ուն*, *ոյթ*, *օթ*, *ակ*, *ուկ*, *ոյց*, *ուց*, *ոց*, *ք*, *լք*, etc.; ex.: *բազմութիւն*, *multitude*; *գալուստ*, *arrivée*; *ժողովուրդ*, *réunion, assemblée*; *գովեստ*, *louange*; *խմաստ*, *intelligence*; *երդումն*, *serment*; *լալունք*, *plainte*; *երևոյթ*, *apparition*, etc.

6. Suffixes pour former des *noms d'action concrets*: *իչ*, *ուչ*, *ակ*, *եակ*, *լի*, *ուկ*, *կու*, *կան*, *կեր*, *ան*, *եայ*, *ած*, *երիմ*, *որւ*, *աւոր*, *նակ*; ex.: *մկրտիչ*, *baptiseur*; *տուիչ*, *donneur*; *փորձիչ*, *tentateur*; *առաքիչ*, *envoyeur*; *երգակ*, *chanteur*; *իշխան*, *souverain*; *վարորդ*, *travailleur*; *մեղաւոր*, *pécheur*; *խօսնակ*, *médiateur*, etc.

7. Suffixes qui donnent des noms d'action d'instrument: *ոց*, *իչ*, *որւ*, *ի*, *իկ*, *լք*, *կի*, *կիք*, *այ*, *ալակ*, *ան*, *արան*, *անակ*, *նակ*, *ակ*, *ուկ*, *եկ*, *կէն*, *ուտ*, *ուիլ*, *ուկլակ*; ex.: *գրոց*, *գրիչ*, *plume* (à écrire); *գործիք*, *outil*; *նուագարան*, *livre de chant*; *պատրուակ*, *voile, masque*; etc.

8. Le suffixe le plus employé pour former d'un nom de chose un nom concret, comme *jardinier*, *portier*, est *ան*; ex.: *պարակ*, *jardin*, *պարտիկան*, *jardinier*; *դուռն*, *porte*, *դռնապան*, *portier*; *այգի*, *vignoble*, *այգեպան*, *vigneron*; *մարդ*, *frontière*, *marche*, *մարդպան*, *gardien des frontières*, *marquis*, etc.

2. FORMATION DES NOMS PAR COMPOSITION.

On retrouve en arménien les six classes de mots composés du sanscrit. (1)

a) *Composés copulatifs.*

Les composés de cette classe présentent deux substantifs, en coordination l'un avec l'autre et réunis par *և* ou *ու*; ex.: սյրուձի, homme et cheval, *cavalier*; հլմմում, sortie et entrée, *dépense et recette*; հլմէջ, montée et descente.

Les superlatifs formés par redoublement du positif sont des composés du même genre: մեծամեծ, *très-grand*; վազվազ, *très-vite*.

b) *Composés possessifs.*

Cette classe comprend des adjectifs ou des appellatifs désignant celui auquel appartient ce qui est exprimé par les différents termes du composé. Il faut toujours sous-entendre l'idée d'appartenance.

Le second terme du composé est toujours un substantif ou un adjectif pris substantivement; toutes les parties du discours, excepté le verbe, la conjonction et l'interjection, peuvent former le premier terme. Ex.: մարդակերպ, *ayant forme d'homme*; վարդազյն, *ayant couleur de rose*; քաջսյոյս, *ayant ferme espérance*; Տասնարազուկ, *ayant le bras solide*; երկայր, *ayant deux maris*; երկալիսակ, *regardant par deux ouvertures*.

(1) cf. Bopp, *Gram. comp.*, t. IV, p. 344, sv.

սյլլաձև, *ayant une autre forme*; սյիչափ, *ayant cette mesure*; նոյնձայն, *ayant la même voix*.

անահ, *sans peur*; անհայր, *sans père, orphelin*; ապագործ, *n'ayant pas de travail, inoccupé*; ապաժոյժ, *n'ayant pas de patience, impatient*.

Aux composés possessifs dont le premier terme est un nom de nombre, il faut joindre tous les adjectifs de temps dont le premier terme est un nom de nombre et le second un adjectif formé de *ամ*, *année*, ou de *օր*, *jour*: *ամեայ, ամեան, օրեայ*, etc. Ex.: հինգամեայ, *de cinq ans*; չորեքօրեայ, *de quatre jours*, etc.

c) Composés déterminatifs.

Dans les composés de cette classe, le terme final est un substantif ou un adjectif qui est déterminé ou décrit par le premier terme; celui-ci peut être un substantif, un adjectif, un nom de nombre, un pronom ou une particule inséparable. Ex.: կաթնատամն, *dent de lait*; կիսամարդ, *demi-homme, semivir*; չորրորդապէտ, *tétrarque*; տասնապէտ, *décemvir*; մերազնեայ, *de notre nation*; անգէտ, *ignorant*.

d) Composés de dépendance.

Cette classe forme des composés dont le premier membre dépend du second ou est régi par lui, de sorte que le premier exprime toujours une relation de cas oblique. Ex.: մարդամահ, *homicide*; աշտարակշինութիւն, *construction d'une tour*.

e) *Composés collectifs.*

Le second membre de ces composés est un substantif et le premier un nom de nombre qui le détermine, comme en latin *biennium*, *trinoctium*, etc. Ex.: *երկամ*, deux ans, biennium; *քառեամ*, quatre ans, quadriennium, etc.

f) *Composés adverbiaux.*

Le premier terme est une particule, le second un substantif; tous deux ensemble forment un adverbe. Ex.: *լի քսց*, dehors, loin; *դինի*, après; *չարդիս*, maintenant etc.

II. FORMATION DES VERBES

La formation des verbes a lieu, comme celle des substantifs, par *dérivation* et par *composition*.

I. VERBES DÉRIVÉS.

En arménien il n'y a lieu de considérer comme verbes *dérivés*, quant à la forme et à la signification, que les verbes *dénommatifs*. Ceux-ci se forment des noms (substantifs et adjectifs) par addition de la désinence infinitive précédée, soit des voyelles caractéristiques de conjugaison *ա*, *ե*, *ի*, (jamais *ու*), soit de la syllabe *անա*, affaiblie en *ենա*, qui sert tout particulièrement à former les dénommatifs. Il faut bien remarquer cependant que tous les verbes élargis au présent en *անա*, *ենա*, ne sont pas dénommatifs.

Dans beaucoup de verbes de cette forme, նա, նի sont le *na* de la IXe conjugaison sanscrite, tout à fait comme le նու d'une partie des verbes de la IIIe conjugaison arménienne correspond au *nu* de la Ve conjugaison sanscrite.

Ex.: ծաղր, *le rire*, ծաղրել, *rire*; մերձ, *proche*, մերձենալ, *s'approcher*; խրոխտ, *hautain*, խրոխտալ, *être hautain*; ընտանի, *appartenant à la famille*, ընտանանալ, *devenir membre de la famille*; ծայ, *pointe*, ծագիլ, *devenir aigu, apparaître, ressortir*, etc.

Les thèmes-présent élargis en չ, նչ ne peuvent être que par la forme, non par la signification, regardés comme des verbes dérivés, savoir comme des verbes désidératifs répondant aux verbes grecs en *ισκω*; en comparant փախչիլ, *fuir*, avec փախուսալ, *fuite*; երկնչիլ, *craindre*, avec երկիւլ, երկիւլալ, *crainte*, on verra qu'il ne s'agit point de verbes désidératifs.

2. VERBES COMPOSÉS.

L'arménien nous présente des verbes composés de trois manières différentes.

1. Un grand nombre de verbes s'adjoignent comme préfixes des prépositions inséparables, et les deux mots réunis n'expriment plus qu'une seule notion. Nous avons donné beaucoup d'exemples de cette formation au chapitre des prépositions (p. 91 sv.).

2. Les verbes intransitifs deviennent transitifs, et les verbes transitifs deviennent causatifs par composition avec ցուցանիլ, *montrer, déclarer, représenter*.

La composition a lieu selon le mode suivant: ցուցանիլ s'ajoute tantôt à la forme nue de l'aoriste I et le premier *ց* se confond avec le *ց* de l'aoriste,

tantôt à l'aor. II, c. à d. à la racine pure du verbe, et alors le premier *g* de *ցուցանել* tombe. Ex.: *ամբնակ*, être fort, se fortifier, aor. I *ամրաց, ամրացուցանել*, rendre fort, fortifier; *լսել*, entendre, aor. I *լսից, լսեցուցանել*, faire entendre; *թաղել*, se cacher, aor. II *թաղ, թաղուցանել*, cacher.

Si la dernière lettre radicale de l'aor. II est un *լ*, le deuxième *ց* de *ցուցանել* se change en *զ*; ex. *ելանել*, sortir, aor. II *ել, ելուզանել*, faire sortir.

կորնչել, périr, aor. II *կոր*, composé avec *ցուցանել*, donne la forme *կորուսանել*, perdre, ruiner, détruire; et *մտնել*, entrer, aor. II *մտ*, donne *մտնանել*, faire entrer, introduire.

ցուցանել et ses composés forment à l'aor. II: *ցուցի, ցուցիր, ցոյց* etc.; *ելուզի, ելուզիր, կորուսի, կորուսիր, մտնի, մտնիր*, etc. A l'impératif de l'aor. II, le *ց*, ainsi que ses représentants *զ* et *ս*, tombe avec le *լ* qui précède; ex.: *ցո՛, ամրացո՛, կորո՛; մտնի* fait à l'impératif *մտն՛*, et *ելուզի, ելուզիս*.

Le futur II se forme régulièrement, *ցուցից, ամբացուցից*, etc.; avec l'adjonction des désinences personnelles, la voyelle auxiliaire *ի* tombe et le premier des deux *ց* se change en *ս*.

3. Il arrive souvent que deux verbes, réunis par la conjonction *և*, n'expriment plus qu'une seule notion et forment ainsi des verbes composés par coordination, à la manière des noms composés copulatifs; ex.: *երթևեկել*, aller et venir.

TROISIÈME PARTIE

S Y N T A X E

I. ORDRE DES MOTS

Le substantif et l'attribut, le sujet et le prédicat, le verbe et le nom qu'il régit, aussi bien que l'adverbe qui l'accompagne, n'occupent point nécessairement dans la phrase une place déterminée par rapport l'un à l'autre.

Les prépositions sont placées ordinairement avant le nom, et les conjonctions au commencement de la proposition subordonnée.

Les appositions et propositions relatives suivent, immédiatement ou non, le mot qu'elles doivent éclaircir ou préciser, mais peuvent également le précéder.

II. ACCORD

I. ACCORD DE L'ATTRIBUT AVEC SON SUBSTANTIF.

L'attribut, placé avant ou après le substantif, s'accorde avec lui en cas et en nombre, ou en cas seulement (ce qui est rare); d'autres fois il ne prend aucune flexion et garde la forme du nominatif singu-

lier. Ex.: *աստուածայինց շնորհաց, des grâces divines* (gratiarum divinarum); *Ժամանակօք ամբալուք, [user] de temps infinis*; *մեծաւ պարգևօք, avec de grands présents*; *դեղնայիւ խնորդ, d'une belle question* (pulchræ quaestionis); *դիրք առաջին, livre premier*

Si deux ou plusieurs attributs sont placés tous avant ou tous après le substantif, ou bien en partie avant et en partie après, il peut arriver 1°) qu'ils s'accordent tous en genre et en nombre avec le substantif, 2°) qu'aucun ne s'accorde, ou bien, 3°) qu'un ou plusieurs s'accordent et non les autres. Ex.: *առ երկայնանստիւ միով լեռամբ, au pied d'une montagne à large base*; *'ի դաշտի միում փոքու, dans une petite plaine*; *խոհականութեան քո վառ և բորբոք, [l'étincelle] de ta sagesse brillante et ardente*; *խնց խկ արորժակաց, [cher] à mes goûts véritables*; *սկայից անհուն, [սուլաց և ուժուորաց, [une multitude] de géants immenses, furieux et robustes*; *անձնագեղոյ և քաջադեղան արին կորովաբանոյ և հանճարեղի, [Valarsace], ce héros d'une belle prestance, habile tireur d'arc, éloquent, judicieux* (génitif absolu).

Si l'attribut prend la flexion de manière qu'il ne puisse régner aucun doute sur le cas et le nombre du substantif, celui-ci reste parfois sans flexion aux cas obliques, surtout s'il s'agit d'un nom propre.

Les numéraux doivent être considérés comme les attributs des substantifs qu'ils déterminent, et présentent les mêmes particularités.

Il y a pourtant à signaler, pour les nombres cardinaux à partir de *deux*, les deux exceptions suivantes qui se rencontrent assez souvent:

1° Après le nombre cardinal le nom de l'objet dénombré se met volontiers à l'ablatif pluriel (voir plus loin au paragraphe de l'ablatif), quand bien même il ne s'agit point d'une partie déterminée des objets en question, mais de leur totalité; ex.: *սորա երկուք յարձանագրութեանց, de lui proviennent deux colonnes*, c. à d. les deux colonnes dont il est question.

2° Le nom de l'objet dénombré se met au pluriel, mais souvent aussi au singulier; ex.: *յեռ վաթսուև ամի, soixante ans après*; *պատարագ հարիւր քանքարոյ, un présent de cent talents*.

2. ACCORD DE L'APPOSITION AVEC LE SUBSTANTIF.

L'apposition, c. à d. le substantif qualificatif d'un autre substantif, sans copule ni particule comparative, s'accorde en cas avec le substantif qualifié; ex.: *սայ իլադմեայ որդւոյ իւրոյ, il donne à Cadmus, son fils . . .*

Si le substantif qualifié est à l'accusatif avec le signe déterminatif զ, l'apposition ne prend pas ordinairement le զ; ex.: *քաղաք սայ Վլուծբին, il lui donne la ville de Medsbin (Nisibe)*; *հաւաքէ զորդիս իւր և թոռունս արս քաջս և աղեղնաւորս թուով յոյժ նուազունս, il rassemble ses fils et ses petits-fils, hommes vaillants et bons archers, mais en très-petit nombre*.

La préposition qui précède le substantif n'est point répétée avant l'apposition; ex.: *Թուղթ Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ մեծն Արշակ արքայ Վարսից, lettre de Valarsace, roi d'Arménie, à Arsace le Grand, roi des Perses*.

L'apposition introduite par *որ է*, *c'est à dire* (quod est), s'accorde en cas avec le substantif; ex.: *'ի գործոց մերոց որ է յանօրէնութեանց*, [il nous délivrera] *de nos peines, c'est à dire, des iniquités.*

3. ACCORD DU PRÉDICAT AVEC LE SUJET.

Si le prédicat est un verbe, il s'accorde en nombre avec le sujet. Le verbe se met au pluriel après un collectif au singulier, ainsi qu'après le pronom relatif *որ* au singulier lorsqu'il se rapporte à un pluriel.

Si le sujet est un pluriel et le prédicat un des verbes auxiliaires, *ել*, *լինիլ*, *հղանիլ*, *գտանիլ*, avec un adjectif ou un participe aoriste au sens actif ou passif, le verbe auxiliaire s'accorde toujours en nombre avec le sujet, mais l'adjectif et le participe peuvent prendre ou ne pas prendre la marque du pluriel; ex.: *'ի մտի հզի գիտել թէ ոյք ոմանք իցին տիրեալ աշխարհիս շոյոց*, *je me suis mis dans l'esprit de savoir quels sont ceux qui ont régné sur le pays des Arméniens.* Au lieu de *տիրեալ* on aurait pu tout aussi bien écrire *տիրեալք.*

4. ACCORD DU PRONOM RELATIF AVEC LE NOM AUQUEL IL SE RAPPORTE.

Le pronom relatif s'accorde en nombre avec le nom auquel il se rapporte; quant au cas, il est déterminé par la construction de la proposition que le pronom introduit.

Toutefois les cas suivants se présentent assez fréquemment:

1°. Le pronom relatif se rapportant à un pluriel ne prend pas la marque du pluriel, surtout au nominatif et à l'accusatif.

2°. Le nom auquel se rapporte le pronom relatif se trouve transporté dans la proposition relative, sans être remplacé dans la proposition principale par un démonstratif.

3°. L'attraction, si fréquente en grec, se rencontre également en arménien. Elle consiste en ceci: le pronom démonstratif qui, d'après la construction de la phrase, devrait être à un cas oblique, est omis, et le pronom relatif, qui devrait être à l'accusatif, prend le cas du démonstratif; ex.: *նչ ինչ յորոց խորհէր Արշակ ծածկէր, Arsace ne cachait rien de ce qu'il pensait; pour նչ ինչ ՚ի սոցանէ, որս . . .*

III. EMPLOI DES CAS

I. NOMINATIF.

1. Le nominatif est le cas du sujet et du prédicat, lorsque celui-ci est un nom ou un participe.

Le nom et le participe formant le prédicat avec un verbe auxiliaire ou un verbe passif dont l'actif régit un double accusatif (ex.: être nommé, être choisi, être fait quelque chose, etc.), se mettent au nominatif, quand bien même le verbe auquel ils sont réunis se présente sous la forme d'un infinitif à un autre cas; ex.: *սա ՚ի լինելոյ գասկք, pour devenir inventeurs (ut fiant inventores).*

2. Le nominatif se trouve souvent placé au commencement d'une phrase comme nominatif absolu,

pendant que la construction demanderait un autre cas qui alors est parfois marqué par un pronom; ex.: այնքիկ որք . . . զնարդեօք և մեղադրութիւն մեր այնպեսեսացն 'ի ճահ պատահիցէ, *ceux qui . . . comme notre blâme s'appliquerait bien à de telles gens.*

3. Les propositions accessoires, qui en latin sont rattachées à la proposition principale par la construction de l'ablatif absolu, et en grec par celle du génitif absolu, peuvent être mises en arménien au nominatif absolu; le verbe, qui est alors au participe, s'accorde en cas (nominatif), mais pas toujours en nombre; ex.: և ընդ այս մի ոք զարմացի հիթէ, բազում ազցաց լեալ մատենագիրք, մեք զչ՝ունացն միայն յիշեցաք զպատմագիրս, *que personne ne soit étonné si, bien qu'il y ait des écrivains de beaucoup de nations, nous n'avons cité que des historiens grecs; և այսոքիկ զրոյդք սուտ և կամ թէ արդարև լեալք, մեզ չէ ինչ փոյթ, que ces récits soient faux ou véridiques, peu nous importe.*

2. ACCUSATIF.

L'accusatif est le cas de l'objet direct. Lorsqu'il est déterminé, il est ordinairement précédé du signe de l'accusatif զ.

Le զ se met également devant les adjectifs et les génitifs qui déterminent un accusatif, s'ils le précèdent (parfois aussi s'ils le suivent); et cela, même lorsque l'accusatif comme *nomen regens* du génitif est omis et n'est pas remplacé par un pronom. Nous donnerons plus loin des exemples de cette construction en parlant du génitif.

Lorsque plusieurs accusatifs sont coordonnées, tous prennent le *չ* ou seulement un d'entre eux.

Des phrases entières, qui sont objet direct d'un verbe, prennent aussi le *չ* devant le premier mot; ex.: Հարցանի զնւր ես, on lui demande: où es-tu? զոր սիիզքն լինել ասաց, quod initium fieri dixit.

L'accusatif indéterminé, même lorsqu'il est accompagné de *սի* et de *սին*, l'accusatif du prédicat dans les constructions avec double accusatif, les accusatifs qui joints au verbe n'expriment qu'une seule notion, ainsi que les accusatifs déterminés par une préposition, ne prennent pas le *չ*; ex.: Տնցի որդի, elle enfantera un fils; շինէ սի գիւղ, il bâtit un village; երոյց զնա հովիւ, il fit de lui un berger; հաւ առնել, commencer (faire le commencement).

Il peut cependant arriver que le *չ* soit préfixé à l'accusatif indéterminé et omis à l'accusatif déterminé, parfois aussi qu'il soit omis devant l'accusatif et préfixé seulement aux mots qui servent à le déterminer.

2. Le double accusatif est gouverné par les verbes «faire [de quelqu'un] quelque chose», «élire», «nommer» (donner un nom), etc.; ex.: կրոյց զնա հովիւ, il fit de lui un berger; կոչեցցես զանուն նորա Յեսուս, tu lui donneras le nom de Jésus; Օրուան զ]]եմ կոչեն, ils donnent à Sem le nom de Zerouan.

3. Les verbes de sentiment et d'expression veulent la proposition suivante, qui commence en français par *que*, à l'accusatif avec l'infinitif ou à l'accusatif avec le participe; ex.: որում ոչ զոք ընդիմանալ կարծեմ, à quoi je pense que personne ne s'opposera; սսն զկրոնս Ներրովթ լեալ, ils disent que Kronos est Nebroth; առաջն իւրեանց մարդ լեալ զ],փեսասոս

և զսակ հրոյ ասնն, ils disent que Héphestos est leur premier homme et l'inventeur du feu.

4. L'accusatif sert à exprimer les notions de temps, d'espace et de durée; ex.: շարս ասնն, pendant dix sares; ⁽¹⁾ Միամ կեցեալ անն երկերիւր և երեսուն ճնանի զԱլէթ, Adam, après avoir vécu deux cent trente ans, engendre Seth. Lorsqu'il s'agit d'indiquer l'âge, on peut ne pas employer de mot correspondant à notre expression *âgé de*; ex.: Սեմ անն հարիւր ճնանի զԱրփաքսաթ, Sem, âgé de cent ans, engendre Arphaxath.

5. L'accusatif, comme cas topique, exprime la direction vers laquelle une action s'accomplit, mais seulement lorsqu'il est joint à une des prépositions 'ի, ց, vers, à, ըստ, ընդ, առ, vers, contre, մինչև, մինչև ց, jusque, jusqu'à, etc.; ex.: յետ նաւելոյ Վսիսութրեայ 'ի Հայս, après la navigation de Xisuthrus vers l'Arménie; ասէ ցնտ, il lui dit; առաքէ առ Մըշակ մեր թագաւոր թուղթ, il envoie une lettre à notre roi Arsace.

L'accusatif est rarement employé avec la préposition 'ի à la question *ubi*.

6. L'accusatif avec la préposition 'ի est employé dans le sens de l'accusatif latin avec *inter* après un superlatif formel ou logique; ex: զեղեցիկ 'ի կանայս, la plus belle entre les femmes; առեւճ հզօր 'ի գազանս, le lion est le plus fort des animaux.

7. Comme cas temporel l'accusatif avec la préposition 'ի répond à la question «quand»; mais on ne trouve guère avec cette construction que des infinitifs employés substantivement et qui, d'après le sens

(1) Le sare = une période de 3600 ans.

général de la phrase, rendent l'idée du présent ou du parfait; ex.: 'ի բաժանել նոցա տիեզերս, *lorsqu'ils se partagèrent l'univers*; 'ի հաստատել տիասնեան Բէլայ զԹագաւորութիւն իւր առաքէ . . . , *lorsque le Titan Bel a affermi son empire, il envoie . . .*

8. L'accusatif de comparaison.

Les comparatifs formels ainsi que les mots à signification comparative prennent l'objet comparé à l'accusatif avec *զ*; le français «que» (latin *quam*) est alors rendu par *քան*. Les conjonctions comparatives, comme *իբրև*, demandent aussi l'objet comparé à l'accusatif, mais sans *քան*. Ex.: *մեծագոյն քան զիս, plus grand que moi*; *յառաջ քան զմեզ, avant nous, plus tôt que nous*; *ոչ ապաքէն ոգի առաւել քան զկերակուր և մարմին քան զհանդերձ, l'âme n'est-elle pas plus que la nourriture et le corps plus que le vêtement?* *յորժամ կայցէք յաղօթս, մի շատախօսք լինիք իբրև զհեթանոս, lorsque vous priez, ne soyez pas bavards comme les païens.*

3. GÉNITIF.

1. Le génitif sert à déterminer le rapport de deux noms et des notions qu'ils expriment.

2. Le *nomen regens*, s'il peut être suppléé d'après ce qui précède, est omis avant son génitif sans être remplacé par un pronom; ex.: *Արշակ որոյ անձն և պատկեր որպէս և է իսկ մեր աստուածոց, Arsace dont l'âme et la figure sont comme celles-mêmes de nos dieux.*

Si le *nomen regens* est un accusatif et qu'il soit omis et sous-entendu, il sera remplacé par le *զ*

caractéristique de l'accusatif placé avant le génitif; ex.: *այլ և բազում արք հոգացան ոչ միայն զգիր զիւանաց այլոց ազգաց թագաւորաց և զմահնից յիլուլ, beaucoup de personnes ont pris soin de traduire non seulement les archives des rois des autres peuples et celles des temples, etc.; Արշակ որդի բախտ և պատահումն 'ի վեր քան զամենայն թագաւորաց, Arsace, dont la fortune et la destinée sont au dessus de celles de tous les rois.*

Le mot *որդի, fils*, peut ne pas être exprimé, surtout dans les listes généalogiques, lorsque le nom du père suit au génitif.

3. Le génitif peut être placé tout aussi bien après qu'avant le *nomen regens* et même en être séparé par d'autres mots; ordinairement cependant il le précède et prend également le *զ* caractéristique de l'accusatif, si le *nomen regens* est à l'accusatif déterminé: la dépendance intime de l'accusatif et du génitif étant ainsi exprimée, le *զ* peut être omis devant l'accusatif.

Si le *nomen regens* est accompagné d'un attribut, le génitif se place volontiers entre les deux; dans ce cas, si le *nomen regens* est à l'accusatif déterminé, le *զ* se place avant le mot qui précède le génitif.

Ex.: *զիրք զիւանաց այլոց ազգաց թագաւորաց, les écrits des archives des rois des autres peuples; զհոգւոյն 'ի վերայ քո իմացուածոց շարժմունս ծանեայ, j'ai appris à connaître les mouvements de l'esprit sur tes pensées; զհոգւոյդ ընկալեալ զճանօթութիւն, ayant appris à connaître ton esprit; զանդուլ հոգւոյն 'ի վերայ քո իմացուածոց շարժմունս ծանեայ, j'ai appris à connaître les mouvements continus de l'esprit sur tes pensées.*

4. Le génitif est:

- a) actif ou subjectif, passif ou objectif, comme en latin et en grec; ex.: Հայր որդւոյ, *le père du fils*; անսիրելութիւն իմաստութեան, *aversion pour la sagesse*;
- b) génitif d'auteur; ex.: սորա երկուք յարձանագրութեանց, *de lui proviennent les deux colonnes*;
- c) génitif explicatif; ex.: անուն որդւոյ, *le nom de fils*; երկիր Իսրայել, *le pays d'Israel*;
- d) génitif de pays, pour indiquer la situation d'un endroit; ex.: Երթղեհէմ Հրէաստանի, *Béthléhem en Judée*.
- e) génitif de qualité; ex.: յայտնէ որ ինչ էր 'ի նորայն չարութեան սրտին, *il révèle ce qui était dans son mauvais cœur*, propr.: «dans son cœur de méchanceté»; վիճ մեծ ծծմբոյ, *une grande fosse à soufre*.

5. Le génitif absolu en arménien correspond à l'ablatif absolu en latin et au génitif absolu en grec. Le sujet d'une proposition secondaire se met au génitif, le verbe au participe mais ordinairement sans prendre le génitif. Le sujet ainsi mis au génitif d'une proposition secondaire exprimée par le génitif absolu, peut également et en même temps être le sujet de la phrase principale, ce qui n'a pas lieu dans les constructions grecques et latines correspondantes. Ex.: սորա կարգեալ զիշխանութիւն իւր մեծապէս և հաստատեալ զթագաւորութիւն իւր կամ եղև զիտել... *celui-ci ayant organisé puissamment son pouvoir et affermi sa domination, la volonté [lui] vint de savoir . . . .*; Հայկայ ոչ կամեցեալ հնազանդ լինել Բելայ գնայ... *Haiik ne voulant pas obéir à Bel, va . . .*; խուզեալ

սորա զամենայն մատեանս գտանէ, *celui-ci, ayant examiné tous les livres, trouve . . .*; յետ որոյ ոչ բանի ինչ աստուածայնոյ և ոչ յայտնութեան ինչ եղելոյ 'ի տարակուսանս և յանյուսութիւն ազգմարդկան հասեալ լինի, *comme après ce fait [le meurtre d'Abel] il n'y a plus ni parole divine ni révélation, le genre humain est livré au doute et au désespoir.*

6. Le génitif se construit avec des prépositions, mais avec celles-là seules qui sont primitivement et à proprement parler des substantifs, comme յաղագս, աղագաւ, վասն, *pour, à cause de*, 'ի ձեռն, *par le moyen de*, առանց, *sans*, փոխանակ, *pour, à la place de*, etc. Parmi les prépositions de cette origine, celles-là surtout qui ont une signification de lieu ou de temps, comme առաջի, *devant, avant*, յետ, յետոյ, զհետ, զհինի, *après, derrière*, վեր, վերայ, 'ի վեր, 'ի վերայ, 'ի վերոյ, *sur*, 'ի վայր, *sous*, արտաքոյ, *hors de*, ներքոյ, *dans, à l'intérieur de*, etc., se construisent avec le génitif, bien que les notions de temps et de lieu soient ordinairement exprimées par l'accusatif et le datif; ce qui nous explique pourquoi lesdites prépositions se trouvent parfois construites avec le datif.

4. DATIF.

Le datif est employé dans des acceptions assez différentes, mais dérivant toutes des notions concrètes de lieu (avec ou sans mouvement) et de temps.

1. Le datif de l'objet éloigné, avec les verbes transitifs, marque le terme médiat entre l'agent et l'objet immédiat; ex.: տալ հարկ կայսեր, *donner le tribut à César.*

Ce datif est parfois employé avec un caractère subjectif, renfermant l'idée d'avantage, de désavantage, d'intérêt, etc.; ex.: *արժանաւորել մարդ ոմն պսպիսում շնորհի, rendre un homme digne d'une telle faveur; երկիրպագանէին նմա, ils baisaient la terre en son honneur, c. à d. ils se prosternaient devant lui.*

2. Datif de l'objet avec les verbes intransitifs; ex.: *պարապեալք պսպիսում ճգնութեան դիւանագիրք, des archivistes occupés d'un tel travail; ցանկալ նմա, le (ou la) désirer; տիրել տիեզերաց, dominer l'univers.*

3. Le datif de finalité, déterminé ordinairement par la préposition *առ* 'ի; ex.: *տայ զքոյր կնութեան, il donne sa sœur en mariage; ջանան առ 'ի լինելոյ գտակք, ils s'efforcent de devenir inventeurs; ամենայն որ հայի 'ի կին առ 'ի ցանկալոյ նմա, quiconque regarde une femme pour la désirer.*

4. Le datif suit les adjectifs «semblable», «pareil», «digne», «affamé de», «altéré de», etc.; ex.: *ասէ վասն նորա Աբիւղենոս հանգոյն պլոցն, Abydénos dit de celui-ci la même chose que les autres; նոյնպիսում շնորհի արժանի, digne de la même faveur; քաղցեալ և ծարաւի արդարութեան, affamé et altéré de justice.*

5. Le datif est employé comme cas locatif à la question «où»; ex.: *մահու և թաղման հասեալ, arrivé à la mort et au tombeau.*

6. Il est employé comme cas temporel à la question «quand»; ex.: *գիշերի, de nuit.*

7. Le datif employé comme cas locatif et temporel a ordinairement sa signification précisée par les prépositions: 'ի, *dans*, à, *առ*, *ընդ*, *ընթեր*, *առընթեր*, *chez*, *près de*, *հուպ*, *մերձ*, *près de*, etc., auxquelles est attachée la notion de repos quant au temps et au

lieu; դէմ, ընդդէմ, դէպ, *contre*, à l'encontre de, մինչև, մինչև ց, մինչև առ, *jusque, jusqu'à*, etc., qui marquent au contraire une direction. Ex.: 'ի մերում աշխարհի, *dans notre pays*; 'ի միում առուրց, *un jour*; առ մեզ, *chez nous*; ընդդէմ Բաբելոնի, *contre Babylone*.

5. ABLATIF.

L'ablatif exprime avant tout la notion de séparation. Il est par conséquent employé:

1. Avec tous les mots ou expressions qui contiennent l'idée d'une séparation réelle ou logique, comme «délivrer de», «être séparé de», etc. La préposition ըստ est parfois jointe à cet ablatif.

2. Comme *terminus a quo* à la question *unde*, pour désigner le point de départ local ou temporel. On ajoute parfois à cet ablatif la préposition առ. Ex. 'Կաւիթ ծնաւ զՍողոմուն 'ի կնոջէ Ուրիայ, *David engendra Salomon de la femme d'Urie*; 'ի դրախտէն և յստուծոյ արտասահմանալ, *banni du paradis et de la présence de Dieu*; չորրորդ 'ի Նոյէ, *le quatrième à partir de Noé*; 'ի սկըզբանէ մինչև առ մեզ, *depuis le commencement jusqu'à nous*; յձովսեփայ ժամանակէ, *depuis le temps de Joseph*.

3. Avec les verbes dans lesquels il faut chercher l'idée de séparation dans celle de causalité, en particulier avec les verbes passifs, pour désigner la cause agissante: ex.: յաւանդութենէ հասեալ, *arrivé par la tradition*; ընտանեզոյնն Մտուծոյ յորդոցն Մշամայ 'ի հարազատէն իւրմէ սպանմի յեղբորէ, *le plus familier avec Dieu des fils d'Adam est tué par son propre frère*.

4. Pour désigner la matière dont un objet est fabriqué; ex.: Հյովհաննէս ունէր հանդերձ 'ի սակոյ ուղտու, *Jean avait un habit fait de poil de chameau.*

5. Pour désigner un tout, un ensemble, dont une partie est séparée; en latin *de, ex* avec l'ablatif, au lieu du génitif partitif; ex.: տեսեալ զբազումս 'ի սաղուկեցւոցն և 'ի փարիսեցւոցն, *voyant beaucoup de Sadduécéens et de Pharisiens; ընտանեզոյնն յորդոց, le plus familier des fils.*

Cet ablatif est parfois employé sans le mot désignant la partie, à la manière de l'article partitif français; ex.: 'ի ճշմարտէն և 'ի ստէն, *du vrai et du faux.*

6. En apparence comme ablatif de lieu à la question *ubi*; mais cet ablatif doit être logiquement regardé comme un ablatif de séparation; ex.: 'ի հարաւոյ կողմանէ, *du côté du sud; յաջմէ, à droite; 'ի ձախմէ et յահեկէ, à gauche.* — Les prépositions ընդ et առ, avec le sens de *chez*, donnent à cet ablatif la valeur d'un réel ablatif de lieu.

7. Comme cas *narrati* /⁽¹⁾ avec la préposition զ, dans le sens de l'ablatif latin avec la préposition *de*, après les verbes *dire, parler, raconter*, etc.; ex.: զորոց մէք սկսեալ ճառեցուք, *desquels [peuples] nous parlerons en commençant* (de quibus incipientes loquemur); մասեան զԻստիութեայ և զորդոց նորա, *le livre sur Xisuthrus et ses fils; վնմանէ բանք, paroles à son sujet; զորմէ լեալ ստնն, dont on dit qu'il est; լուեալ զգեղեցկութենէ, ayant entendu parler de sa beauté.*

8. L'ablatif avec զ se trouve encore, mais très-rarement, pris dans le sens du cas *circumlatif*, dont nous parlerons plus loin à propos de l'instrumental;

(1) cf. p. 23.

ex.: միայն գտար զայսպիսւոյ մեծ իրէ բուռն հարկանել,
*tu as été trouvé seul [capable] de mettre la main à
 une aussi grande chose.*

6. INSTRUMENTAL.

L'instrumental est le cas qui indique le moyen dont l'agent se sert, l'instrument, et aussi le rapprochement. Ces deux notions sont très-voisines l'une de l'autre.

1. L'instrumental du moyen et de l'instrument exprime :

a) L'instrument avec lequel une action est accomplie, au sens large et au sens restreint; ex.: մկրտել ջրով, *baptiser d'eau*; անուամբ յորջորջել, *appeler d'un nom*; անուամբ մեծարել, *honorer d'un nom*; հեղեղաւ ջնջել, *anéantir par l'inondation*; ոչ հաղիւ միայն կեցցէ մարդ պլ ամենայն բանիւ որ ելանէ ՚ի բերանց Աստուծոյ, *l'homme ne vivra pas seulement de pain, mais de toute parole qui sort de la bouche de Dieu.*

b) Le motif et la cause d'un état. Cet instrumental peut être regardé avant tout comme un cas déterminatif de l'idée contenue dans le verbe ou le mot qui l'accompagne; ex.: զօրութեամբ տկար, *ayant peu de force*, propr. faible en force; ազգաւ Պարթև, *Parthe de nation*; մանուկ տիովք, *d'un âge peu avancé*, propr. enfant par l'âge; վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, *versé dans la philosophie.*

2. L'instrumental de rapprochement sert à désigner :

a) Plusieurs personnes ou plusieurs choses qui se trouvent rapprochées d'une personne principale ou d'une chose principale; ex.: Տարբան երեսուն ուսերօք

և հնգետասան դստերօք և նոցին արամբք մեկնեալ 'ի հօրէն ընակէ . . . ; *Tarban, s'étant séparé de son père avec trente fils, quinze filles et leurs maris, habite . . .*; յղեաց առ եղբայրն իւր արժանի ընծայիւք զնա, *il l'envoya à son frère avec des présents convenables*. Pour exprimer encore plus clairement l'idée d'accompagnement, on peut joindre à l'instrumental la préposition հանդերձ; ex.: Հայկ զնայ յերկիրն Արարադայ հանդերձ որդւովք իւրովք և դստերօք և որդւոց որդւովք, *Haik vient dans le pays d'Ararad avec ses fils et ses filles et les fils de ses fils*.

ծ) Les circonstances qui accompagnent une action, la manière dont elle s'accomplit; ex.: մեծաւ լըջմոռութեամբ հրամայէ առաջի առնել նմա զդիւան, *il ordonne avec grand plaisir de lui montrer les archives*; կեալ խաղաղութեամբ, *vivre en paix*; սկսայց աւելորդ համարելով զարտաքնոցն երկրորդել առասպել, *estimant superflu (m. à m.: dans l'estimer superflu) de répéter les fables des payens, je commencerai . . .* La préposition առ vient parfois s'adjoindre à l'instrumental lorsqu'il a cette signification; ex.: առ այսօքիւ, *dans cette circonstance*; առ որով, *dans laquelle circonstance*. — C'est ici encore qu'il faut mentionner quelques ad-verbcs avec désinence instrumentale, comme արդեօք, *արդե, peut-être*, ճշդիւ, *exactement*.

զ) Les propriétés et qualités d'une chose; ex.: մատեան հելլէն գրով, *un livre écrit en lettres grecques*; զխալեալ դաշտի փոքու գետոց ընդ մէջ նորա անցանելով դադարէ, *arrivé à une petite plaine, à travers laquelle coulaient des rivières, il s'arrête (գետոց անցանելով indique une qualité, une propriété de դաշտի)*; հասանէ յեզր ծովակի միոյ որոյ աղի են

շուրքն մանունս ունելով ձկունս յինքեան, *il arrive au bord d'un lac dont les eaux sont salées et qui contient de petits poissons* (ունելով indique une propriété de *ճովակի* et logiquement doit se coordonner avec la proposition relative qui, elle aussi, exprime une des propriétés du lac).

d) Le lieu et le temps dans lesquels quelque chose arrive ou se trouve; *սու* est dans ce cas ordinairement joint à l'instrumental; ex.: *սու լեռամբ մեր, sur une montagne; սու գետով, près d'un fleuve; սու եզերք, sur la rive; սու մեւք, parmi nous, de notre temps; սու Վոյիւ, au temps de Noé; սու որով նախնին մեր Հայկ, sous lequel, au temps duquel vivait notre ancêtre Haïk*. Outre la préposition *սու* on emploie encore, pour préciser davantage cet instrumental, d'autres prépositions avec signification locative ou temporelle, comme *ընդ, ըստ, entre, parmi,* et *չափ, jusqu'à*.

3. L'instrumental avec la préposition *զ* forme une sorte de cas *circumlatif*(¹) et désigne l'endroit autour duquel se passe quelque chose, dans la direction duquel il s'accomplit quelque chose; ex.: *խաղալ զօրութեամբ զլողմամբք Մտրեստանի, il s'avance avec son armée, en contournant les régions de l'Assyrie; զմտաւ, զբռամբ ածել, prendre à cœur, penser à, porter au poing, հանգեան աւուրս ինչ գտեղեօք, ils se reposèrent quelques jours autour de ces lieux; այլ զարամբ ելանէին տիրել, on se levait homme contre homme (m. à m. homme autour d'homme) pour arriver au pouvoir; զհարաւով իջեալ, descendant vers le sud; խաղալ զլողմամբք Սեդայւոյն, il contourne les ré-*

(1) cf. p. 23.

gions des Mèdes; *գիւրի*, *autour de soi*. On peut joindre à cet instrumental la préposition *շուրջ*, *autour de*.

L'emploi de l'instrumental avec *զ* lorsqu'il s'agit du temps est très-rare; ex.: *զայնու ժամանակաւ*, *vers ce temps-là*.

IV. EMPLOI DU VERBE

A. DES TEMPS ET DE LEUR VALEUR.

Il est impossible de donner, sur l'emploi des divers temps, des règles qui s'appliquent à tous les cas particuliers et qui soient également observées par tous les écrivains arméniens.

Nous n'allons donc formuler que les règles fondamentales, qui découlent de la notion même des différents temps et dont l'application est assez constante; et même en nous bornant à celles-là, nous devons constater que sur plus d'un point il reste dans l'usage quelque chose de flottant et d'incertain, surtout lorsqu'il s'agit de traductions faites sur le grec.

1. LE PRÉSENT.

Le présent s'emploie pour désigner:

1. Une action qui dure encore au moment où l'on parle; ex.: *ըմբս*, *je travaille*; *գրեմ*, *j'écris*, c. à d. je suis actuellement occupé à travailler, à écrire, en anglais: *I am labouring*, *I am writing*.

2. Une action accomplie au moment même où on dit qu'elle a lieu; ex.: *ստեմ*, *je dis*; *հրամայեմ*, *j'ordonne*, en anglais: *I say*, *I command*.

3. Le verbe se met au présent dans les phrases d'un caractère général et qui s'appliquent à tous les temps; ex.: *վասն բանի մեք պատկեր Մատուծոյ եմք*, *par la raison nous sommes l'image de Dieu.*

4. Le présent employé dans un récit exprime l'action complètement et depuis longtemps achevée. C'est alors le présent historique, que nous retrouvons en latin, en grec, en allemand, en français, et qui peut alterner dans la même phrase avec l'aoriste, le temps historique proprement dit. Ex.: *Վայնան կեցեալ ամս հարիւր և եւթանասուն ծնանի զՄաղաղիէլ, Kainan, âgé de cent soixante-dix ans, engendre Malaliel; Վամեք կեցեալ ամս հարիւր ութուն և ութ ծնանի որդի և անուանեաց զանուն նորա Վոյ, Lamech, âgé de cent quatre-vingt huit ans, engendre un fils et lui donna le nom de Noé.*

2. IMPARFAIT.

L'imparfait exprime:

1. Dans la proposition principale:

- a) une action ou un état ayant eu une certaine durée dans le passé; ex.: *ոչ գիտեր զնա մինչև ծնալ զորդի, il ne la connut pas* (propr.: *connaissait*) *jusqu'à ce qu'elle eût enfanté le fils;*
- b) une action achevée et accomplie au moment où l'on parle; il n'y a pas de différence quant au sens entre cet imparfait et le présent ou l'aoriste historiques; ex.: *իրև զնացին նոքա անտի ահա հրեշտակ երևեր 'ի տեսլեան Յովսեփու և ասեր, lorsqu'ils s'en furent allés, un ange apparut* (propr.:

apparaissait) *en songe à Joseph et lui dit* (propr.: disait).

2. Dans les phrases incidentes l'imparfait exprime des actions contemporaines de celles dont il est question dans la proposition principale, les circonstances qui accompagnent l'action mentionnée dans la proposition principale ou qui peuvent servir à la préciser davantage; ex. Հայկ ընդդիմակաց ամենեցուն որք ամբառնային զձեռն միապետիլ 'ի վերայ ամենայն սկայիցն, *Haïk s'opposa à tous ceux qui levaient la main pour dominer sur tous les géants; երթեալ ընակէ 'ի լեռնոտին միում 'ի դաշտավայրի յորում սաքաւք 'ի մարդկանէ ընակէին, arrivé, il s'établit au pied d'une montagne, dans une plaine où demeuraient un petit nombre d'hommes; Յովսեփ քանզի արդար էր և ոչ կամէր առակել զնա, խորհեցաւ լռելեայն արձակել զնա և մինչդեռ նա զայս ածէր զմտաւ ահա հրեշտակ երևեցաւ նմա և ասէր, comme Joseph était juste et qu'il ne voulait pas l'exposer au blâme, il songea à la renvoyer secrètement; et comme il pensait à cela, un ange lui apparut et lui dit* (disait); Հայկ խրոխտացեալ ամբարձ զձեռն ընդդէմ ըռնաւորութեանն Ղեւայ 'ի մէջ բազմակոյտ սկայիցն .անհուն խօլաց և ուժաւորաց քանզի անդ մոլեգնեալ պյր իւրաքանչիւր սուր 'ի կող ընկերի իւրոյ ձգելով ջանային տիրել ուր պատահունք 'ի դէպ ելանէին Ղեւայ, *Haïk, menaçant, arma son bras contre la tyrannie de Bel, au milieu de la multitude des géants immenses, furieux et robustes, car* (description de la situation:) *chaque homme, poussé par la frénésie cherchait à dominer en enfonçant un glaive dans le flanc de son compagnon, pendant que* (action contemporaine:) *la fortune favorisait Bel.*

3. AORISTES.

Les deux aoristes ont absolument la même valeur quant à la signification.

1. Dans les propositions principales et incidentes, l'aoriste sert à marquer le passé, à exprimer le fait accompli; c'est le temps historique par excellence. On en trouvera de nombreux exemples dans les pages précédentes.

2. Dans la proposition incidente, l'aoriste désigne l'action déjà achevée dans le passé; c'est notre plus-que-parfait; ex.: *իրբև լուաւ արքայ Հերովդէս խոովեցաւ, lorsque le roi Hérode eut entendu cela, il eut peur.*

4. FUTURS.

Comme les deux aoristes, les deux futurs ont la même signification.

1. Le futur désigne l'action à venir au sens général dans les propositions principales et incidentes.

2. Il tient lieu de l'optatif grec ou du conjonctif potentiel latin; ex.: *և այսօքիկ բաւական լիցին ասել այսչափ, et qu'il soit suffisant de le dire ainsi.*

3. Il est employé après la particule de finalité *զի, afin que, զի մի, afin que — ne pas, de peur que*, concurremment avec le conjonctif; ex.: *անցանեմ ընդ բնան զի իմացիս զառ. քեզ պարզամտութիւն իմոց խորհրդոցս, je passerai tout en revue [dans cet ouvrage] afin que tu connaisses la sincérité de mes dispositions à ton égard; հրեշտակաց իւրոց պատուիրեալ է վասն քո և 'ի վերայ ձերաց բարձցեն զքեզ զի*

Մի երբէք հարցես զքարի զոանքն, *il a donné des ordres à ses anges à ton sujet, et ils te porteront dans leurs mains, afin que tu ne heurtes pas ton pied contre quelque pierre.*

4. Enfin le futur est employé pour l'impératif positif et négatif; ex.: արդ այս մի ոք զարմասցի, *que personne ne s'en étonne; եղեցի ձեր բան այն այն է ոչն ոչ, que votre parole soit oui, oui, non, non.*

5. TEMPS COMPOSÉS.

La valeur des temps composés est donnée par celle des éléments qui entrent dans leur composition.

B. DES MODES ET DE LEUR VALEUR.

I. INDICATIF.

1. L'indicatif est le mode qui exprime la réalité de l'action, quand bien même cette réalité ne serait que supposée.

2. L'indicatif présent est parfois employé pour l'impératif ou l'optatif; ex.: աղաչեմ զքո տէրութիւնդ հրամայես բանալ, *je prie ta Majesté d'ordonner (littér. tu ordonnes) d'ouvrir.*

3. L'indicatif du futur est souvent employé pour le conjonctif potentiel et l'impératif (voyez plus haut, Futur, 2 et 4).

2. CONJONCTIF.

Le conjonctif est employé:

1. Comme conjonctif potentiel, dans les propositions principales et incidentes, pour atténuer

l'expression d'une affirmation; ex.: *սոս պստքիւք և փափագիցիմք իմաստութեան արանց այնոցիկ, en de telles circonstances, nous demanderions volontiers la sagesse de ces hommes; ասիցէ ոք արդեօք, quelqu'un dirait peut-être.*

2. Après մի, pour l'impératif négatif; ex.: *մի ոք անուսումն զմեզ համարեալ բամբասիցէ իբր զանվարժս ոմանս, que personne ne vienne, nous tenant pour ignorant, nous condamner comme étant sans instruction; մի համարիցիք ասել յանձինս թէ ունեմք մեք հայր զԱբրահամ, ne croyez pas pouvoir dire en vous mêmes: nous avons Abraham pour père; մի երդնուցուս անուս, ne jure pas faussement.*

3. Après la particule de finalité զի, *afin que, que;* ex.: *ասսի զի քարինք պստքիկ հաց լինիցին, dis que ces pierres deviennent du pain.*

4. Après quelques conjonctions comme թէ, եթէ, *si; յորժամ, quand, մինչև, jusqu'à ce que, etc.,* à la suite desquelles on trouve également l'indicatif.

5. Dans les phrases interrogatives:

a) dans les questions de doute, après les particules interrogatives միթէ, թէ, etc.; ex.: *սոս պստքի միայն ասացից միթէ մատեան մերձ կայցէ ինձ, à cela je dirai seulement: aurai-je peut-être un livre à ma portée?*

b) à la question indirecte; ex.: *խորհուրդ ՚ի մտի եղի գիտել թէ ո՞ք ոմանք յառաջ քան զես կցեն տիրեալ, j'ai conçu le dessein d'apprendre quels sont ceux qui ont régné avant moi; կամ եղև գիտել սորա գգաջաց արդեօք եթէ զվստաց ունիցի զտեղի, le désir lui vint de savoir s'il*

occupait la place d'hommes vaillants ou d'hommes sans vertu.

- c) à la question directe; ex.: *դուք էք աղ երկրի, սպա թէ աղն անհասի իւ յաղեցի, vous êtes le sel de la terre, mais si le sel s'affadit, avec quoi le salera-t-on?*

La question directe et la question indirecte peuvent aussi être exprimées par l'indicatif; ce mode est même usité le plus ordinairement à la question directe.

Si maintenant, et d'après les principales règles que nous avons pu formuler, nous comparons ensemble le futur et le conjonctif au point de vue de leurs fonctions, nous les trouverons concurremment employés pour exprimer l'affirmation atténuée, pour tenir lieu de l'impératif et pour suivre la particule de finalité. Syntactiquement il n'est pas possible d'établir entre eux une séparation bien nette. Il faut chercher la raison de ce fait dans l'identité étymologique que nous avons démontrée plus haut.⁽¹⁾

C'est pour plus de clarté et parce que la grammaire distingue formellement entre le futur et le conjonctif, que nous avons été obligé de traiter séparément de l'un et de l'autre.

3. IMPÉRATIF.

1. L'impératif du présent n'est employé qu'au sens négatif et précédé de la particule de négation *մի*. Ceci trouve probablement son explication dans le fait que, étymologiquement, l'impératif du présent doit être considéré comme un imparfait.

2. Les impératifs de l'aoriste et du futur sont employés tout aussi bien au sens positif qu'au sens négatif avec la particule *մի*.

(1) cf. p. 57.

3. Il n'est pas possible d'établir une différence de signification bien tranchée entre ces trois impératifs; cependant lorsque l'impératif du futur suit l'impératif du présent et de l'aoriste, il indique alors une succession chronologique des actions; ex.: *արի՛ սոս զմանուկ և զմայր իւր և փախիր յԱգիպտոս և անդ լինիջի՛ր, lève-toi, prends l'enfant et sa mère, fuis en Egypte et demeure là; հայեաց և զարմացիր, considère et sois étonné.*

4. INFINITIF.

L'infinitif est autant substantif que verbe et, dans certains cas donnés, se trouve avoir à la fois, comme le nom verbal arabe et le participe présent anglais, un régime comme substantif et un régime comme verbe; ex.: *որպէս կոչին իմանի, qu'entend-on par appeler? վասն ջնջելոյ որդւոց, parce que les fils massacraient, littér. à cause du massacrer (sens actif) des fils; անշարժ լինել Թագաւորութեան, l'affermissement de l'empire, littér. le devenir ferme; ջնջել զազս, le massacre des nations (sens passif); վասն ջնջելոյ որդւոց զազս, parce que les fils massacraient les nations; ՚ի բաժանել սոցա տիեզերս, lorsque ceux-ci se partagèrent l'univers; իմացեալ եմ զմերձ լինելն նորա ՚ի տուն, j'ai appris qu'il approchait de la maison.*

Lorsque l'infinitif se trouve, comme substantif, à un cas oblique, le nom qui lui sert de prédicatif se met toujours au nominatif; ex.: *գովելէք են յաղազս ջանին սոս ՚ի յայլոցն լինելոյ գտակք, ils sont louables à cause de leurs efforts pour découvrir [être inventeurs de] quelque chose pour autrui.*

Le sujet de la proposition infinitive qui, dans la construction infinitive devrait être un génitif dépendant

de l'infinitif devenu nom régent, reste aussi quelquefois au nominatif; ex.: վասն ոչ լինելոյ զիր, à cause de l'absence du livre, pour վասն ոչ լինելոյ գրոյ.

2. L'infinitif se rencontre assez souvent dans le sens d'un prétérit, surtout à côté des temps historiques, avec la préposition 'ի pour exprimer la notion de temps; ex.: 'ի հաստատել Ռելոյ զԹագաւորութիւն իւր առաքէ առ Հայի, lorsque Bel eut affermi son empire, il envoya vers Haik.

3. L'infinitif est souvent employé comme verbe fini; ex.: հրամայէ և կարգել, il commande et dispose.

5. PARTICIPES.

1. Le participe du présent en ող, օղ, ainsi que le participe présent formé de l'aoriste avec la même terminaison, doivent être généralement considérés comme des adjectifs verbaux.

2. Le participe des aoristes donne lieu aux observations suivantes:

a) Il a en même temps une signification active et une signification passive; ex.: սացեալ, ayant dit et dit.

b) Il indique une action précédant l'action énoncée dans la proposition principale ou contemporaine de celle-ci; ex.: կոչեալ զօրս իւր ասէ, ayant appelé son armée, il dit; ածապարեալ հաւաքէ, il rassemble à la hâte (littér. se hâtant); Ռել որպէս յորձան ինչ սաստիկ ընդ զառ. 'ի վայր հեղեալ փութայր հասանել. Bel se pressait d'arriver, comme un torrent impétueux qui descend d'une hauteur.

6. Le participe aoriste est souvent employé comme verbe fini, même après le pronom relatif et les conjonctions. Il n'y a point lieu d'admettre que le verbe substantif est sous-entendu dans ces constructions participiales, car լեալ est lui-même usité comme verbe fini. Ex.: թագաւորք Յունաց որ ինչ իմաստութեան են ջանք փոյթ յանձին կալան աւանդել Յունաց յետ զառանին իւրեանց յարմարեալ իրս, *les rois des Grecs eurent grand soin, lorsqu'ils eurent réglé leurs affaires intérieures, de transmettre aux Grecs tous les travaux de la sagesse; մասնի սկիզբն լեալ սուէ զՕրուան, le commencement du livre, dit-il, traite de Zerwan.*

3. Le participe du futur a une signification de futur; ex.: աճապարեա՛ խորհիլ որ ինչ գործելոց ես, *hâte-toi de songer à ce que tu feras.*

4. Les participes de l'aoriste et du futur servent à former les temps composés avec le verbe substantif (voir p. 69). Le participe du l'aoriste, avec լինիլ, forme le passif.

5. Les locutions «on dit que», «on trouve que», et d'autres analogues sont exprimées par une construction personnelle, soit active avec l'accusatif et l'infinitif ou le participe, soit passive avec le nom et le participe; ex.: սսին զնա մեծ լեալ, ou bien սսի մեծ լեալ, *on dit qu'il est grand; գետանին զնա մեծ լեալ* ou *ել, ou bien գետանի մեծ լեալ, on trouve qu'il est grand.*

C. PASSIF.

La IVe conjugaison peut être généralement regardée comme un passif.

Il est rare que les verbes de la IIe et de la IIIe conjugaison forment leur passif d'après la IVe; mais tous les verbes, et en particulier ceux de la IIe et de la IIIe conjugaison peuvent le former au moyen du participe de l'aoriste et du verbe auxiliaire **լինիլ**.

Au lieu de **լինիլ** on se sert encore de **ել**, **եղանիլ**, **գասնիլ**, *être, devenir, être trouvé.*

Il est assez commun qu'un verbe de forme active ait une signification passive, ou qu'il ait à la fois les deux significations active et passive.

D. RÉGIME DES VERBES.

Les verbes transitifs prennent l'objet direct à l'accusatif et l'objet indirect au datif. L'accusatif est ou n'est pas accompagné de la lettre **չ** d'après les règles déjà données plus haut. Des propositions entières sont mises à l'accusatif comme objet direct d'un verbe transitif, avec le verbe à l'infinitif ou au participe; d'autres fois elles sont construites comme propositions indépendantes, et précédées de la marque de l'accusatif **չ** ou d'une conjonction.

2. Les verbes qui renferment l'idée d'une supériorité morale ou physique prennent souvent leur objet au génitif (cas de dépendance) ou au datif (datif d'avantage et de désavantage); d'autres fois ils se rattachent à l'objet par une préposition dont le sens répond à l'idée contenue dans le verbe.

3. Les verbes qui régissent un double accusatif (double nominatif au passif) sont généralement les mêmes que dans les langues classiques.

4. Dans les verbes passifs la cause efficiente est exprimée par l'ablatif.

5. Les compléments des verbes transitifs qui ne rentrent point dans les catégories ci-dessus, ainsi que ceux des verbes intransitifs, sont exprimés tantôt par un cas simple ou par un cas déterminé par une préposition, selon la nature du rapport entre l'objet et le verbe, tantôt par une proposition entière où la nature de ce rapport est marquée par la particule initiale de la proposition.

CHRESTOMATHIE

I. HISTOIRE DE JOSEPH

Յովսէփ եւթնուտասնամեայ էր, մինչ արածէր եղբարքն հանդերձ խաշինս. և էր կրտսեր ընդ որդիսն Բաւլայ, և ընդ որդիսն Օւելփայ կանանց հօր իւրոյ: Եւ բերէին համբաւ չար զՅովսէփսայ առ Իսրայէլ հայրն իւրեանց: * Բայց Իսրայէլ սիրէր զՅովսէփսառաւել քան զամենայն որդիսն իւր. քանզի որդի ծերութեան նորա էր: և արար նմա պատմութեան ծաղկեայ: * Իբրև տեսին եղբարքն նորա թէ սիրէ զնա հայրն քան զամենայն որդիս իւր, ատեցին զնա. և ոչ կարէին խօսել ինչ ընդ նմա խաղաղութեամբ:

Եւ ետես երազ Յովսէփ՝ և պատմեաց եղբարց իւրոց. և յաւելին ևս ատել զնա: * Եւ ասէ ցնոսա լուարուք զերազն զոր տեսի: * Թուէր եթէ որայ կապէաք ՚ի դաշտի միում: և կանգնեցաւ որայն իմ, եկաց ուղղորդ. և դարձան որայքն ձեր, և պազին երկիր իմում որայոյն: * Եւ ասեն ցնա եղբարքն իւր.

[Genèse, XXXVII, 2—7]

միթէ Թագաւորելով Թագաւորեսցես՝ ՚ի վերայ մեր,
կամ տիրելով տիրեսցես մեզ. և յաւելին ևս ասել
զնա վասն երազոցն նորա. և վասն բանկցն նորա:
* Եւ ետես մեւս ևս երազ. և պատմեաց Տօր իւրում
և եղբարց իւրոց: և ասէ. ահա տեսանէի մեւս ևս
այլ երազ: որպէս թէ արեգակնդ և լուսին՝ և մետասան
աստեղք երկիր պագանէին ինձ: * Սաստեաց նմա
հայրն իւր՝ և ասէ. զինչ է երազն զոր տեսեր: արդ՝
գալով գայցեմք ես և մայր քո՝ և եղբարք քո, և երկիր
պագանիցեմք քեզ: * Եւ նախանձեցան ընդ նմա
եղբարքն իւր. ըսյց հայրն պահէր զբանսն:

* Եւ գնացին եղբարք նորա արածել զխաշինս
հօրն իւրեանց ՚ի Սիւքէմ: * Եւ ասէ Խարոյէլ
ցՅովսէփ. ոչ աւանիկ եղբարք քո արածեն զխաշինսն
՚ի Սիւքէմ. եկ առաքեցից զքեզ առ նոսա: * և
ասէ ցնա. ահաւասիկ ես. ասէ ցնա Խարոյէլ. երթ
տես եթէ ողջ իցեն եղբարքն քո և խաշինք, և ընր
ինձ զըսյց: Եւ առաքեաց զնա ՚ի ծործորոյն Վերրոնի.
եկն ՚ի Սիւքէմ: * և եգիտ զնա այր մի միւրեալ
՚ի դաշտին: Եհարց ցնա այրն և ասէ. զինչ ինդրես:
* և նա ասէ. զեղբարսն իմ ինդրեմ: պատմեա ինձ
ուր արածիցեն: * և ասէ ցնա այրն. բարձին աստի.
և լուայ զի ասէին, երթիցուք ՚ի Դովթայլմ: և
զնաց Յովսէփ զհետ եղբարց իւրոց. և եգիտ զնոսա
՚ի Դովթայլմ: * Տեսին զնա եղբարքն յառաջագոյն
՚ի հեռաստանէ, մինչ չև մօտ եկեալ էր առ նոսա.

[Genèse, XXXVII, 8—18]

խորհուրդ վատ 'ի մէջ առին սպանանել զնա : * Եւ ասեն իւրաքանչիւր ցեղբայր իւր. ահա երազատեն զայ. * եկոյ՛ք սպանոյուք զնա, և ընկեսցուք 'ի մի 'ի զբոց աստի, և ասացուք եթէ գաղան չար եկեր զնա. և տեսցուք զինչ լինիցին երազքն նորա : * Իբրև լուաւ Ռոբէն, կորզեաց զնա 'ի ձեռաց նոցա, * և ասէ. մի հարցուք զդա յոգի : և ասէ ցնոսա Ռոբէն. մի հեղցուք արիւն. այլ արկէ՛ք զդա 'ի գուբ մի յանապատի աստ. և ձեռն մի արկանէք 'ի նա : Զ, ի Թափիցէ զնա 'ի ձեռաց նոցա, և հասուցանիցէ զնա առ հայր իւր : * Եւ եղև իբրև եկն Յովսէփ առ եղբարսն իւր, մերկացին զպատմութեանն նորա ծաղկեայ 'ի նմանէ : * և առին ընկեցին զնա 'ի գուբն : և գուբն ունայն էր, և ջուր ոչ գոյր 'ի նմն :

* Եւ նստան ուտել զհացն : Զաչս 'ի վեր բարձեալ տեսին, և ահա ճանապարհորդք իսմայելացիք գային 'ի Գաղաադէ. և ուղտք նոցա լի էին խնկովք ստաշխամբ և ուտանիւ. և երթային իջուցանել յԵգիպտոս : * Եւ ասէ Յուդա ցեղբարսն իւր. զինչ օգուտ է եթէ սպանանիցեմք զեղբայրն մեր. և Թաքուցանիցեմք զարիւն նորա. * եկոյ՛ք վաճառեսցուք զնա Իսմայելացուցն. և ձեռք մեր մի շաղախեսցին 'ի նմ. զի եղբայր և մարմին մեր է : և լուան նմա եղբարքն իւր : * Եւ անցանէին արք մադիանացիք՝ վաճառականք : Եւ ձգեցին հանին զՅովսէփ 'ի զբոյ անտի, և վա-

ճառեցին զՅովսէփ Խամայեւացւոցն քսան դահեկանի:
 * և իջուցին զՅովսէփ յԵգիպտոս: Վարձաւ Սորէն
 'ի գուրն. և ոչ եղիտ զՅովսէփ 'ի գրի անդ:
 * պատառեաց զՀանդերձս իւր. և դարձաւ առ
 եղբարն իւր՝ և ասէ. պատանեակն չէ անդ, և ես
 արդ՝ յո՞ երթայց:

* Եւ առեալ զպատմութեանն (Յովսէփայ) զենին
 ուլ այժեաց, և Թաթաւեցին զպատմութեանն յարեանն:
 * և առաքեցին զպատմութեանն ծաղկեայ տանել առ
 Հայրն իւրեանց, և ասեն. զայդ գտաք. ծանիր եթէ
 որդւոյ թոյ իցէ պատմութեանդ եթէ ոչ: * Եւ ծա-
 նեաւ զնա՝ և ասէ. պատմութեանս որդւոյ իմոյ է.
 գազան չար եկեր զնա. գազան յափշտակեաց զՅով-
 սէփ: * Եւ պատառեաց զՀանդերձս իւր, և քուրձ
 զգեցաւ 'ի վերայ միջոյ իւրոյ. և սուգ ունէր 'ի
 վերայ որդւոյն իւրոյ առուրս բազումս: * Եւ ժողովե-
 ցան ամենայն ուստերք նորա՝ և ամենայն դատերք
 նորա, և եկին մխիթարել զնա, և ոչ կամէր մխի-
 թարել. ասէ՛ զի իջից ես սովին սգով առ որդի իմ
 'ի դժոխս. և ելաց զնա Հայրն իւր: . . . .

* Եւ զՅովսէփ իջուցին յԵգիպտոս, և զենաց
 զնա Պետափրէս ներքինի Փարաօնի դահճապետ,
 այր եգիպտացի 'ի ձեռաց Խամայեւացւոցն. որք
 իջուցին զնա անդր: * Եւ էր Տէր ընդ Յովսէփայ.
 և էր այր աջողակ: և եղև 'ի տան տեառն իւրոյ
 յԵգիպտոս: * Իբրև գիտաց տէրն նորա՝ Թէ Տէր

[Genèse, XXXVII, 29—35; XXXIX, 1—3]

ընդ նմա է. և զամենայն զինչ և առնէր՝ Տէր
յաջողէր 'ի ձեռս նորա: * և եգիտ Յովսէփ շնորհս
առաջի տեառն իւրոյ. զի հաճոյ էր նմա: Եւ
կոցոյց զնա 'ի վերայ տան իւրոյ. և զամենայն ինչ
որ իւր էր՝ ետ 'ի ձեռս Յովսէփայ: և եղև յետ
կացուցանելոյ զնա 'ի վերայ տան իւրոյ՝ և 'ի վերայ
ամենայն իրիք որ ինչ էր նորա: * և օրհնեաց Տէր
զտունն եգիպտացւոյն վասն Յովսէփայ: և եղև
օրհնութիւն Տեառն 'ի վերայ ամենայն ընչից նորա
'ի տան և յանդի: և եթող զամենայն որ ինչ իւր էր՝
'ի ձեռս Յովսէփայ: * և ոչ գիտէր զամենայն որ
ինչ կայր 'ի տան իւրում, բայց միայն զհասցն զոր
ուտէր: Եւ էր Յովսէփ ազնիւ երեսօք, և գեղեցիկ
տեսչամբ յոյժ:

* Եւ հղև յետ ըսնիցս այսոցիկ, և սրկ կին
տեառն իւրոյ զաչս իւր 'ի վերայ Յովսէփայ. և ասէ
ցնա՝ քունեա՛ ընդ իս: * Եւ նա ոչ կամեցաւ: և ասէ
ցկին տեառն իւրոյ. զի եթէ տէր իմ ոչ ճանաչէ
ինչ 'ի տան իւրում վասն իմ: * և զամենայն ինչ ետ
'ի ձեռս իմ: և չիք ինչ 'ի տան աստ որ մեծ է
քան զիս. և չիք ինչ զատեալ յինէն բաց 'ի քէն՝
զի տիկին նորա ես. և զհարդ առնիցեմ զբանդ զայդ
զչար և զմեծ, և մեղանչիցեմ առաջի Աստուծոյ:
* Եւ եղև իբրև խօսէր ընդ Յովսէփայ օր ըստ օրէ,
և ոչ անսայր քունեւ ընդ նմա, և ոչ հուպ լինել:
* և հղև օր ինչ այնպիսի. մտեալ Յովսէփ 'ի տունն

գործել զգործ ինչ իւր. և ոչ ոք էր անդ յընտանեաց անտի 'ի ներքս. * բուռն եհար զձորձոց նորա և ասէ, ննջեա՛ւ ընդ իս. և նորա թողեալ զձորձս իւր 'ի ձեռս նորա, և փախեաւ ել արտաքս:

* Եւ եղև իբրև ետես եթէ եթող զձորձս իւր 'ի ձեռս նորա և փախեաւ ել արտաքս. * կոչեաց զընտանիս տանն՝ և ասէ. տեսէ՛ք, զի աճ մեզ ծառայ եբրայեցի, խաղ առնել զմեզ. եմուտ առ իս և ասէ, ննջեա՛ւ ընդ իս. և ես աղաղակեցի 'ի ձայն բարձր: * և իբրև լուաւ թէ մեծարարառ աղաղակեցի. եթող զձորձս իւր առ իս՝ և փախեաւ ել արտաքս: * Եւ եզ զձորձսն առ իւր՝ մինչև եկն տէրն 'ի տուն իւր. և խօսեցաւ ընդ նմա ըստ բանիցս սյսոցլիկ, * և ասէ. եմուտ առ իս ծառայն եբրայեցի զոր աճեր մեզ՝ խաղ առնել զիս. և ասէ ցիս՝ ննջեա՛ւ ընդ իս: * իսկ իբրև լուաւ թէ բարձրացուցի զբարբառ իմ և աղաղակեցի. եթող զձորձս իւր յիս, և փախեաւ ել արտաքս: * Եւ եղև իբրև լուաւ տէրն նորա զբանս կնոջն իւրոյ՝ զոր խօսեցաւ ընդ նմա և ասէ, թէ սյսպէս արար ընդ իս ծառայն քո, բարկացաւ սրտմտութեամբ: * Եւ առ տէրն (Յովսեփայ)՝ արկ զնա 'ի բանտ. 'ի տեղի ուր կալանաւորքն արքունի կապեալ կային 'ի բանտին: * Եւ էր Տէր ընդ (Յովսեփայ, և արկ զնովա ողորմութիւն, և ետ նմա շնորհոյ առաջի բանտապետին: * և ետ բանտապետն զբանտն 'ի ձեռս (Յովսեփայ, և զամենայն կալանաւորսն որ էին 'ի բանտի անդ.

[Genèse, XXXIX, 12—22]

և զամենայն որ ինչ գործէին անդ, նա էր որ գործէր :
 * Եւ ոչ ինչ զիտէր բանտապետն զբանտին վասն նորա.
 զի ամենայն ՚ի ձեռս Յովսէփայ էր. քանզի Տէր
 էր ընդ նմա. և զոր ինչ գործէր նա՝ Տէր յաշողէր
 ՚ի ձեռս նորա :

* Եւ եղև յետ բանիցս այսոցիկ, յանցեալ տակառա-
 պետ արքային եգիպտացւոց, և մատակարար տեառն
 նոցա արքային եգիպտացւոց : * Եւ բարկացաւ Փա-
 րաւոն ՚ի վերայ երկոցուն ներքինեանցն իւրոց. և ՚ի
 վերայ տակառապետին և ՚ի վերայ մատակարարին :
 * և եղ զնոսա ՚ի բանտի առ դահճապետին. յայնմ
 բանտի տեղւոջ ուր Յովսէփն կայր : * և յանձն արար
 զնոսա դահճապետն Յովսէփայ. և կայր նոցա ՚ի սպասու :
 և էին աւուրս ինչ ՚ի բանտի անդ :

* Եւ տեսին երազ երկոքին. զերաքանչիւր երազ
 ՚ի միում զիշերի : տեսիլ երազոյ տակառապետին և
 մատակարարին որ էին արքային եգիպտացւոց, մինչ
 էին ՚ի բանտի անդ : * Եւ մտա առ նոսա Յովսէփ
 ընդ առաւօտն. և ետես զնոսա՝ և էին խռովեալք :
 * եհարց ցներքինիսն Փարաւոնի որ էին ընդ նմա
 ՚ի բանտի անդ առ տեառն նորա՝ և ասէ. ընդէր
 տրտում են երեսք ձեր այսօր : * Եւ նոքա ասնն
 ցնա. երազ տեսաք, և ոչ ոք իցէ որ մեկնիցէ զնա :
 և ասէ ցնոսա Յովսէփ. ոչ ապաքէն ՚ի ձեռս
 Լստուճոյ իցէ մեկնութիւն նոցա. պատմեցէք ինձ :
 * Եւ պատմեաց տակառապետն զերազն իւր Յովսէփայ՝

[Genèse, XXXIX, 23—XL, 9]

և ասէ. Թուէր ինձ 'ի տեսեան իմում, որթ մի առաջի իմ: և յորթն երեք ուռք՝ կանաչք յոյժ. և ունէր երկս ողկոյզս հասեալս ողկոյզ խաղողոյ: * և բաժակն Փարաւոնի 'ի ձեռին իմում: առնուի զխաղողն, և ճմլէի 'ի բաժակն Փարաւոնի, և տայի զբաժակն 'ի ձեռս Փարաւոնի: * Այլ ասէ ցնա (Յովսէփ. այս է մեկնութիւն նորա: երեք ուռքն, երեք աւուրք են: * այլ ևս երեք աւուրք, և յիշեսցէ Փարաւոն զիշխանութիւն քո, և անդէն 'ի նմին տակառապետութեան քում կացուցէ զքեզ. և տացես զբաժակն Փարաւոնի 'ի ձեռս նորա. ըստ առաջնոյ իշխանութեան քո՝ որպէս և էիր տակառապետ: * Այլ զիս յիշեսցէր յորժամ լարի լինիլս քեզ. և արասյիս ինձ ողորմութիւն. և յիշեսցես զիս առաջի Փարաւոնի. և հանցես զիս 'ի բանտէ աստի յայսմանէ: զի գողանալով գողացան զիս յերկրէն եբրայեցւոց. և աստ՝ ինչ ոչ արարի. և արկին զիս 'ի տուն գբոյս այսորիկ:

* Իբրև ետես մատակարարն թէ ուղիւ մեկնեաց, ասէ ց(Յովսէփ. և ես տեսանէի յերազի, Թուէր ինձ թէ երկս խանս նաշւոյ ունէի 'ի գլուխ իմում: * և 'ի վերնում խանին յամենայնէ զոր ուտէր արքայ Փարաւոն՝ գործ մատակարարաց. և թռչունք ուտէին, զնա 'ի խանէ անտի՝ որ էր 'ի վերայ գլխոյ իմոյ: * Պատասխանի ետ (Յովսէփ՝ և ասէ ցնա. այս է մեկնութիւն նորա: երեք խանքն երեք աւուրք են:

[Genèse, XI, 10—18]

* *յետ երկոց աւուրց բարձցէ Փարաւոն զգլուխ քո 'ի քէն, և կախեսցէ զքեզ զփայտէ. և կերիցեն թռչունք երկնից զմարմին քո 'ի քէն:*

* *Եւ եղև յաւուրն երրորդի, օր ճննդոց էր Փարաւոնի, և առնէր ուրսխութիւն ամենայն ծառայից իւրոց: և յիշեաց զիշխանութիւն տակառապետին, և զիշխանութիւն մատակարարին 'ի մէջ ծառայից իւրոց:*

* *Եւ կացոյց զտակառապետն անդէն յիշխանութեան իւրում: և ետ զբաժանին 'ի ձեռս Փարաւոնի: * և զմատակարարն կախեաց զփայտէ, որպէս և մեկնեացն (Յովսէփ: * Եւ ոչ յիշեաց տակառապետն զՅովսէփ, այլ մոռացաւ զնա:*

* *Եւ եղև յետ երկուց ամաց աւուրց, ետես Փարաւոն երազ: թուէր թէ կայցէ յեզբ գետոյ: * և ահա որպէս թէ 'ի գետոյ անտի ելանէին եւթն երկնջք գեղեցիկ տեսանելով, և ընտիրք մարմնով, և արածէին 'ի խաղի անդ: * Եւ այլ ևս եւթն երկնջք ելանէին յետ նոցա 'ի գետոյ անտի. զազերք տեսանելով. և վտիտք մարմնով. և արածէին առ այլ երնջովքն առ եզեր գետոյն: * Եւ ուտէին եւթն երկնջքն զազերք տեսլեամբ: և վտիտք մարմնովք, զեւթն երկնջս գեղեցիկս տեսլեամբ և զընտիրս: Օարթեաւ Փարաւոն. * և անդրէն 'ի քուն եմուտ: և ետես երազ երկրորդ. և ահա եւթն հասկ ելանէին 'ի միում փնջի՝ ընտիրք և գեղեցիկք: * Եւ ահա եւթն այլ հասկք սինք և խորշակահարք ելանէին*

[Genèse, XL, 18—XLI, 6].

յետ նոցա: * և կլանէին եւթն հասկքն սինք և խորշակահարք զեւթն հասկան՝ զընտիրս և զատոքս: Արթեաւ Փարաւոն, և էր երազ:

* Եւ եղև առաւօտ, և խռովեցաւ անձն նորա: Եւ առաքեաց կոչեաց զամենայն երազահասնս Եգիպտոսի, և զամենայն իմաստունս նորա, և պատմեաց Փարաւոն զերազն իւր: և ոչ ոք էր որ մեկնէր զերազն Փարաւոնի: * Եւ խօսեցաւ տակառապետն առաջի Փարաւոնի և ասէ. զչանցանս իմ յիշեցուցանեմ այսօր: * Բարկացաւ Փարաւոն ծառայից իւրոց. և եդ զմեզ 'ի բանտի 'ի տան դահճապետին, զես և զմատակարարն: * և տեսաք երկուքին երազ 'ի միում՝ զիշերի ես և նա. և իւրաքանչիւր ըստ երազոյ իւրում տեսանէաք: * Եւ էր անդ ընդ մեզ պատանի մի մանուկ՝ երբայցցի, ծառայ դահճապետին. և պատմեցաք նմա: * և մեկնեաց մեզ զերազան մեր. առն ըստ իւրաքանչիւր երազոյ մեկնեաց: և եղև որպէս մեկնեացն մեզ, նոյնպէս և պատահեաց. ինձ զալ հասանել յիշխանութիւն. և նմա կախել զփայտէ:

* Եւ առաքեաց Փարաւոն և կոչեաց զ(}ոլսէփ: և հանին զնա 'ի բանտէ անտի. և փոքրեցին զհերս նորա, և փոխեցին զպատմուճան նորա. և եկն առաջի Փարաւոնի: * Եւ ասէ Փարաւոն ց(}ոլսէփ, երազ տեսի՝ և չիք ոք որ մեկնէ զնա. ըպց ես լուայ զքէն, ասնն եթէ լսես զերազս՝ մեկնես: * Պատասխանի ետ (}ոլսէփ՝ և ասէ ցՓարաւոն: առանց Լստուծոյ

[Genèse, XLI, 6—16].

ոչ լինի պատասխանի փրկութեան Փարաւոնի: * Եւստե-
ցաւ Փարաւոն ընդ (Յովսեփայ) և ասէ. Թուէր 'ի
տեսչեան իմում, եթէ կայի յեզեր գետոյ. և որպէս
թէ 'ի գետոյ անտի ելանէին եւթն երինջք ընտիրք
մարմնովք և գեղեցիկ տեսանելով, և արածէին 'ի
խաղի անդ: * Եւ ահա այլ ևս եւթն երինջք ելանէին
զկնի նոցա 'ի գետոյ անտի. դժընդակք և զազիրք
տեսանելով յոյժ, և վտիտք մարմնովք. որպիսի ոչ
տեսի յամենայն երկրիս եղիպտոսցւոց զազազոյնս քան
ընտոս: * Եւ ուտէին եւթն երինջքն վտիտք և զազիրք
զեւթն երինջն զառաջինս զգեղեցիկնս և զընտիրս:
* և մտանէին յորովայն նոցա, և ոչ երևէին. և
երեսք նոցա զազիրք իբրև զառաջինն: Չարթեայ,
և դարձեալ ննջեցի: * և տեսանէի միւսանգամ յերազի:
որպէս թէ եւթն հասկ ելանէին 'ի միում փնջի լիք
և գեղեցիկ: * և այլ եւթն հասկ ապականեալք,
ազազունք և խորշակահարք, ելանէին մօտ առ նոսա:
* և կլանէին եւթն հասկքն ազազունք և խորշա-
կահարք՝ զեւթն հասկս զգեղեցիկս և զատոքս: Եւ
պատմեցի երազահանացն, և ոչ ոք էր որ մեկնէր ինձ:

* Եւ ասէ (Յովսեփ ցՓարաւոն. երազն Փարա-
ւոնի մի է. զոր ինչ Աստուած առնելոց է եղոյց
Փարաւոնի: * Եւթն երինջքն գեղեցիկքն՝ եւթն ամ
են. և եւթն հասկն գեղեցիկք՝ եւթն ամ են: Երազն
Փարաւոնի մի է: * և եւթն երինջքն տգեղք և
վտիտք որ ելանէին զհետ նոցա, եւթն ամ են. և

[Genèse, XLI, 17—27].

եւթն հասկէն ոսինք և խորշակահարք. լիցի զեւթն
 ամ սով: * Ըսնն զոր ասացի Փարաւոնի այն է.
 զոր ինչ Աստուած առնելոց է, եցոյց Փարաւոնի:
 * Ահա ամք եւթն եկեացեն բազում լիութեան յամենայն
 երկիրս եգիպտացոց: * Այլ յետ այնորիկ եկեսցէ
 եւթն ամ սովոյ, և մոռացին զլիութիւնն յամենայն
 երկիրս եգիպտացոց՝ և սպառեսցէ սոմն զերկիր:
 * և ոչ ճանիցի լիութիւնն յերեսաց սովոյն որ քսցէ
 յետ այնորիկ. քանզի սաստիկ լինիցի յոյժ: * Այլ
 վասն կրկնելոյ երազոյն Փարաւոնի երկիցս անգամ.
 զի ճշմարիտ է ըսնն առ Աստուծոյ, և փութացի
 Աստուած առնել զնա: * Այլ արդ՝ տես. ինդրեա՛
 այր մի իմաստուն և խորհրդական Փարաւոնի. և
 կացուսցես զնա ՚ի վերայ երկրիս եգիպտացոց:
 * Այլ արասցէ, և կացուսցէ գործակալս Փարաւոնի
 ՚ի վերայ երկրիս: և հինգերորդեսցեն՝ զարմտիս
 երկրիս եգիպտացոց զեւթն ամացն լիութեան: * և
 ժողովեսցեն զամենայն կերակուրս զեւթն ամացն
 բարեսց եկելոց: և ժողովեսցին ցորեան ընդ ձեռամբ
 Փարաւոնի. և կերակուրք ՚ի քաղաքս պահեսցին:
 * Այլ եղիցի կերակուրքն պահեալ երկրիս յեւթն
 ամն սովոյն որ լինիցին յերկրիս եգիպտացոց. և մի
 սատակեսցի երկիրս ՚ի սովոյ:

* Այլ հաճոյ թուեսցաւ ըսնքն առաջի Փարաւոնի,
 և առաջի ամենայն ճառայից իւրոց: * և ասէ Փարաւոն
 ցամենայն ճառայս իւր. միթէ գտանկցեմք

[Genèse, XLI, 28—38].

այր այնպիսի որ ունիցի զողի Աստուծոյ յանձին իւրում: * Եւ ասէ Փարաւոն ցՅովսէփ. որովհետեւ եցոյց քեզ Աստուած զայդ ամենայն. չիք այր իմաստնագոյն և խորհրդական քան զքեզ: դու լիցիս 'ի վերայ տան իմոյ. և բերանոյ քում հնազանդ լիցի ամենայն ժողովուրդ իմ: բայց միայն աթոռովս 'ի վերոյ եղէց ես քան զքեզ: * Եւ ասէ Փարաւոն ցՅովսէփ. ահաւասիկ կացուցի զքեզ այսօր 'ի վերայ երկրիս եգիպտացւոց: * Եւ հանեալ Փարաւոնի զմատանին իւր 'ի ձեռանէ իւրմէ եղ 'ի ձեռին Յովսէփայ. և զգեցոյց նմա պատմուճան բեհեզեայ, և արկ մանեակ ոսկի 'ի պարանոց նորա: * և եհան զնա յերկրորդ կառս իւր. և քարոզ կարոյր առաջի նորա: և կացոյց զնա 'ի վերայ երկրին եգիպտացւոց: * Եւ ասէ Փարաւոն ցՅովսէփ. ահաւասիկ ես Փարաւոն. առանց քո ոչ ոք համբարձցէ զձեռս իւր և զոտս իւր 'ի վերայ ամենայն երկրիս եգիպտացւոց: * Եւ կոչեաց Փարաւոն զանուն Յովսէփայ՝ Փսոմֆթոմֆանէ: և ետ նմա զԱսանէթ զուստր Պետափրեայ քրմի Արեք քաղաքի կնութեան:

* Եւ ել Յովսէփ յերեսաց Փարաւոնի: * և եր Յովսէփ ամաց երեսնից յորժամ ընծայեցաւ առաջի Փարաւոնի արքային եգիպտացւոց: ևլ Յովսէփ յերեսաց Փարաւոնի, և շրջեցաւ ընդ ամենայն Ագիպտոս: * Եւ արար երկիրն յեւթիւ ամս լիութեանն

[Genèse, XLI, 39—47].

արդիւնս : * և ժողովեաց զամենայն կերակուրս ամացն իւթանց, յորս էր լիութիւնն յերկրին եգիպտացւոց : և համբարեաց կերակուրս 'ի քաղաքս. զկերակուր գաշտաց քաղաքին որ չուրջ զնովաւ. և համբարեաց 'ի նմա : * և ժողովեաց (Յովսէփ զցորեան իբրև զաւազ ծովու բազում յոյժ. մինչև ոչ կարէր համարել. քանզի ոչ գոյր թիւ : * Եւ եզեն (Յովսէփու երկու որդիք մինչ չև եկեալ էր եւթն ամացն սովոյ. զորս ծնաւ նմա Եսանէթ գուստր Փետտափրեայ քրմի Լքեգ քաղաքի : * և կոչեաց (Յովսէփ զանուն անդրանկանն Եսնասէ. զի ասէ թէ մոռացոյց ինձ Եստուած զամենայն զվիշտս իմ, և զամենայն վիշտս հօր իմոյ : * և զանուն երկրորդին կոչեաց Եփրեմ, զի ասէ թէ աճեցոյց զիս Եստուած յերկրի տառապանաց իմոց :

* Եւ անցին եւթն ամք լիութեանն, որ եզեն յերկրին եգիպտացւոց : * և սկսան զալ եւթն ամք սովոյն. որպէս ասաց (Յովսէփ : Եւ եղև սով յամենայն երկրին. զի յամենայն երկրին եգիպտացւոց ոչ գտանէր հաց : * և սովեցաւ ամենայն երկիրն եգիպտացւոց : և աղաղակեաց ամենայն ժողովուրդն առ Փարաւոն վասն հացի : և ասէ Փարաւոն ցամենայն եգիպտացիսն, երթայք առ (Յովսէփ, և զոր ինչ ասիցէ ձեզ արասջիք : * Եւ էր սով 'ի վերայ երեսաց ամենայն երկրի : և եբաց (Յովսէփ զամենայն շտեմարանս ցորենոյ. և վաճառէր ամենայն

[Genèse, XLI, 48—56].

եգիպտացւոցն: Եւ սաստկացաւ սովն յամենայն
 երկիրն եգիպտացւոց: * և ամենայն աշխարհ զային
 յԱգիպտոս գնեւ ՚ի Յովնեփայ. զի զօրանայր սոյն
 ընդ ամենայն երկիր:

 II. ORIGINE DES ARMÉNIENS. — HAÏK.

Յիտ ջրհեղեղն որդիք Նոյն Յարեթ, Սէմ և
 Բամ՝ բնակեալք յաշխարհն Արարատայ՝ սերեցան
 որդւոց յորդիս. և բազմացան անդ յոյժ: Եւս առեալ
 Սեմայ զորդիս իւր՝ չուեաց ընդ արևմուտս Հիւսիսոյ՝
 գտանել իւր բնակութիւն: և հասեալ առ երկայնանիստ
 լիւրամբ ՚ի դաշտ մի՝ ընդ որ գետ անցանէր, դադարեցաւ
 առ գետոյն ամիսս երկու: և զլիւսուն՝ առ որով
 նստաւ, կոչեաց յանուն իւր Սիմ: Օջն երկիր տուեալ
 միում ՚ի կրտսերագոյն որդւոց իւրոց, որում անուն
 էր Տարբան, դարձաւ անդրէն յարևելս հարաւոյ՝
 ուստի եկեալն էր, գտանել զայլ ևս պատշաճաւոր
 տեղն այլոց որդւոց իւրոց: Իսկ Տարբան մնացեալ
 անդ հանդերձ ուստերօք և դստերօք և արամբք
 նոցին, կոչեաց զգաւառն զայն յանուն իւր Տարոն,
 և աշխարհն կոչեցաւ յետոյ Տուրուբերան: Բաժանեաց
 պապ զորդիս իւր յայլևայլ տեղիս այնր գաւառի.
 յորմէ և տեղին այն կոչեցաւ Յրօն, այսինքն ցրուումն
 կամ բաժանումն.

Սոյնպէս և որդիք Վրամայ և Յարեթի բազմացեալ յորդէս՝ սփռեցան յերեսս այնր աշխարհի յայլևայլ գաւառս 'ի մեծն շայաստան. որդիքն Վրամայ զսահմանօք արևմտից. և որդիքն Յարեթի զսահմանօք լերինն Սասեայ. և ամենայնցն նոցա էր մի լեզու և մի բարբառ, և որպէս հաւանական թուի այն էր լեզու շայոց. Եւ ծնաւ Յարեթ զՎրամեր. և Վրամեր ծնաւ զԹորգոմ, և զՄսքանազ. և Թորգոմ ծնաւ զշայկ. յորմէ և ազգ մեր շայք: Իսկ շայկ ըստ ստուգարանութեան նշանակէ հայրիկ, այսինքն մի միայն առաջին հայր սերնդոց իւրոց՝ որք ասին շայք: Օ, այս եղեալ մատիցուք 'ի հարազատ պատմութիւն մեր սկսեալ 'ի շայկայ:

Շայկ որդի Թորգոմայ՝ որդւոյ Վրամերի որդւոյ Յարեթի անդրանկանն՝ Սոյն առ կենդանութեամբ նորա ընտկեալ 'ի շայաստան՝ որպէս և այլք առ հասարախ, իբրև եղև լամաց, կամ ըստ եօթանասնից ճլամաց, 'ի բաժանիլ ընակչաց երկրին և 'ի չուել նոցա հանդերձ որդւովք և ազխիւք իւրեանց յարաբատեան աշխարհէ յերկիրն Սենասար 'ի Սիջագետս, ինքն ևս գնաց ընդ նոսս.

Մնդ 'ի շինել նոցա գաշտարախն 'ի Բարելոն, և 'ի խառնակիլ լեզուաց, և 'ի տիրել Բելայ 'ի վերայ ամենեցուն, և 'ի կանգնել նորա զՄինուէ քաղաք, եկաց շայկ յայնոսիկ կողմանս առանձին տամբ իւրով զամս ոչ սակաւ ընդ իշխանութեամբ նորին Բելայ.

ուր և ծնաւ զորդիս բազումս, զԱրմենակ, զՄանաւազ,
զԵրոտ և զայլս, և բազմացաւ յոյժ:

Ապա ոչ ևս կամելով հպատակել ընդ ձեռամբ
Բէլայ՝ առեալ զորդիս և զԹոռունս իւր, որոց Թիւ
հաշուի լինել իբր երեքհարիւր, ևս և զընդոճինս, և
զայլ բազումանձինս որք յարեցան ՚ի նա, ել յաշխարհէն
Բաբելոնի հանդերձ ամենայն աղէիւք. և խաղաց
՚ի կողմն հիւսիսոյ գնալ յերկիրն Արարատայ. և եկեալ
՚ի դաշտավայր մը բնակեցաւ ՚ի լեռնոտին միում:
Գտեալ անդ Հայկայ զբազում մարդիկ՝ որք յառա-
ջագոյն սփռեալ դադարէին յայն տեղիս, և խօսէին
՚ի լեզու Արայ՝ հնազանդեցոյց զնոսա ընդ իւրև:
Եւ զի իւր նախնի լեզու էր նոցայն՝ ՚ի լեզու նոցա
միայարեցաւ: Եւ շինեալ անդէն զգաստակերտս՝ ետ
՚ի ժառանգութիւն Թոռին իւրում Աադմեայ որդւոյ
Արմենակայ:

Եւ ինքն այլով աղէիւն խաղաց յարեմնոս
հիւսիսոյ. և եկեալ բնակեցաւ ՚ի բարձրաւանդակ
դաշտի միում, և անուանեաց զանուն տեղւոյն Հարք,
աւանդել կամելով յետնոց իւրոց յիշել Թէ անդ
զառաջինն բնակեցան հարք այնր ազգի սերեալք ՚ի
տանէ Թորգոմայ: Ապա կառոյց անդ յիւր անուն
աւան, և կոչեաց Հայկաշէն. և որք միանգամ
բնակեալ էին ՚ի հարաւակողմն այնր դաշտի, և ըստ
նախագրելոյդ խօսէին ՚ի նոյեան լեզու, նոքա ևս
նիքնակամ հնազանդեցան նմա:

Իսկ Ռէլ առեալ զլուր վտարանջերոյն Հայկայ, առաքեաց առ նա զմի ոմն յորդոց իւրոց հաւատարիմ արամբք գալ 'ի հնազանդութիւն: Այլ Հայկ խստութեամբ պատասխանեալ զարձոյց յետս զպատգամաւորսն: Բարկացաւ ընդ այս Ռէլ և զօրաժողով լեաւ եկն յերկիրն Հայկայ՝ մօտ 'ի սահմանս Կաղմեայ Թոռլն նորա: Եւ Կաղմոս զահի հարեալ յերեսաց նորա՝ առաքեաց արս փութանակի առ Հայկ, և ծանոյց նմա զյարձակելն Ռէլայ. յայտ լեցի ասէ մեծիդ զիւցազանց, զի զիմեալ գայ 'ի վերայ քո Ռէլ բազմութեամբ քաջաց և հսկայից. և ես իբրև գիտացի Թէ մերձեցաւ 'ի սահմանս իմ, առաքեցի ծանուցանել քեզ զգալուստ նորա. և արդ փութասջիւր խորհել Թէ զինչ ունիցիս առնել: Եւ ինքն Կաղմոս խուճապեալ էառ զընտանիս իւր, և եկն առ Հայկ տաղնապաւ:

Իսկ Ռէլ վստահացեալ 'ի բազմութիւն արանցն՝ որք ընդ նմա, և 'ի զօրութիւն իւր, իբրև զյորձանս աստիկ հեղեալ՝ փութայր հասանել հետեակօք 'ի սահմանս բնակութեանն Հայկայ: Այլ արին Հայկ աճապարեալ՝ հաւաքեաց զորդիս և զթոռունս իւր արս քաջս և հզօրս, հաստաբազուկս և կորովիս, և զայլս ևս՝ որք էին ընդ ձեռամբ իւրով՝ ամենքին աղեղնաւորք Թէպէտև Թուով սակաւք. և եհաս յեզր ծովակի միոյ, որոյ ջուրք էին աղի և ձկունք մանր. այն է Վանայ ծով: Ենդ սակաւ մի զտեղի առեալ՝ քաջալերեաց զորս ընդ իւր էին, և ասէ. 'ի

Հանդիպիլ մեր զնդին Վէլայ՝ դիմեսցուք յայն կողմն ճակատու նորա՝ ուր իցէ նա ինքն Վէլ. և զյաջողութիւն մատանց մերոց ցուցեալ Հարցուք զնա, և ցրուեսցուք զթիկնապահս նորա. և մեր եղիցի յաղթութիւնս. ապա թէ ոչ յաջողեսցի մեզ՝ մեռցուք քաջութեամբ, և ամենայն ինչ մեր 'ի ծառայութիւն Վէլայ մնասցէ :

Եւ ապա անցեալ յառաջ 'ի միասին՝ եկին 'ի միջոցս դաշտաց և լեռանց. և Հանդարտեցին անդ 'ի բարձրաւանդակի միում՝ որոյ յաջմէ խոսէին ջուրք: Անտի Հայեցեալ տեսին 'ի հեռուստ զի բաղմութիւնք զօրացն Վէլայ իբրև զմերկայոյզ ամպս թխպագին դիմեալ գային յանդուզն յարձակումմբ:

Եւ ինքն Վէլ յամբոխէ անտի իւրմէ զատուցեալ ընտիր արամբք՝ Հասանէր 'ի բլուրն, որ կայր 'ի Հանդիպոյ 'ի ձախմէ ջուրց. և անտի լիջեալ խաղայր 'ի վերայ Հայկայ: Եւ էր նա ագուցեալ 'ի գլուխ իւր սաղաւարտ երկաթի զարդս ունելով 'ի գագաթան. և տախտակ պղնձի 'ի վերայ լանջաց և թիկանց. և պահպանակ զրահից 'ի բազուկս և 'ի բարձս ոտից. գօտի ընդ մէջ, և սուր երկասյրի յաղչեր իւրում. նիզակ մեծ յաջ ձեռին, և վահան 'ի ձախոյ. յերկուց կողմանց նորա ևս վաղակաւորք և նիզակաւորք քաջք:

Օայն տեսեալ Հայկայ՝ փութացաւ և կարգեաց յաջմէ իւրմէ զԱրմենակ երկու եղբարքք, և 'ի ձախմէ իւրմէ զՂադմոս, և զայլ երկու որդիս իւր ընդ նմա. զի էին նոքա արք հորք, և ինքն առաջի, և զայլս զկնի եռանկիւնի իմն ձեռով: Եւ եղև իբրև պատա-

հեցան միմեանց կողմանքն երկուքին, գողդիւն իմն ահագին լինէր անդ. և 'ի հարկանել զերեարս սաստիկ՝ բազումք անդէն տապալ յերկիր կործանէին և մեռանէին. և մարտն մնայր անպարտելի:

Չայսպիսի անակնունելի ելս տեսեալ Ռէլայ՝ զարհուրեցաւ յանձն իւր. և նահանջեալ յետս՝ խորհէր և փութայր ելանել 'ի բլուրն յայն՝ սևտի իջեալն էր. որպէս զի անդ իբր յապահովի ամրացեալ՝ սպասեսցէ գալստեան բովանդակ զօրում՝ յորմէ անջատեալն էր. և ինքն միւսանգամ ճակատ յարդարեսցէ:

Բայց քաջին Հայկայ իմացեալ զայս՝ յառաջ վարեաց զանձն, և ընթացաւ 'ի վերայ նորս. և քարշեալ զաղեցն պինդ՝ ձգեաց և թուոյց զնեան երեքթեան 'ի նա ուժգնակի. և նետն անցեալ ընդ պղնձի տախտակ կրծոցն՝ ել ընդ մէջ թիկանցն և անկաւ յերկիր. և Ռէլ անդէն կործանեալ և թաւալեալ մեռաւ 'ի հասակի երեքհարիւր ամաց. և ամբոխն՝ որ ընդ նմա տեսեալ զայսպիսի ահագին գործ քաջութեանն Հայկայ, ցրուեցան անտի, և փախեան:

Իսկ Հայկ առեալ զաւար անկելոցն, և կանգնեալ անդէն զդաստակերտ՝ կոչեաց զտեղն պատերազմին Հայք. զի անդ ցուցին հայք զքաջութիւն իւրեանց. և զտեղին ուր անկաւ Ռէլ՝ անուանեաց Ռերեզմանք: Հրամայեաց ապա՝ պատել դեղովք զդին Ռէլայ, և տանել 'ի Հարք, և թաղել 'ի բարձրաւանդակ տեղոջ 'ի նշան իւրոյ քաջութեան: Եւ ապա տուեալ Վաղմայ

բազում ինչ յաւարէ անտի, ևս և արս հզօրս, պատ-
ուիրեաց նմա գնալ 'ի տեղի իւր: Եւ ինքն դարձ
արարեալ 'ի Հարք գաւառ՝ հաստեաց յաշխարհի
անդ միապետական իշխանութիւն իւրումն ազգի:
Այնս այսր գործոյ՝ զոր գործեաց Հայկ, կոչէ զնա
Արդան 'ի հնախօսութենէ Սիւրբարայ անեցւոյ
«աստուածային փառաց նախանձախնդիր»։ զի ոչ
պաշտելով ասէ զպատկերն (Եւլայ), սատակեաց զնա
իբր զատաջնորդ կուպաշտութեան:

Ըստ Մարիբասայ գրելոյն Մովսէս խորենացին
կոչէ զՀայկ՝ դիցազն, գեղապատշաճ, քաջագանգուր,
խայտակն, անձնէայ, հաստաբազուկ, հաստաղեղն,
կորովածիգ, ուշեղ, խոհեմ և քաջ: Եւ կարի
յիրաւունս, զի ըստ այսոցիկ հանգամանաց անձին
յամենայնի քաջութիւնս ցուցեալ երևի արիս այս
Հայկ. մանաւանդ 'ի յաղթանակել նորա մեծին
այն Եւլայ, և 'ի նուաճել ընդ իւրև զայս:

Սոյն սա յետ բազում արիական գործոց և
քաղաքական կարգաց, և աշխարհի շինութեանց, և
հիացուցիչ հանդիսից՝ որպէս գրէ Գրիգոր մագիստրոս,
և Յովհան կաթողիկոս, կեցեալ ամն ոչ սակաւ՝
մեռաւ հանգստեամբ յիւրում աշխարհի, յանձն
առնելով Արմենակայ որդւոյ իւրում զազգ իւր
բովանդակ:

III. L'ÉVÊQUE JEAN.

Յաղագս Յոհաննու եպիսկոպոսի, և վարուց նորա, և անմտութեանն և շաղաշուտ խօսիցն և գործոցն, և նշանացն՝ որ յՄստուծոյ 'ի վերայ նորա եղեն.

Եւ յՅոհան եպիսկոպոս, որդի Փառինայ հայրապետի, հինաւորց. թէ արժան իցէ զնա կոչել եպիսկոպոս: Եւ էր սա պր կեղծաւոր, և երեւցուցանէր ինքն զանձն իւր մարդկան պահող և խորգահանդերձս. մինչ զի մոյգս անգամ ոչ ագանէր, այլ զամառն հետկով պատէր, և զձմեռն կեմով: Եւ յագահութեան առանց չափոյ էր հեղեալ, և ոչ կարէր տալ զագահութիւն իւր ընդ երկիրդն Մստուծոյ. այնչափ ինչ, զի զիրս անարժանս և չհաւատալիս գործէր:

Օ ի էր երբեմն զկպեալ 'ի ճանապարհի ուրիմն, զի նստէր նա 'ի գրաստու վերայ և գայր. եկ դիպեցաւ սմա օտար պատանի մի աշխարհական հեծեալ 'ի ձի, սուսեր ընդ մէջ, թուր զգօտոյ, աղեղնակապարճ զմիջովն. լուացեալ զհերս իւր օծեալ մերձեալ, վարսակալ եղեալ 'ի գլուխ իւր, և օղիկ արկեալ զուսովք իւր. և գայր զճանապարհս իւր. թերևս յաւազակութենէ: Իսկ ձին՝ յորում հեծեալ՝ մծ հասակաւ, և էր գունաւոր, գնացող, մինչ զի 'ի բացէ տեսանէր եպիսկոպոսն Յոհան զձին, մեծապէս զարմացեալ՝

անկառույց լինէր: Ապա իբրև եկն մերձեցաւ հեծեալն
 մօտ 'ի նա անդր, ապա սպասեալ (Յոհաննու՝ բուռն
 հարկանէր զերասանակաց ձիոյն, և ասէր. Եւ զու
 վաղվաղակի 'ի ձիոյ պտի, զի բանք են ինձ ընդ
 քեզ: Ասէ այրն. Գլի ոչ դու զիս գիտես, և ոչ
 ես զքեզ, զինչ այն բանք իցեն, զոր դու ընդ իս
 իցես խօսելոյ: Մանաւանդ զի այրն արբեալ ևս
 դիպեցաւ, և շատ յամառեաց այրն իջանել 'ի ձիոյն:
 Ապա բռնադատոհայ զնա (Յոհան, իջոյց 'ի ձիոյ
 անտի. և առ տարաւ զնա մեկուսի 'ի ճանապարհէն:
 Եւ առնն խոնարհել հրամայէր և ասէր. Գերի-
 ցութեան ձեռն դնեմ 'ի վերայ քո: Իսկ նա տայր
 պատասխանի զանձնէն, եթէ այր աւազակ սպանող
 չարագործ և խառնագնաց լեալ 'ի մանկութենէ լամէ,
 ես ոչ ինչ եմ արժանի այդպիսի իրաց. և այժմ
 դեռ 'ի նմին գործ կամ: Եւ շատ 'ի վէգ եկեալ
 յամառէր այրն, և նա ևս չար քան զնա: Ապա
 բռնաբար զգետնեալ զայրն, դնէր (Յոհան. զձեռն
 իւր՝ առնել զնա երէց. և յարուցեալ հրամայէր
 լուծանել զհանգոյցս մեկնոցին, և արկանել նմա
 աղաբողոն: Եւ ասէր. Երթ 'ի գեւղ քո, և լիջիր
 դու անդ երէց գեղջն՝ ուստի ես: Եւ անգամ ոչ
 գիտէր զայրն թէ յորմէ գեղջէ իցէ. ինքն (Յոհան
 մատուցեալ բուռն հարկանէր զձիոյն, և ասէր. Ես
 ինձ կօշիկք լիցին, փոխանակ զի երէց արարի զքեզ:
 Իսկ այրն յամառեալ 'ի վերայ ձիոյն չառնոյր յանձն
 տալ. ապա բռնաբար յինքն հանեալ զձին, և

զայրն արձակեաց: Եւ այս ամենայն իրքս վասն ձիոյն եղեն:

Ապա այրն թէ ոչ կամօք՝ աղէթողոն արկեալ, գնայր 'ի տուն իւր, և երթեալ մտանէր 'ի մէջ ընդանեաց իւրոց, ասէ ցկն իւր և ցընդանիս. Արիք յաղօթս կամք: Եւ նոքա ասեն. Մոլիս դու, դէ՛ւ ուրեմն հարաւ 'ի քեզ: Իսկ նա ասէ. Արիք կամք յաղօթս, վասն զի երէց եմ: Իսկ նոքա զարմացեալ, մերթ շիկնէին, մերթ ծիծաղէին. մինչև բազում անգամ յամառեալք, ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա: Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. Ոչ՞ դու երախայ էիր, և չէիր մկրտեալ: Ասէ այրն ցկնն իւր. Ապշեցայց, չեա յիշել, և ոչ ես յիշեցի զայդ ասել ցնա: զիս երէց արար, և զձին սանձաւ թամբաւ առ և անց: Եւ ասեն ցայրն ընդանիքն իւր. Յարիցես անդրէն գնացես առ եպիսկոպոսն, և ասացես. Մկրտեալ չէի, զի արարեր զիս երէց: Իսկ նորա յարուցեալ գնացեալ առ եպիսկոպոսն, ասէ ցնա. Ես մկրտեալ չէի, զի արարեր զիս երէց: Եւ ասէ Յոհան. Սափորով միով ջուր բերէք: Եւ առեալ զջուրն էարկ զբլիտով նորա, և ասէ. Երթ, մկրտեցի զքեզ: Եւ արձակէր զայրն վաղվազակի յիւրմէ:

Երբեմն սոյն Յոհան անցանէր առ այգեօք ուրումն. և էր ժամանակն զայգիսն յատկոյ: Ազազակէր առ նա այր մի յայգւոյն, և ասէ. Օրհնեա, տէր եպիսկոպոս, զմեզ և զայգիսս: Ասէ Յոհան.

Փուշ և տատասկ բուսցի: Ասէ այրն. 'Ի մարմնդ քո բուսցի փուշ և տատասկ, փոխանակ զի տարապարտուց անիծանես զմեզ: Եւ եղեն նշանք յԱստուծոյ զի իբրև չոգաւ եպիսկոպոսն 'ի վանս իւր, հասին հարուածք 'ի վերայ նորա, սկսաւ ընդ ամենայն անդամն մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել: Եւ մեծապէս շտապեալ անկեալ 'ի տանջանս չարաչարս հարուածոց, և 'ի մեծ տագնապի կայր աւուրս բազում: Ապա յղեաց կռչեաց առ ինքն զայգորդն, աղաչեաց զնա առնել 'ի վերայ նորա աղօթս, զի փրկեսցի նա 'ի ցաւոցն: Այգորդն ասէր. Իսկ ես ո՞վ եմ, զի կարեմ զոք օրհնել կամ անիծանել. Թող թէ զայր եպիսկոպոս. Իսկ նա բռնադատէր զնա յայնժամ. մինչև յառնէր այգորդն կայր յաղօթս և ասէր. Տէր Աստուած, դու գիտես՝ զի ես այր մեղաւոր եմ և անարժան, ոչ գիտեմ զաղմուկս՝ յորում ըմբռնեցայս. դու փրկեա զիս յայս 'ի չարէս, զի ասեն՝ թէ զայր եպիսկոպոս դու անիծեր, և ասեն՝ քո բանիւ եղև: Օ՛հ լաւ էր ինձ մահ. քանզի չգիտեմ զայս՝ զոր ինչ զինէն ասեն: Եւ զայս ասացեալ՝ անդէն բժշկեցաւ եպիսկոպոսն, և սկսաւ յամենայն մարմնոցն փուշն 'ի բաց թափել. և էր իբրև զփուշ խոտոց. վաղվաղակի յարուցեալ ողջացաւ յախտէն:

Այն Հոհան եպիսկոպոս որդի Փառինայ յորժամ երթայր առ Թագաւորն շայոց, խաղակատակ լինէր նոցա. որպէս խաղալովն զանձն իւր կրթէր յագահութեան, որում ծարաւեալ պասքեալ փափաքէր,

սակայն մհհանէսք այն էին նորա: Դ չորք անկեալ յոտս և ՚ի ձեռս սողէր առաջի Թագաւորայն, և զուղտու զձայն ածէր կառաչելով, զօրէն ուղտու այնպէս փարելով: Ընդ կառաչելն ապա մի մի բան խառնելով առնէր ՚ի ձայն կառաչելոյն, ասելով Թէ ուղտ եմ, ուղտ եմ, և զարքայի զմեզս բառնամ: Դէք ՚ի վերայ իմ զմեզս արքայի, Թող բառնամ: Իսկ Թագաւորքն զմհուրհակս գիւղաց կամ զազարակաց գրեալ և կնքեալ զնէին ՚ի վերայ ողինն Յոհաննու փոխանակ ընդ մեզաց իւրեանց. և ՚ի Թագաւորայն չայոց ստացաւ իւր գեւղս և ազարակս և գանձս յուղտն լինելոյ և զմեզս բառնալոյ ըստ բանիցն: Այսպիսի էր այրս Յոհաննս կապեալ յըռժուութեան և յագահութեան զամենայն աւուրս կենաց իւրոց. զայսպիսի գործս գործէր վասն ագահութեան, որ չէր արժան:

IV. S. MESROB CRÉE L'ÉCRITURE ARMÉNIENNE ET TRADUIT LA BIBLE.

Ո՛, ասքանազեան ազգին և՛ զչայաստան աշխարհիս զաստուածատուր շնորհս, զգրոյն գիւտ, և զվարդապետութեանն պարգեւ ՚ի տեառնէ տուեալ, Թէ յորում ժամանակի և որպիսի արամբ լուսաւոր վարդապետութեամբ պատմեսցուք ձեզ, և զնորին հրեշտակակրօն վարս առաքինութեան:

Եւր այրս այս Մեսրովք 'ի Տարան գաւառէ, 'ի Հացեկաց գեղջէ, որդի յԱրդանայ. 'ի մանկութեան աստիսս վարժեալ հելլենացոց դպրութեամբն, և եկեալ 'ի դուռն Արշակունեաց Թագաւորաց Հայոց, կացեալ յարքունական դիւանին, լինէր սպասաւոր արքայատուր հրամանին: Եւ հմուտ եղեալ աշխարհակեաց վարուց 'ի զնուորական կարգս և յառաջադէմ և սիրելի էր ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց, իմաստութեանն առաջնորդեալ յիրաւունս ամենայն.

Յետ այսորիկ 'ի ծառայութիւն Աստուծոյ մարդասիրի դարձեալ, մերկանայր յինքենէ զամենայն զբաղմունս, և առեալ զխաչն ըստ աւետարանական հրամանին ելանէր զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն Վրիստոսի: Եւ հաճեալ զհրամանաց պոյման, 'ի խաչակիր գունդն Վրիստոսի աշակերտացն խառնի. և զկրօսս միանձանց յանձն առեալ յաւէտ կրօնաւորէր: Եւ բազում և ազգի ազգի վշտակեցութիւն⁽¹⁾ ըստ աւետարանին կրէր. և ամենայն կրթութեան հոգեւորացն զանձն տուեալ կրօնաւորէր 'ի քաղց և 'ի ծարաւ, 'ի ցուրտ և 'ի մերկութիւն. խոտաբուս եղեալ, խարաղնազգեստ և գետնատարած անկողնօք. և զհանգիստ քնոյ գիշերոյ յոտնաւոր տքնութեամբ 'ի Թօթափել ական վճարէր բազում անգամ. և

(1) L'édition de Venise, 1854, a ici *վշտակեցութիւն, sympathie, compassion*; il faut lire évidemment *վշտակեցութիւն, peines, misères, épreuves*.

զայս առնէր ոչ սակաւ ժամանակս. Եւ գտեալ զոմանս զգաստասէրս յինքն յարեցուցանէր, աշակերտել նմին աւետարանական կրօնաւորութեանն: Եւ ամենայն փորձութեանց 'ի վերայ հասելոց կամայական քաջութեամբ տարեալ, և նովիմբ լուսաւորեալ և պայծառացեալ 'ի հանդէս ճգնաւորական հաճոյ Աստուծոյ և մարդկան կրեւեալ:

Առեալ այնուհետեւ երանելոյն զաշակերտեալսն իւր՝ երթայր 'ի Գողթն. որում ընդ առաջ լինէր իշխանն Շամբիթ, և սիրով ընդունէր որպէս զճառայ Աստուծոյ բարձրելոյ. և բարեպաշտութեամբ սպասաւորէր ըստ աշակերտական հաւատոցն 'ի Վրիստոս: Իսկ երանելոյն անդէն վաղվաղակի զվարդապետական շնորհս 'ի մէջ առեալ, ուսուցանէր զքնակիչս քաղաքին և գաւառին, կամաւ իշխանին մատակարարութեամբ: Օ՛ր էր ինչ 'ի նոսա 'ի հեթանոսական սովորութեանցն, զորս դարձուցանէր 'ի գիտութիւն ճշմարտութեան, և զամենեսեան լուսաւորէր շնորհաց բանին: Յորոյ 'ի ձեռն մեծամեծ սքանչելիք երևեալ, դիւաց՝ կերպ 'ի կերպ լինելով զաղաղակ բարձեալ յամենեցուն լսելիս հնչեցուցանէին զհալածանս իւրեանց, անկանելով 'ի կողմանս Սարաց: Այսն որոյ առաւել ունկնդիր լինէին աշակերտեալքն հոգեկրօն վարդապետին, վասն հաւատոց և վարուց որ նոցա աւանդեցաւ 'ի սուրբ հարց մերձաւորաց Վրիստոսի գրովք սրբովք:

Բայց զի ոչ էր գիր հայերէն լեղուիս՝ բազում պակասութիւն լինէր ճշմարտութեան աւանդիցն առ

աշակերտեալն. իսկ երանելի վարդապետն տարակուսեալ 'ի խորհուրդս իւր՝ առ Մստուած ապաւինէր, որ կարողն է յամենայնի, ցուցանել զգիր հայ լեզուիս, որով նուազութիւնն յառաւելութիւն գայցէ գրով: Եւ յարուցեալ այնուհետեւ հասանէր առ սուրբն Սահակ հայրապետն Հայոց յաղագս գրոյ նշանագրաց. եզիտ զնա առաւել ևս փափաքող այնմ: Եւ յետ բաղում ջանից և աշխատութեանց և ոչ ինչ օգտելոյ, դարձեալ յաղօթս ապաւինելով յՄստուծոյ խնդրէին որում ցանկային: Եւ մեկնեալ 'ի միմեանց, և յանձն առեալ զխտամբերութիւն՝ ճգնէին առաւել քան զառաւելս:

Եւ յետ այսորիկ ծանուցեալ լինէր 'ի Թագաւորէն Սևակապհոյ, որ և նա այսմ նախանձայոյղ եղեալ, սուտքին զՄեսրոլք աշակերտօքն հանդերձ 'ի Սիջագետս Մտրուոց: Եւ երթեալ նորա խուզէր ուր ուրեք իմաստասիրաց համբաւէր զիտութիւն: Եւ հանդիպեալ Գանիէլի ումեմն եպիսկոպոսի Մտրուոց առաքինւոյ, որ ասաց նմա ցուցանել զնշանագիրս որում ցանկայրն: Եւ յետ բազում աշխատութեանց և քննութեանց և ուսմանց անշահ մնացեալ զի ոչ բերէր զբառս և զբանս ալփաբետացն ըստ հայերէն լեզուիս:

Յայնժամ հաւատով առ Մստուած ապաւինի, և ալօթս սրտասուալիցս առ Մստուած մատուցանէր, և հայցէր յամենեցունց տեառնէն զտիւ և զգիշեր ցուցանել զփափաքելին նշանագրաց: Եւ տեսանէր

ոչ 'ի քուն երազ և ոչ յարթնութեան տեսիլ, այլ 'ի սրտին գործարանի երևութացեալ հոգւոյն աչաց' թաթ ձեռին աջոյ, գրելով 'ի վերայ վիմի. զի որպէս 'ի ձեան վերջք զծին ունէր քարն. և ոչ միայն երևութացաւ, այլ և հանգամանք ամենայնիցն՝ որպէս յամանի 'ի միտս նորա հաւաքեցաւ: Եւ յարուցեալ յաղօթիցն ետեղծ զնշանագիրս մեր հանդերձ Ռուփինոսիւ աշակերտիւ Եպիփանու, որ 'ի Սամոս էր. միայնակեաց. կերպածեւեալ զգիրն ըստ հրամանի Սերտովլայ վարդապետին և երանելոյ. փոխադրելով ըստ հայերէն ըստ անսայթաքութեան սիղբայից հելլենացոց.

Եւ իսկոյն 'ի թարգմանութիւնս ձեռնարկեալ խորհրդաբար սկսանելով յՆաակաց իմաստնոյն Սողոմոնի, ըովանդակեալ զքսան և երկուց յայտնիսն, զհին կտակարանն յեղուլ 'ի հայ բան: Եւ աշակերտք նորա Հովհան և Հուսէփ 'ի նոյնս նպաստ լինէին: Եւ զարուեստ գրութեանն ուսուցանէր մանկագոյն աշակերտաց:

GLOSSAIRE

Ա

- ադահ, ի, աւ, *a.* avare.
ագահոթիւն, *s.* avarice.
ագանիլ, իմ, ագայ, *v. i.* s'habiller, se chausser.
ագարակ, ի, աւ, *s.* village, champ.
ագոյցաներ, իմ, գոյի, *v. t.* habiller, vêtir.
ալաղուն, *a.* sec, desséché.
աղբ, ի, աւ, *s.* nation, peuple, famille; genre, espèce;
    աղբի աղբի, de tout genre.
աղբը, գեր, գերբ, *s.* hanche, cuisse.
աղն, զին, զամբ, *s.* nation, peuple, race.
աղնիւ, նուի, նուաւ, *a.* noble, distingué.
աթոռ, ոյ, ով, *s.* siège, trône.
ալփաբետք, տոգ, տօք, *s.* alphabet.
ախտ, ի, իւ, *s.* mal, maladie.
ածել, եմ, ածի, *v. t.* amener, porter, produire.
ակն, ակնն, ակամբ, թլ. ակունք, *s.* œil.
ակնկառոյց, *a.* qui fixe ses regards sur, qui a les yeux attachés sur.
ահ, ի, իւ, *s.* crainte, épouvante; զահի հարկանիլ, être frappé d'épouvante.

- ահա, *adv.* voici.
 ահազին, *a.* terrible, effroyable.
 ահաւասիկ, *adv.* voici.
 աղ, *ի, իւ, s.* sel.
 աղաբոզոն, *ի, աւ, s.* pallium, manteau d'ecclésiastique.
 աղաք, *ի, աւ, s.* raison, cause, *v.* յաղապս.
 աղաղակ, *ի, աւ, s.* cri, clameur, voix.
 աղաղակել, *v. i.* crier.
 աղաչել, *եմ, եցի, v. i.* prier, supplier.
 աղեղն, ղան, ղամբ, *s.* arc.
 աղեղնակապարձ, *ի, իւ, s.* carquois.
 աղեղնաւոր, *ի, աւ, s.* archer, homme habile à tirer de l'arc.
 աղէպողոն, *v.* ազապողոն.
 աղէ, աղւոյ, *a.* salé.
 աղխ, *ի, իւ, s.* bagages, biens.
 աղմուկ, մկի, մկաւ, *s.* trouble, situation embrouillée.
 աղօթք, թից, թիւք, *s.* prières.
 աճապարել, *եմ, եցի, v. i.* se hâter.
 աճել, *եմ, եցայ, v. i.* croître, augmenter, grandir.
 աճեցուցանել, *եմ, ցուցի, v. i.* faire croître, agrandir.
 ամ, *ի, աւ, s.* année.
 աման, ոյ, ով ou *ի, աւ, s.* vase.
 ամառն, ըան, ըամբ, *pl.* ամարունք, *s.* été.
 ամբոխ, *ի, իւ, s.* troupe.
 ամենակեցողց, *a.* qui vivifie, qui sauve tout le monde.
 ամենայն, *ի, իւ, pr. coll.* tout, tous [50].
 ամենքեան, ամենքին, *pr. coll.* et *s.* tous, tous les hommes; *pl. irr.* de ամենայն [50].
 ամիս, մնոյ, ով, *s.* mois.
 ամիս, ոյ ով, *s.* nuée.
 ամրանալ, ամ, ըացայ, *v. i.* se fortifier.

- պղի, գւղ, գեաւ, *s.* vigne.
 պղորդ, ի, աւ, *s.* vigneron.
 պղ, պղը, պղմ, etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-là, cela.
 պղպիսի, սւղ, սեաւ, *pr. corr.* tel, pareil [51].
 պիժմ (pour այս ժամ), *adv.* maintenant [90].
 պլ, պլղ, պլում, յպլմէ, *pr. coll.* autre (*alius*).
 պլ, *conj.* mais.
 պլլայլ, *a.* divers.
 պճ, ի, ից et պճի, ծւղ, ծիք, ծեաց, *s.* chèvre.
 պն, պնը, պնմ, etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-là, cela.
 պնուհետեւ, *adv.* ensuite, après cela.
 պնչափ, *pr. corr.* tel, de telle mesure; *adv.* tel-
 lement [51].
 պնպէս, *adv.* ainsi, de cette façon.
 պնպիսի, սւղ, սեաւ, *a.* tel, pareil.
 այս, այսը, այսմ, etc. [43] *pr. dém.* ce, celui-ci, ceci.
 այսինքն, *adv.* savoir, c'est à dire [48].
 այսպէս, *adv.* ainsi, de cette manière.
 այսպիսի, սւղ, սեաւ, *a.* tel, de telle manière.
 այսօր, *adv.* aujourd'hui.
 այսի, *adv.* de là [90].
 այր, առն, արամբ, արք, *s.* homme, mari [28].
 անակնուների, *a.* inopiné, inattendu.
 անապատ, ի, աւ, *s.* désert.
 անարժան, ի, իւ, *a.* indigne.
 անգամ, *adv.* fois, coup; encore, même; բազում ան-
 գամ, souvent, à mainte reprise.
 անդ, ի, իւ, *s.* champ, campagne.
 անդ, *adv.* là [89].
 անդամ, ոյ, ոլ, *s.* membre, partie.
 անդէն, *adv.* là; aussitôt.
 անդը, *adv.* là [90].

անդրանիկ, նկի et նկան, նկաւ, *s. et a.* aîné, premier-né.

անդրէն, *adv.* de nouveau, une autre fois.

անեցի, ցւոյ, *a.* d'Ani (Անի), ville capitale de l'Arménie sous la dynastie des Bagratides.

անիծանել, եմ, ծի, *v. t.* maudire.

անկանիլ, իմ, անկայ, *v. i.* tomber, s'échapper, s'enfuir.

անկիւն, կիան, կեամբ, *s.* angle, coin.

անկողն, *gén. pl.* զնոց, զնկոյ ou զնաց, *s.* lit, couche.

անձն, ձին, ձամբ, *s.* âme, personne; *souvent employé comme pronom défini*, lui-même, soi-même, etc. [48];

զանձնէն, au sujet de sa propre personne; յանձն

առնել, recommander, confier.

անձնեայ, նէի, նէիւ, *a.* fort, aux membres vigoureux.

անմտութիւն, *s.* folie, sottise, insanité.

անշահ, ի, լւ, *a.* inutile; qui ne gagne rien, qui n'obtient pas de résultat.

անուանել, եմ, եցի, *v. t.* nommer.

անուն, նուան, նուամբ, *s.* nom [14].

անպարտելի, *a.* invincible, indécis (en parlant d'un combat).

անջատել, եմ, եցի, *v. t.* séparer.

անսալ, ամ, սացի, *v. i.* écouter, consentir, obéir.

անսայթաքութիւն, *s.* rectitude, fermeté, infaillibilité.

անտի, *adv.* de là [90].

անցանել, եմ, անցի, *v. i.* passer, marcher, s'en aller.

աշակերտ, ի, աւ, *s.* disciple, sectateur.

աշակերտական, *a.* de disciple, qui convient à un disciple.

աշակերտել, եմ, եցի, *v. t.* avoir pour disciple, instruire; IV. être disciple de quelqu'un, le suivre.

աշխատիլ, իմ, եցայ, *v. i.* fatiguer, travailler.

աշխատութիւն, *s.* fatigue, travail, labeur.

- աշխարհ, *ի, աւ, s.* monde, terre, contrée, pays.
 աշխարհական, *ի, աւ, a.* qui appartient au monde, laïque.
 աշխարհահաց, *a.* séculier, temporel, civil.
 աշտարակ, *ի, աւ, s.* tour.
 աչք, աչաց, աչօք, *s.* les yeux.
 ապա, *adv.* puis, ensuite.
 ապականել, *իմ, եցի, v. t.* corrompre, gâter.
 ապահով, *ի, իւ, a.* sûr, assuré; յապահովի, *adv.* en sûreté, à l'abri.
 ապատ, *s.* habitation, lieu habité.
 ապաւինել, *իմ, եցայ, v. i.* se confier à, recourir à.
 ապաքեն, *conj.* certes, sans doute; *իչ ապաքեն*, n'est-ce pas?
 ապշել, *իմ, շեցայ, v. i.* être étourdi, surpris, stupéfait.
 ապշեցուցանել, *իմ, ցուցի, v. t.* étourdir, surprendre, frapper de stupeur.
 ապուշ, *a.* hors de sens, stupide, hébété, surpris [91].
 աջ, *ոյ, ով [21], a.* et *s.* droit; droite, main droite; յաջմէ, à droite.
 աջողակ, *ի, աւ, a.* adroit, propice, prospère (aussi յաջողակ).
 առ, *prép.* à, vers, pour, *accus.*; chez, près de, *gén., instr.*; durant, pendant, *instr.*; առ ՚ի, de, d'auprès de, de la part de.
 առակ, *ի, աւ, s.* proverbe.
 առանձին, *a.* particulier, singulier, isolé.
 առանց, *prép.* sans, excepté, *gén.*
 առաջ, *ոյ, s.* front, tête, devant; ընդ առաջ, au devant; *v.* յառաջ, յառաջագոյն.
 առաջի, *prép.* devant, *gén.*; *adv.* en avant.
 առաջին, ջնոյ, ջնով, *a.* premier, primitif, antérieur; *v.* զառաջինն.

առաջնորդ, ի, աւ, *a. et s.* auteur, créateur, chef.

առաջնորդել, եմ, եցի, *v. n.* diriger, conduire, commander.

առաւել, *adv.* plus, davantage; առաւել քան զառաւելս, de plus en plus.

առաւելութիւն, *s.* accroissement, abondance.

առաւօտ, ու, ու, *s.* matin; ընդ առաւօտ, le matin.

առաքել, եմ, եցի, *v. t.* envoyer, mander.

առաքինի, նւոյ, նեաւ, *a.* vaillant, vertueux.

առաքնութիւն, *s.* valeur, vertu.

առն, *gén.* de պր.

առնել, եմ, արարի, *v. t.* faire [88].

առնուլ, ում, առի, *v. t.* prendre, accueillir, recevoir, occuper; յանձն առնուլ, prendre sur soi, s'adonner à; չառնուլ յանձն, refuser; ՚ի մէջ առնուլ, mettre en avant, proposer, présenter; խորհուրդ ՚ի մէջ առնուլ, concevoir une pensée.

Ասանէթ, *n. pr.* Assaneth, femme de Joseph.

ասել, եմ, ասացի, *v. t.* dire, promettre [63].

Ասորի, ըւոյ, ըւով, *a.* Syrien.

աստ, *adv.* ici, ici-bas, dans ce monde [89].

աստի, *adv.* ici, d'ici [90].

աստիք, տեաց, *s.* le monde, les choses mondaines.

աստղ, տեղ, տեղք, *s.* étoile [26].

Աստուած, տուծոյ, ով, *s.* Dieu.

աստուածային, այնոյ, ով, *a.* divin.

աստուածատուր, տրոյ, տրով, *a.* donné par Dieu.

Ասքանազ, *n. pr.* Askanaz, fils de Gomer.

ասքանազեան, *a.* Askanazien, de la race d'Askanaz, un des noms du peuple arménien.

ասել, եմ, եցի, *v. t.* haïr, détester.

ասոք, ի, աւ, *a.* plein, gras.

արածեալ, եմ, եցի, *v. t.* mener paître, garder (les troupeaux); IV. *v. i.* paître.

Արարատ, այ, *n. p. r.* Ararat.

արարատեան, *a.* d'Ararat; arménien.

արարի, 1e p. aor. II de առնել.

արբեալ, ելոյ, ոյլ, *a.* ivre.

արբի, aor. II de ըմպել.

արդ, *adv.* maintenant.

արդիւնք, դեանց, դեամբք, *s.* produits, récoltes.

արեդ, ի, իւ, *s.* soleil; Արեդ քաղաք, ville du soleil, Héliopolis.

արեդաին, *s.* et արեւ, ու, ու, *s.* soleil.

արեւելք, լից, լիւք, *s.* orient, levant.

արեւմուտք, մտից, մտիւք, *s.* occident, couchant.

արթնութիւն, *s.* veille.

արթուն, թնոյ, ոյլ, *a.* éveillé, qui ne dort pas.

արժան, ի, իւ, *a.* digne, convenable; արժան է, il convient, il est permis.

արժանի, նոյ, նեաւ, *a.* digne.

արի, pl. արիք, imp. de յառնել.

արի, ըւոյ, ըեաւ, *a.* viril, vaillant.

արիական, ի, աւ, *v.* արի.

արիւն, ըեան, ըեամբ, *s.* sang.

արկանեալ, եմ, արկի, 3e p. էարկ, *v. t.* jeter, mettre (un vêtement).

Արձակել, եմ, եցի, *v. t.* délier, renvoyer, congédier.

Արմենակ, այ, *n. p. r.* Arménak.

արմտիք, տեաց, տեօք, *s.* fruits, produits de la terre.

Արշակ, *n. p. r.* Arsace. Արշակունիք, նեաց, les Arsacides.

արուեստ, ի, իւ ou աւ, *s.* art.

արտասուակից, *a.* plein de larmes, éploré.

արտասուք, ւայ, ւօք, *s.* larmes, pleurs.

արտաքս, *adv.* dehors.

արք, *pl.* de պր.

արքայ, ի, իւ, *s.* roi.

արքայատուր, *a.* donné par le roi, royal.

արքունական, ի, աւ, *v.* արքունի.

արքունի, *a.* royal.

աւաղ, ոյ, ով, *s.* sable.

աւաղակ, ի, աւ, *s.* voleur, brigand.

աւաղակութիւն, *s.* brigandage.

աւան, ի, աւ, *s.* bourgade, village.

աւանդ, ի, իւ, *s.* dépôt, tradition, transmission.

աւանդել; եմ, եցի, *v. t.* déposer, transmettre, recom-
mander.

աւանիկ (pour ահաւանիկ), *adv.* voilà.

աւար, ի, աւ, *s.* butin, dépouille.

աւետարան, ի, աւ, *s.* Evangile.

աւետարանական, ի, աւ, *a.* évangélique.

աւուր, *gén.* de օր.

Բ

Բաբելոն, ի, իւ, *n. թր.* Babylone.

բազմանայ, ամ, աջայ, *v. i.* se multiplier, croître en
nombre.

բազմութիւն, *s.* multitude.

բազուկ, զկի, զկաւ, *s.* bras.

բազում, զմի, զմաւ, *a.* plusieurs, beaucoup.

բաժակ, ի, աւ, *s.* coupe.

բաժանել, եմ, եցի, *v. t.* partager, diviser, répartir;
IV. se séparer.

բաժանումն, նման, նմամբ, *s.* partage, division, séparation.

- Բալլա, այ, *n. pr.* Balla, esclave de Rachel.
 բայց, *conj.* mais.
 բան, է, էւ, *s.* mot, terme, parole, chose [24].
 բանալ, ամ, բացի, 3e p. երանց, *v. t.* ouvrir.
 բանտ, է, էւ, *s.* prison.
 բանտապետ, է, աւ, *s.* geôlier.
 բառ, է, էւ, *s.* mot, terme.
 բառնալ, ամ, բարձի, *v. t.* enlever, lever, élever,
 porter; partir (= lever la tente).
 բարբառ, ոյ, ուլ, *s.* parole, voix, langage.
 բարեպաշտութիւն, *s.* piété, religion.
 բարի, ըւոյ, ըհաւ, *a.* bon; mieux.
 բարկանալ, ամ, ացայ, *v. i.* s'irriter, se mettre en colère.
 • բարձ, է, էւ, *s.* coussin; բարձք, ձից et բարձք սոխց,
 cuisses, jambes.
 բարձր, ձու, ձամբ, *a.* haut [26].
 բարձրացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* lever, élever.
 բարձրասանդակ, է, աւ, *s.* hauteur, colline; *a.* haut,
 élevé.
 բարձրեալ, ելոյ, ուլ, *a.* Très-haut.
 [բաց]; բաց, բաց 'ի, *prép.* excepté, hormis, *adv.* 'ի
 բաց, *adv.* loin; 'ի բացէ, de loin.
 բեհեզ, ոյ, ուլ, *s.* byssus, fin lin.
 բեհեզեալ, *a.* de byssus, de fin lin.
 բերան, ոյ, ուլ, *s.* bouche.
 բերել, եմ, բերի, բերեալ, *v. t.* porter, apporter,
 rapporter.
 Բէլ, բէլայ, *n. pr.* Bel, souverain mythologique de
 la Babylonie.
 բժշկել, եմ, եցի, *v. t.* guérir.
 բլուր, ըւոյ, ըւով, *s.* colline.
 բնակիլ, իմ, կիցայ, *v. i.* habiter, séjourner.

բնակիչ, կշի, կշաւ, *s.* habitant;
 բնակութիւն, *s.* habitation, demeure.
 բովանդակ, ի, իւ, *a.* tout, complet.
 բովանդակել, եմ, եցի, *v. t.* achever, compléter.
 բուռն, բռան, բռամբ, *s.* poing, main.
 բուսանիլ, իմ, բուսայ, *v. i.* croître, pousser.
 բուսութիւն, սնուց, *s.* nourriture.
 բռնաբար, ճգն, *v.* violemment, par force [90].
 բռնաբարութիւն, եմ, եցի, *v. t.* violenter, forcer.

Գ

գագաթն, թան, *s.* sommet de la tête, crâne; cfme, sommet.
 գազան, ի, աւ, *s.* bête sauvage, animal.
 գայ, ամ, եկի, 3e p. եկն, imp. եկ; fut. II, եկից, եկեսցես, եկեսցէ, etc. [65], *v. i.* venir (dans tous les sens).
 գայուստ, ըստան, տեամբ, *s.* venue, arrivée [15].
 Գաղաադ, *n. pr.* Galaad.
 Գամեր, ի, *n. pr.* Gomer (Γαμέρ).
 գանգուր, գրոյ, ով, *a.* frisé.
 գանգուրք, *s.* frisure.
 գանձ, ու et ի, *s.* trésor.
 գաւառ, ի, աւ, *s.* région, contrée.
 գեղ, ոյ, ով, *s.* beauté.
 գեղապատշաճ, ի, իւ, *a.* beau, bien fait.
 գեղեցիկ, ցիկ, ցկաւ, *a.* beau.
 գեղջ, gén. de գեւղ.
 գեա, ոյ, ով, *s.* fleuve, rivière.
 գետին, տնոյ, տնով, *s.* terre, sol.
 գետնատարած, *a.* étendu par terre.

- գերեզման, ի, աւ, *s.* tombeau. — Գերեզմանք, *n. pr. de lieu.*
- գիւղ, գերջ, գիւղիւ, gén. pl. գիւղեց et գիւղաց [29] *s.* village.
- գիծ, գծի, իւ, *s.* ligne, raie.
- գիշեր, ոյ, ով et ի, աւ, *s.* nuit.
- գիտիլ, եմ, տացի, *v. t.* savoir, connaître [63, 79].
- գիտութիւն, *s.* savoir, connaissance.
- գիր, գրոյ, ով, *s.* lettre, caractère, écriture, livre. — գիրք, livre, les Ecritures.
- գիւղ, *v.* գիւղ.
- գիւտ, ի, իւ, *s.* invention, découverte.
- գլուխ, գլխոյ, գլխով, *s.* tête.
- գնալ, ամ, ացի, *v. i.* aller, marcher.
- գնդի, *v.* գունդ.
- գնել, եմ, եցի, *v. t.* acheter.
- գոլ, ոմ, *v. subst.* être, exister [85].
- գողանալ, ամ, ացայ, *v. t.* voler.
- Գողթն, *n. pr.* Goghthen, nom d'un canton d'Arménie.
- գոյն, գունոյ, ով, *s.* couleur.
- գործ, ոյ, ով, *s.* ouvrage, œuvre, travail.
- գործակալ, ի, աւ, *s.* officier, commissaire.
- գործարան, ի, աւ, *s.* instrument, organe.
- գործել, եմ, եցի, *v. t.* faire, travailler.
- գուբ, գբոյ et գրի, գբով, *s.* fosse, citerne.
- գունաւոր, ի, աւ, *a.* coloré, de plusieurs couleurs, vif.
- գունդ, գնդի, գնդաւ, *s.* troupe.
- գտանել, եմ, գտի, 3e p. եզիտ, *v. t.* trouver, rencontrer [64].
- գրաստ, ու, ու, *s.* bête de somme, rosse.
- գրել, եմ, եցի, *v. t.* écrire.
- Գրիգոր, *n. pr.* Grégoire.

պրիչ, գրչի, շաւ, *s.* écrivain.
 գրչութիւն, *s.* écriture.
 Կօտի, աւոյ, տեաւ, *s.* ceinture.

Պ

դ, *particule démonstrative* [44].
 դա, դորա, դմա, դովաւ, etc. [42], *pron. dém.* ce, celui-ci.
 դադարել, եմ, եցի, *v. t. et i.* arrêter, rester. —
 IV. s'arrêter, demeurer.
 դասեկան, ի, աւ, *s.* denier, drachme.
 դասիճ, Տճի, Տճաւ, *s.* bourreau, exécuteur.
 դասճապետ, ի, աւ, *s.* chef des bourreaux, des exécuteurs.
 Գանիէլ, ի, իւ, *n. pr.* Daniel.
 դաշտ, ի, իւ ou աւ, *s.* champ, campagne.
 դաշտավայր, ի, աւ, *s.* plaine.
 դառնալ, ամ, դարձայ, *v. i.* se tourner, retourner;
 դարձեալ ննջեցի, je me rendormis [88].
 դաստակերտ, ի, աւ, *s.* construction, maison, village.
 դարձ, ի, իւ, *s.* tour, retour; — առնել, retourner.
 դարձայ, aor. II de դառնալ.
 դարձուցանել, եմ, ուցի, *v. t.* renvoyer, faire revenir, convertir.
 դեղ, ոյ, ով, *s.* drogue, épices; պատել դեղովք, embaumer.
 դեռ, *adv.* encore.
 դև, դիւի, դիւաւ, *s.* divinité (païenne); *de là* démon, diable.
 դէմք, դիմաց, դիմօք, *s.* visage, front, face.
 դէպք, դիպաց, դիպօք, *s.* rencontre.

դժնդակ et դժընդակ, *ի, աւ, ա.* méchant, désagréable.
 դժոխ, *ա.* dur, rude.

դժոխք, *խոց, խովք, ս.* enfer, séjour des morts, tombeau.

դի, ոյ, ով, *ս.* cadavre.

դիմել, *եմ, եցի, v. i.* courir, se lancer, se jeter sur.

դիպիլ, *իմ, եցայ (aussi դիպայ, դիպի), v. i.* se rencontrer, se trouver, arriver.

դիւան, *ի, աւ, ս.* chancellerie, archives.

դիւցազն, զէն, զամբ, *ս.* héros.

զիք, *imp. pl. de դնել.*

զըրզիւն, *ս.* choc.

զնել, *եմ, եդի, v. i.* poser, placer, mettre.

Դոսլթայիմ, *ն. pr.* Dothaïm.

դու, քո, քեզ, ՚ի քէն, քեւ, դուք, ձեր, etc. [40]
pr. pers. tu, toi.

դուռն, դրան, դրամբ, *ս.* porte; cour (d'un roi).

դուստր, դստեր, դստերը, *ս.* fille.

դպիր, պրի, պրսաւ, *ս.* lecteur, écolier, écrivain.

դպրութիւն, *ս.* lettres, littérature.

Ե

եբրայեցի, ցւոյ, ցւով, *ա.* hébreu.

եգիպտացի, ցւոյ, ցւով, *ա.* égyptien.

Եգիպտոս, *ի, իւ, ն. pr.* Égypte.

եզիս, 3e p. s. aor. II de գտանել.

եզ, 3e p. s. aor. II de դնել.

եզը, զեր, զերբ, *ս.* bord, rive.

եթէ, *conj.* si, que; եթէ — եթէ ոչ, si — ou non.

ել, եմ, *v. subst.* être [84].

ելանել, եմ, ելի, *v. i.* sortir, monter; — զկնի,
 suivre, *gén.*

- ելք, լից, լիւք *s.* montée, sortie, issue, événement.
 եկ, եկայք; եկի, եկն; եկեալ; եկեսցէ, impér., aor. II,
 part. et fut. de գալ.
 եկեր, 3e p. s. aor. II de ուտել.
 եղանիլ, իմ, եղէ, *v. subst.* être, devenir, arriver [86].
 եղբայր, բոր, բարբ, *s.* frère [30].
 եմուտ, 3e p. s. aor. II de մտանել.
 եպիսկոպոս, ի, աւ, *s.* évêque.
 Եպիփանոս, նու, *n. pr.* Epiphane.
 եռ, *num.* trois.
 եռանկիւն, կեան, կեամբ, *s.* triangle.
 եռանկիւնի, նւոյ, նեաւ, *a.* triangulaire.
 ես, լմ, ինձ, զիս, յինէն, ինև, pl. մեք, զմեզ, etc.
 [39], *pr. pers.* je, moi.
 եստեղծ, 3e p. s. aor. II de ստեղծանել.
 ետ, 3e p. s. aor. II de տալ [65].
 [ետ, pour հետ, trace; vestige]. յետ, *prép.* après,
 depuis, *gén.*; յետոյ, *adv.* depuis, ensuite; յետս,
adv., en arrière. — Voyez յետին.
 երազ, ոյ, ով, *s.* songe.
 երազահան, ի, աւ, *s.* interprète de songes.
 երազատես, ի, աւ, *s.* songeur.
 երահայ, ի, իւ, *s.* catéchumène.
 երանելի, լոյ, լեաւ, *a.* heureux, bienheureux.
 երասանակ, ի, աւ, *s.* bride.
 երբեմն, *adv.* quelque part, quelquefois, une fois, un
 jour [90].
 երեսուն, սնի.ou սնից, սնիւ.ou սնիւք, *num.* trente [34].
 երեսք, սաց, սօք, *s.* face, visage. յերեսաց, de devant,
 à cause de.
 Երևեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* faire paraître, montrer.
 երևիլ, իմ, ւեցայ, *v. i.* paraître, apparaître, se manifester.

- երևութանսլ*, *ամ*, *ացայ*, *v. i.* apparaître, se présenter.
երեք, երկց, *num.* trois. *երեքհարիւր*, trois cents [34].
երեքթևեան, *a.* qui a trois ailes.
երէց, *ըիցու*, *ըիցամբ*, *s.* ancien, prêtre.
երթալ, *ամ*; *conj.* *երթայցեմ* ou *երթիցեմ*; *impér.*
երթ; *fut.* *երթայց* ou *երթիցեմ*; *aor.* II, *չոգայ*
 ou *չոքայ*; *v. i.* aller, partir [89].
երինջ, *երնջոյ*, *ջով*, *s.* jeune vache, génisse.
երիցութիւն, *s.* sacerdoce, prêtrise.
երկաթ, *ոյ*, *ով*, *s.* fer.
երկաթի, *թւոյ*, *թեալ*, *a.* de fer [99].
երկայն, *ի*, *իւ*, *a.* long, étendu.
երկայնանիստ, *a.* étendu; — *լեառն*, montagne à
 large base.
երկինք, *կնից*, *կնիւք*, *s.* ciel.
երկիր, *կրի*, *կրալ*, *s.* terre, pays.
երկիցս, *adv.* deux fois. — *անդամ*, *id.*
երկիւղ, *ի*, *իւ*, *s.* peur, crainte.
երկու et *երկուք*, *երկուց*, *num.* deux.
երկուքեան ou *երկուքին*; *կոցուն*, *num. distr.* tous les
 deux, chacun des deux [38].
երկսայրի, *a.* à deux tranchants.
երկրորդ, *ի*, *ալ*, *a. num.* second, deuxième [37].
երրորդ, *ի*, *ալ*, *a. num.* troisième.
իւ, *conj.* et; *իւ* *իւս*, *իւ* — *իւս*, et aussi, et encore.
իւթանք, *num.* sept [33].
իւթն, *ի*, *իւ*, et *թան*, *թամբ*, *num.* sept [33].
իւթուտասն, *num.* dix-sept [34].
իւթուտասնամեայ, *a.* âgé de dix-sept ans [99].
իւս, *conj.* aussi, encore.
Էփրեմ, *n. pr.* Ephraïm.

եթանասունքն, սնից, s. les Septante, traducteurs grecs de l'Ancien Testament.

Չ.

չ, *prép. préfixe*; marque l'accusatif déterminé [17]; avec l'ablatif, le cas narratif [120]; avec l'ablatif ou l'instrumental, le circumlatif [120, 123].

չազիր, զբաց ou *զրից, a.* malpropre, sale, dégoûtant.
Comparatif *չազրագոյն*.

չահի, v. ահ.

չառաջինն, adv. premièrement, d'abord.

չատ, a. séparé, isolé.

չատանել, եմ, տի ou *չատել, եմ, եցի, v. t.* séparer, isoler, distraire.

չատուցանել, եմ, տուցի, v. t. séparer.

չարդ, ու, ու, s. ornement.

չարթնուլ, ում, թեայ [64], *v. i.* se réveiller.

չարհուրիլ, իմ, եցայ, v. i. s'effrayer.

չարմանալ, ամ, ացայ, v. i. admirer, s'émerveiller,
être étonné.

զբազումն, զման, մուռք, մանց, s. occupation, distraction.

զբաստ, ի, իւ, a. vigilant, sage, honnête.

զբաստասէր, սիրի, բաւ, a. honnête, modéré, prudent.

զբենուլ, ում, գեցայ, v. t. revêtir, endosser.

զբեստ, ու, ու, s. habit, vêtement.

զբեսանել, եմ, եցի v. t. terrasser, jeter par terre.

զբեսանի, adv. à terre; *v.* գետին.

զբեցուցանել, եմ, ցուցի, v. t. faire revêtir, habiller.

Չելփա, այ, n. pr. Zelpha, esclave de Léa.

չենուլ, ում, նի, v. t. immoler, tuer.

- զն, զինու, *s.* armes.
 զի, *conj.* que, afin que, car, comme; *est parfois explé-
 tif et sert à introduire le discours direct, comme ? en
 syriaque et ὅτι en grec.*
 զի, *pr. interr.* [47] et *adv.* quoi? quelle chose?
 pourquoi?
 զիարդ, *adv.* comment.
 զինուոր, ի, աւ, *s.* soldat.
 զինուորական, ի, աւ, *a.* militaire.
 զինչ, *pr. interr.* que? quoi? [47].
 զինի, *prép.* après, derrière, *gén.* — *adv.* en arrière,
 derrière; *v.* կինք.
 զհետ, *v.* հետ.
 զրահք, հից, cuirasse.
 զրոյց, բուցի, բուցաւ, *s.* discours, récit, réponse [12].
 զօր, ու, ու et աւ, *s.* armée, gens de guerre.
 զօրստողով, *s.* celui qui lève une armée; — լինել,
 lever des troupes.
 զօրանալ, ամ, այսոյ, *v. i.* prédominer, régner, croître.
 զօրութիւն, *s.* puissance, force, vertu.

Է

- է, 3e p. s. indic. prés. de ել.
 էած, 3e p. s. aor. II de ածել.
 էառ, 3e p. s. aor. II de առնուլ.
 էի, էիր, etc. [84], imparf. de ել.
 էջ, 3e p. s. aor. II et 2e p. impér. de իջանել.
 էջք, իջեց, իջիւք, *s.* descente.

Բ

բմբռել, եմ, արբի, *v. t. irr.* [88], boire.

բմբռնել, եմ, եցի, *v. t.* prendre, tenir, saisir; IV.
· être pris, enlacé.

բնդ, *prés.* pour, *gén.*; à, vers, contre, dans, parmi,
avec, *accus.*; avec, *dat.*; sous, *instrum.*

բնդանի, *v.* բնտանի.

բնդէր, *adv.* pourquoi?

բնդոծին et բնտոծին, ծնի, ծնաւ, *a.* domestique (=né
dans la maison).

բնդունել, իմ, բնկալայ, *v. t.* recevoir, accueillir.

բնթանալ, ամ, թացայ, *v. i.* courir, marcher.

բնծայել, եմ, եցի, *v. t.* offrir, présenter; IV. se
présenter, être présenté.

բնկենուլ, ում, կեցի, *v. t.* jeter.

բնչից, *gén.* de ինչք.

բնտանի, նոյ, նեաւ, *s.* domestique.

բնտիր, տոյ, տոց, *a.* élu, choisi, excellent; *s.* choix.

բստ, *prés.* selon, après, *dat. accus. ablat.*; օր բստ
օրէ, chaque jour.

Թ

Թագ, ի, իւ, *s.* couronne.

Թագաւոր, ի, աւ, *s.* roi.

Թագաւորել, եմ, եցի, *v. i.* régner.

Թաթ, ի, իւ, *s.* poignet, main.

Թաթաւել, եմ, եցի, *v. t.* plonger, tremper.

Թաղել, եմ, եցի, *v. t.* enterrer, ensevelir.

Թամբ, ի, աւ, *s.* selle.

- Թարգման, *ի, աւ, s.* traducteur.
 Թարգմանութիւն, *s.* traduction.
 Թաւալել, *իմ, եցի, v. t.* rouler; IV. se rouler.
 Թափել, *իմ, եցի, v. t.* ôter, délivrer.
 Թաքնուլ, *ում, քեայ, v. i.* se cacher.
 Թաքնցանել, *իմ, ուցի, v. t.* cacher.
 Թեկն, Թիկան, *s.* dos, épaule.
 Թերևս, *adv.* peut-être.
 Թև, *ւոյ, ւով, s.* aile.
 Թէ, *conj.* que, si; *est parfois explétif et introduit,*
comme զի, le discours direct; Թէ և, conj. quand
 même, quoique.
 Թէպէտ et Թէպէտև, *conj.* quoique.
 Թիկն, *v.* Թեկն.
 Թիկնապահ, *ի, աւ, s.* garde du corps.
 Թիւ, Թուոյ, Թուով, *s.* nombre.
 Թխաղիկն, *a.* sombre.
 Թող, *impér.* de Թողուլ, *laisse, allons; adv.* excepté,
 outre; Թող Թէ, *à plus forte raison.*
 Թողուլ, *ում, Թողի, v. t.* laisser, remettre.
 Թոռն, *սին* ou *սան, սունք, s.* petit-fils.
 Թորգոմ, *այ, n. pr.* Thorgom, fils de Gomer.
 Թուել, *իմ, եցի, v. t.* compter; IV. Թուի, Թուէր,
 Թուեցաւ, *il semble, il semblait, il parut.*
 Թուխաղ, *s.* temps sombre, brume.
 Թուր, Թրոյ, Թրով, *s.* poignard.
 Թուռցանել, *իմ, ուուցի, v. t.* faire voler.
 Թռչել, *իմ; Թռայ, v. i.* voler.
 Թռչուն, չնոյ, չնով, *s.* oiseau.
 Թօթափել, *իմ, եցի, v. t.* faire tomber en secouant,
 secouer, cligner (de l'œil).

Ճ

- ժամ, ու, ու, *s.* heure, temps.
 ժամանակ, ի, աւ, *s.* temps, époque.
 ժառանգ, ի, աւ, *s.* héritier, possesseur.
 ժառանգութիւն, *s.* héritage, possession.
 ժողովել, եմ, եցի, *v. t.* réunir, rassembler; IV. se réunir, se rassembler; être réuni, rassemblé.
 ժողովուրդ, վրդեան, վրդեամբ, *s.* peuple [15].

Ե

- ՚ի, *prép.* dans, à, sur, *accus. et dat.*; *préfixe de l'ablatif*; devient յ quand il est préfixé à un mot commençant par une voyelle.
 ի, էր, etc. [47], *pr. interr.* quoi? quelle chose? *v. զի.*
 իբր, *prép.* comme; *adv.* environ, à peu près.
 իբրև, *prép.* comme, *accus.*; *conj.* quand, lorsque, *aor.* ou *imparf.*
 իմ, *gén. de ես.*
 իմ, ոյ, ում, ում, *pr. poss.* mon, mien [45].
 իմանալ, ամ, ացայ, *v. t.* comprendre, s'apercevoir de.
 իմաստ, ի, իւ, *s.* sens, esprit, intelligence.
 իմաստասէր, սիրի, սիրաւ, *s.* philosophe, savant.
 իմաստութիւն, *s.* sagesse, sens, raison.
 իմաստուն, տնոյ, տնով, *a.* savant, sage.
 իմե, *pr. indéf.* un, quelque chose [48].
 ինձ, *dat. de ես.*
 ինչ, ընչի, *pr. indéf.* et *s.* un, quelque, quelque chose [48]; ոչ — ինչ, rien.
 ինչք, ընչից, ընչիւք, *s.* biens, richesses.

ինքն, ինքեան, *pr. déf.* lui-même; ես ինքն, moi-même [48].

ինքնակամ, *adv.* spontanément, de soi-même, volontairement.

իշխան, ի, աւ, *s.* prince, seigneur, chef.

իշխանութիւն, *s.* souveraineté, domination, gouvernement; place, poste, office.

իջանել, եմ, իջի, 3e p. էջ, *v. i.* descendre [66, 73].

իջուցանել, եմ, ջուցի, *v. t.* descendre, faire descendre.

իս, *acc. s.* de ես.

իսկ, *conj.* mais, cependant.

իսկոյն, *adv.* aussitôt, bientôt.

իսմայելացի, ցւոյ, ցւով, *a.* Ismaélite.

Իսրայէլ, *n. pr.* Israël.

իբ, ի, աւ, *s.* chose, fait.

իրաւ, *s.* justice; *a.* juste.

իրաւունք, ւանց, *s.* justice, droit; յիրաւունս, justement, à bon droit, à juste titre.

իրերաց, *acc. զիրեարս, pr. réciproq.* les uns les autres [49].

իցեմ, ես etc., conjonctif de ել.

իւթանք, *v.* եւթանք.

իւր, յիւրմէ, իւրեւ, *gén., abl., instrum. s.* du pron. pers. de la 3e p., thème inus. իւ, է [40].

իւր, իւրոյ, իւրում, իւրով, *pr. poss.* son, sien [45].

իւրաքանչիւր, ոյ, ով, *pr. coll.* chaque, chacun; respectif [50].

իւրեան, եամբ ou եաւ, *gén. et instrum. s.* du pron. pers. de la 3e p.; pl. իւրեանք, իւրեանց, իւրե-

ամբք [40].

իք, իրիք, etc. [48], *pr. indéf.* quelque chose.

I.

- լալ, ամ, լացի, 3° pl. ելաց, *v. t. et i* pleurer.
 լանջք, ջաց, ջօք, *s.* poitrine.
 լաւ, ի, աւ, *a.* bon, meilleur.
 լեալ, part. aor. de լնիլ.
 լեառն, լերին, լերամբ, *s.* montagne [14].
 լեզու, ի, աւ, *s.* langue, langage.
 լեռնոտն, *s.* pied d'une montagne.
 լի, ոյ, ով, *a.* plein, comble, chargé de, *instrum.*
 լինիլ ou լինել, իմ, լեալ, լիցիմ, *v. subst.* devenir, être [85].
 լիութիւն, *s.* plénitude, abondance.
 լյոս, լուսոյ, ով, *s.* lumière.
 լուանալ, ամ, այի, *v. a.* laver.
 լուայ, 1° p. s. aor. II de լսել.
 լուծանել, եմ, լուծի, *v. t.* délier.
 լուսաւոր, ի, աւ, *a.* éclairé, illustre.
 լուսաւորել, եմ, եցի, *v. t.* illuminer, éclairer.
 լուսին, սնոյ ou սնի, սնով ou սնիւ, *s.* lune.
 լուր, լրոյ, լրով, *s.* avis, nouvelle.
 լսել, եմ, լուայ, *v. t. et i.* entendre, écouter, comprendre.
 լսելի, *a.* qui entend, qui peut être entendu.
 լսելիք, *s.* ouïe, oreille.

II

- խաղ, ի, իւ, *s.* rive, bord d'un fleuve.
 խաղ, ու, ու, *s.* jeu, jouet; խաղ առնել զոք, *se* moquer de quelqu'un.
 խաղալ, ամ, ացի, *v. i.* jouer, plaisanter, se divertir;
 aller, marcher.

խաղակատակ, *ի, աւ, ա. et s.* bouffon, qui provoque la raillerie, la moquerie.

խաղաղ, *ա.* pacifique, calme, tranquille.

խաղաղութիւն, *ս.* paix, calme, tranquillité.

խաղող, *ոյ, ով, ս.* raisin.

խայտ, *ի, իւ, ա.* de diverses couleurs.

խայտակն, *ա.* aux yeux brillants.

խան, *ի, իւ, ս.* corbeille, plateau.

խաշն, շին, շամբ, *ս.* troupeau.

խաչ, *ի, իւ, ս.* croix.

խաչակիր, *ա.* qui porte la croix.

խաչեւ, *եմ, եցի, v. t.* crucifier.

խառնազնաց, *ի, իւ, ա.* licencieux, libertin.

խառնակեւ, *եմ, եցի, v. t.* mêler, confondre; IV. se mêler, se confondre, être confondu.

խառնեւ, *եմ, եցի, v. t.* mêler, mélanger; IV. se mêler, se joindre.

խարազն, *ի, իւ, ս.* cilice.

խարազնազետ, *ի, իւ, ա.* qui porte un cilice.

խիստ, խստի, *աւ, ա.* dur, raide.

խնդրեւ, *եմ, եցի, v. t.* chercher, demander.

խոհ, *ի, իւ, ա.* prudent.

խոհեմ, *ի, իւ, ա.* prudent, sensé.

խոնարհ, *ի, աւ, ա.* bas, inférieur, humble.

խոնարհեւ, *իմ, հեցայ, v. i.* s'humilier, s'abaisser, s'incliner.

Խոր, *ս. ք.* Khor.

խոտ, *ոյ, ով, ս.* herbe, plante.

խոտաբուս, *ա.* qui se nourrit d'herbe.

խորդ, *ոյ, ով, ս.* cilice, haire.

խորդահանդերձ, *ա.* vêtu d'un cilice, d'une haire.

Խորէն, *ս. ք.* Khorène, bourg du canton de Taron, patrie de l'historien Moïse de Khorène.

խորհնացի, ցւոյ, *a.* de Khorène.

խորհել ou խորհիլ, իմ, հեցայ, *v. i.* penser, songer.

խորհուրդ, հրդոյ, ով, ou հրդեան, հրդեամբ, *s.* pensée, idée [15].

խորհրդաբար, *adv.* judicieusement; mystérieusement.

խորհրդական, ի, աւ, *a.* sage, prudent.

խորշակ, ի, աւ, *s.* grande chaleur, vent brûlant.

խորշակահար, *a.* brûlé, desséché par un vent brûlant.

խուզել, եմ, եցի, *v. t.* chercher, explorer.

խուճապ, ի, աւ, *s.* hâte, diligence.

խուճապել, եմ, եցի, *v. t.* hâter, précipiter; IV. se hâter, s'empresse.

խուռկ, ինկոյ, ով, *s.* encens.

խռովել, իմ, վեցայ, *v. i.* se troubler, être agité.

խստամբերութիւն, *s.* austérité.

խստութիւն, *s.* dureté, raideur.

խօսել et խօսիլ, իմ, եցայ, *v. i.* dire, parler.

խօսք, սից, սիւք, *s.* langage, paroles.

Ն

ծաղիկ, ղկան, *s.* fleur.

ծաղկեայ, *a.* fleuri, orné de fleurs brodées.

ծանեայ, 1° p. s. aor. II de ծանաչել.

ծանուցանել, եմ, նուցի, *v. t.* faire connaître, avertir, annoncer.

ծառայ, ի, իւ, *s.* serviteur, esclave.

ծառայութիւն, *s.* servitude, esclavage, captivité; service.

ծարաւ, ոյ, ով, *s.* soif.

ծարաւիլ, իմ, լեցայ, *v. i.* avoir soif.

ճեր, *a.* et *s.* vieux; vieillard.

ճերութիւն, *s.* vieillesse.

- ծիծաղել, իմ, ղեցայ, *v. i.* rire, se moquer.
 ծնանիլ, իմ, ծնայ, *v. t. et i.* enfanter, engendrer.
 ծնունդ, ծննդեան, ղոց, *s.* naissance.
 ծով, ու, ու, *s.* mer, lac.
 ծովակ, ի, աւ, *s.* petite mer, lac [99].
 ծործոր, ղյ, ով, *s.* vallée.

Կ

- Կադմոս, մեայ, *n. p. r.* Kadmos.
 Կաթուղեկոս, ի, աւ, *s.* Catholicos, titre du chef de
 l'Eglise arménienne.
 կալ, կամ, կացի, եկաց, *v. i.* rester, demeurer, se tenir.
 կալայ, 1e p. s. aor. II de ունել
 կալանաւոր, ի, աւ, *s.* prisonnier.
 կալանք, նաց, նօք, *s.* emprisonnement, prison.
 կախել, եմ, եցի, *v. t.* pendre; IV. se pendre, être
 pendu.
 կամ, *conj.* ou.
 կամայ et կամայական, ի, աւ, *a.* volontaire.
 կամաւ, *adv.* volontairement, volontiers.
 կամել ou կամիլ, իմ, մեցայ, *v. t.* vouloir.
 կամք, մաց, մօք, *s.* volonté, gré.
 կանաչ, *a.* vert, verdoyant.
 կանգնել, եմ, նեցի, *v. t.* lever, dresser, bâtir; IV. se
 lever, se dresser.
 կապարձք, ից, *s.* carquois.
 կապել, եմ, եցի, *v. t.* lier, enchaîner.
 կառաչել, եմ, եցի, *v. i.* crier, jeter des cris.
 կառուցանել, եմ, ուղի, *v. t.* élever, construire, fixer,
 arrêter.
 կառչել, իմ, ուեայ, *v. i.* s'arrêter, se fixer.

կառք, ուսց, ոօք, *s.* char, chariot.

կառաւի, ի, աւ, *s.* plaisanterie, facétie; *a.* plaisant, bouffon.

կարգ, ի, աւ, *s.* ordre, rang, arrangement, institution.

կարգել, եմ, եցի, *v. t.* ranger, placer.

կարդալ, ամ, ացի, *v. i.* crier, appeler à grands cris, proclamer.

կարել, եմ, ացի, *v. i.* pouvoir, être capable de [63].

կարի, *adv.* très, fort, beaucoup.

կարող, ի, աւ, *a.* puissant.

կացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* établir, rétablir.

կեալ, ամ, կեցի, *v. i.* vivre [80].

կեանք, կենաց, նօք, *s.* vie.

կեղծ, ի, իւ, *a.* faux, dissimulé.

կեղծաւոր, ի, աւ, *a.* hypocrite.

կեմ, ոյ, ով, *s.* espèce de corde faite avec de l'herbe.

կենդանի, նւոյ, նեաւ, *a.* vivant.

կենդանութիւն, *s.* vie.

կերակուր, կրոյ, կրով, *s.* nourriture, vivres, subsistances.

կերի et կերայ, եկեր; կերիցէ; aor. II et fut. II de ուտել.

կերպ, ի, իւ, *s.* forme, figure; կերպ ՚ի կերպ լինել, prendre diverses formes.

կերպաձևել, եմ, եցի, *v. t.* former, figurer, donner une forme convenable.

կեցուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* faire vivre, sauver.

կին, կնոջ, կնաւ ou կանամբ, կանայք, կանանց, կանամբք, *s. irr.* femme [29].

կնք, *s.* trace, marque du pied.

կլանել, եմ, կլի, *v. t.* absorber, dévorer.

կնիք, կնքոյ, ով, *s.* cachet, sceau.

- կնութիւն*, *s.* mariage.
կնքել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* cacheter, sceller.
կողմն, *ման*, *մամբ*, *s.* côté, région.
կոչել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* appeler.
կորզել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* arracher, ôter.
կործանել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* renverser, abattre; IV. se renverser, tomber.
կորովաձիգ, *a.* bon tireur (d'arc).
կորովի, *վւոյ*, *վեաւ*, *a.* adroit (au tir), vigoureux, robuste.
կուռք, *կոոց*, *կոովք*, *s.* idole.
կուրծք, *կրծոց*, *ովք*, *s.* poitrine.
կուսպաշտութիւն, *s.* idolâtrie.
կտակ, *ի*, *աւ*, *s.* testament.
կտակարան, *ի*, *աւ*, *s.* Testament; Հին և նոր — ք, l'Ancien et le Nouveau Testament.
կրել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* porter, supporter.
կրթել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* exercer, dresser, former; զանձն իւր կրթել 'ի, s'appliquer à, s'adonner à; IV. s'exercer, s'instruire.
կրթութիւն, *s.* exercice, discipline.
կրկին, *կնոյ*, *ով*, *a.* double.
կրկնել, *v. t.* doubler, répéter.
կրտսեր, *ոյ*, *ով*, *a.* puîné, cadet; *comparatif* կրտսերագոյն.
կրօնաւոր, *ի*, *աւ*, *s.* moine, religieux.
կրօնաւորիլ, *իմ*, *րեցայ*, *v. i.* prendre l'habit, se faire moine, vivre en religieux.
կրօնաորութիւն, *s.* vie monastique.
կրօնք, *նից*, *նիւք*, *s.* loi, mœurs, conduite, religion, foi, règle, ordre religieux.
կօշիկ, *կօշկի*, *շկաւ*, *s.* chaussure; *fig.* pourboire, ré-compense.

- Հալածանք, նաց, նօք, *s.* poursuite, expulsion.
 Հալածեւլ, եմ, եցի, *v. t.* poursuivre, chasser.
 Հաճեւլ, եմ, եցի, *v. t.* plaire, satisfaire.
 Հաճոյ, *a.* agréable, plaisant.
 Համ (Հան devant une dentale), *en compos.*, avec [92].
 Համար, ոյ, ով, *s.* compte, calcul.
 Համարեւլ, եմ, եցի, *v. t.* compter, calculer.
 Համբառնալ, ամ, բարձի, *v. t.* lever, élever.
 Համբարեւլ, եմ, եցի, *v. t.* faire provision, emmagasiner, amasser.
 Համբաւ, ոյ, ով, *s.* bruit, rapport, renom.
 Համբաւեւլ, եմ, եցի, *v. t.* célébrer, divulguer, faire connaître; IV. être renommé, devenir célèbre.
 Հայ, ոյ, ով, *a.* arménien; Հայք, յոց, les Arméniens, la nation arménienne; Arménie.
 Հայաստան, ի, աւ, *n. pr.* Arménie.
 Հայերէն, *a.* arménien.
 Հայել et Հայել, իմ, եցաւ, *v. i.* regarder.
 Հայկ, կայ, *n. pr.* Haïk, père des Arméniens.
 Հայկաչէն, *n. pr.* Haïkachèn (c. à d. village de Haïk).
 Հայր, հօր, հարք, *s.* père [30].
 Հայրապետ, ի, աւ, *s.* patriarche.
 Հայրիկ, *s.* petit père, papa [99].
 Հայցեւլ, եմ, եցի, *v. t.* demander.
 Հանգամանք, նաց, նօք, *s.* nature, qualités, particularités.
 Հանգիստ, գստի ou գստեան, *s.* repos.
 Հանգոյց, գուցի, իւ, *s.* lien, nœud.
 Հանգչեւլ, իմ, գեայ, *v. i.* se reposer.

- Հանդարտ, *a.* paisible, calme.
 Հանդարտեմ, *եմ, եցի, v. i.* se poser, s'arrêter, se poster.
 Հանդերձ, *s.* vêtement; *թրթ.* avec, *instrum.* [94].
 Հանդէս, *թրթ.* devant, vis à vis; *ի* Հանդիսոյ, devant, devant soi.
 Հանդէս, զիսի, *լւ, s.* solennité, pompe, hauts faits, pratiques.
 Հանդիպիլ, *իմ, պեցայ, v. i.* rencontrer.
 Հանել, *եմ, հանի, v. t.* tirer, lever, ôter, enlever, élever, faire monter [64].
 Հաշուել, *եմ, եցի, v. t.* compter, calculer, estimer.
 Հասակ, *ի, աւ, s.* âge; taille.
 Հասանել, *եմ, հասի, v. i.* arriver, parvenir; mûrir.
 Հասարակ, *ի, աւ, a.* commun; *առ* Հասարակ, en commun, ensemble.
 Հասկ, *ի, իւ, s.* épi.
 Հասուցանել, *եմ, սուցի, v. t.* faire parvenir, renvoyer.
 Հաստ, *ի, լւ, a.* fort, dur, ferme.
 Հաստորագուկ, *a.* qui a les bras forts, puissants.
 Հաստաղեղն, *a.* qui a un arc solide.
 Հաստել, *եմ, եցի, v. t.* établir, affermir.
 Հարադատ, *ի, աւ, a.* véritable, authentique [*littér.* fils du père, de հայր, père, et զատ (cf. pers. ڤأ), fils].
 Հարաւ, *ոյ, ով, s.* midi, sud.
 Հարաւակողմն, *ման, մամք, s.* sud, côté du sud.
 Հարի, IV. Հարայ, aor. de հարկանել.
 Հարիւք, *ոյ* et *ի, նս.* cent.
 Հարկանել, *եմ, հարի, v. t.* battre, frapper, toucher, piquer; *բուռն* հարկանել, empoigner, saisir, mettre la main sur, à [121]; IV. հարկանիլ, հարայ, être frappé; — *յոք,* s'attacher à quelqu'un.
 Հարուածք, ծոց, ծովք, *s.* coup, châtiment.

- Հարցանել, եմ, հարցի, 3° p. եհարց, *v. t.* et *i.* demander, interroger.
- Հարբ, *n. pr.* Harq (pl. de հայր).
- Հաց, ի, իւ, *s.* pain.
- Հացեկաց, *n. pr.* Hatsékats, village du pays de Taron.
- Հաւանական, ի, աւ, *a.* probable, vraisemblable.
- Հաւանիլ, իմ, նեցայ, *v. i.* être persuadé, consentir.
- Հաւատ, ոյ, ով, *s.* foi, croyance; Հաւտաբ, même sens.
- Հաւտալի, լոյ, լեաւ, *a.* croyable.
- Հաւտարիմ, բի, բմաւ, *a.* fidèle, sûr.
- Հաւաքել, եմ, եցի, *v. t.* rassembler, réunir.
- Հեթանոս, ի, աւ, *s.* païen.
- Հեթանոսական, *a.* païen.
- Հելլենացի, ցոյ, *s.* et *a.* Hellène, Grec.
- Հեծանել, եմ, հեծայ, *v. i.* monter (sur une bête).
- Հեղեղ, ի, աւ, *s.* inondation, débordement.
- Հեղուլ, ում, հեղի, *v. t.* verser, répandre; *v. i.* (aor. հեղայ), se répandre, tomber.
- Հեռի, *a.* lointain.
- Հեռատան, ի, աւ, *s.* lieu, pays éloigné; ՚ի հեռատանէ, de loin.
- Հեռուտ, ՚ի հեռուտ, *adv.* loin, au loin, de loin.
- Հեսի, ոյ, ով, *s.* longue bande de toile destinée à envelopper les jambes.
- Հետ, ոյ, ոց, *s.* trace, vestige; զհետ, *prép.* après, *génit.* [94].
- Հեռակ, ի, աւ, *a.* et *s.* qui va à pied, fantassin.
- Հեր, ոյ, ով, *s.* cheveu, poil.
- Հզօր, ի, աւ, *a.* fort, robuste.
- Հիանալ, ամ, հիացայ, *v. i.* s'étonner, être stupéfié.
- Հիացուցանել, եմ, ցուցի, *v. t.* étonner, stupéfier.
- Հիացուցիչ, *s.* celui qui étonne, qui stupéfie.
- Հին, հնոյ, ով, *a.* vieux, ancien.

Հինաուրց, *a.* vieux, vieillard (καλαιός ἡμερών, Dan. VII, 9).

Հինգ, Հնգի, գիւ, *num.* cinq.

Հինգերորդ, ի, աւ, *num. ord.* cinquième.

Հինգերորդեւ, եմ, եցի, *v. t.* prélever le cinquième (des fruits, des récoltes).

Հիւսիս, ոյ, ոււ, *s.* nord.

Հմուտ, մտի, աւ, *a.* versé, instruit, entendu.

Հնազանդ, ի, իւ, *a.* obéissant, docile.

Հնազանդեւ, եմ, եցի, *v. t.* assujettir, soumettre; IV. obéir, se soumettre.

Հնազանդեցուցանեւ, եմ, ցուցի, *v. t.* assujettir, soumettre.

Հնազանդութիւն, *s.* obéissance, soumission.

Հնախօսութիւն, *s.* archéologie.

Հնչեւ, եմ, եցի, *v. i.* sonner, résonner.

Հնչեցուցանեւ, *v. t.* faire sonner, faire résonner.

Հոգեկրօն, ի, իւ, *a.* spirituel.

Հոգեւոր, ի, աւ, *a.* spirituel, pieux.

Հոգի, գւոյ, ոււ, *s.* âme, esprit.

Հոսեւ, եմ, եցի, *v. i.* couler.

Հուպ, *adv.* près, proche; Հուպ լինեւ, approcher.

Հսկասակ, ի, աւ, *s.* sujet, vassal.

Հսկասակեւ, եմ, եցի, *v. t.* assujettir, soumettre; IV. se soumettre.

Հսկայ, ի, իւ, *s.* géant.

Հրամայեւ, եմ, եցի, *v. i.* commander, ordonner.

Հրաման, ի, աւ, *s.* commandement, ordre; ըստ Հրամանի, selon les instructions.

Հրեշտակ, ի, աւ, *s.* ange, messenger.

Հրեշտակիրօն, ի, իւ, *a.* angélique, menant la vie d'un ange.

Ձ

- ձախ, ոյ et ու, ու, *s.* gauche; ՚ի ձախմէ, à gauche [21].
 ձայն, ի, իւ, *s.* voix.
 ձգել, եմ, եցի, *v. t.* tirer, retirer, ôter.
 ձեզ, dat. et acc. pl. de դու.
 ձեռն, ձեռին, ձեռամբ, *s.* main.
 ձեռնարկել, եմ, եցի, *v. i.* mettre la main à quelque chose, entreprendre.
 ձեր, géñ. pl. de դու.
 ձև, ոյ, ով, *s.* forme, figure.
 ձի, ոյ, ով, *s.* cheval.
 ձիգ, *s.* tir, action de tirer; *a.* tendu, étendu.
 ձիւն, ձեան, *s.* neige [14].
 ձմեռն, մերան, րամբ, րունք, *s.* hiver.
 ձորձ, ոյ, ով, *s.* vêtement, manteau.
 ձուկն, ձկան, ձկամբ, ձկունք, *s.* poisson.

Ղ

- ձախատ, ու, ու, *s.* front, front d'une armée.
 ճանաչել, եմ, ճանեայ, fut. II ճանեայց, ճանիցիս, etc. [68], *v. a.* connaître, reconnaître [88].
 ճանապարհ, ի, աւ, *s.* chemin, route.
 ճանապարհորդ, *s.* voyageur.
 ճգնաւոր, ի, աւ, *s.* celui qui lutte, ermite, anachorète.
 ճգնաւորական, *a.* laborieux, ascétique.
 ճգնել, եմ, եցի, *v. t.* fatiguer; IV. se fatiguer, se mortifier, mener une vie ascétique.
 ճիգն, ճգան, ամբ, pl. ճգունք, *s.* effort, travail, lutte.

ճմլել, եմ, եցի, *v. t.* fouler, presser.
 ճշմարիտ, ըտի, ըտիւ, *a.* vrai, sûr, certain.
 ճշմարտութիւն, *s.* vérité.

Ս

մագիստրոս, *s.* maître, chef, prince; surnom d'un écrivain arménien. [Du latin *magister (equitum, militiae)*, par l'intermédiaire du grec *μαγίστρος*].

մադիանցի, *a.* Madianite.

մահ, մահուան, հուամբ, *s.* mort [14].

մայր, մօր, մարբ, *s.* mère [30].

Մանասէ, *n. pr.* Manassé.

Մանաւազ, *n. pr.* Manavaz.

մանաւանդ, *adv.* surtout.

մանեակ, եկի, եկաւ, *s.* collier.

մանկագոյն, *a. compar.* plus jeune, moins âgé.

մանկութիւն, *s.* enfance, jeunesse.

մանուկ, նկան, նկամբ, *s.* enfant, garçon.

մանր, նու, նու, *a.* menu, petit.

Մասիս, սեայ, *n. pr.* Massis, Ararat.

մատակարար, ի, աւ, *s.* maître d'hôtel.

մատակարարութիւն, *s.* administration, dispensation.

մատանի, նուոյ, նեաւ, *s.* anneau, bague.

մատն, տին, տամբ, *s.* doigt.

մատուցանել, եմ, տուցի, *v. t.* approcher, avancer, présenter, offrir.

մատչել, իմ, տեայ, *v. i.* s'approcher, aborder.

մարդ, ոյ, ով, *s.* homme.

մարդասէր, սիրի, սիրաւ, *a.* ami des hommes, bon.

մարդիկ, դկան, դկամբ, *s. coll.* hommes, gens.

Մարիբաս, այ, *n. pr.* Mar-Ibas, autrement Mar Abas Katina, historien syrien dont Moïse de Khorène reproduit des extraits.

մարմին, մեղ, ով, *s.* corps, chair.

մարտ, ի, իւ, *s.* bataille, combat.

Մարք, բաց, *n. pr.* les Mares (= les Médes).

մեղ, dat. pl. de *ես*.

մեծ, ի, աւ, *a.* grand.

մեծաբարբառ, *a.* et *adv.* haut; bruyant; qui parle haut.

մեծամեծ, superl. de **մեծ** [32]; **մեծամեծք**, ծաց, ծօք, *s.* les grands, la noblesse.

մեծապէս, *adv.* grandement, beaucoup.

մեկնել, եմ, եցի, *v. t.* séparer, expliquer.

մեկնոց, ի, աւ, *s.* manteau.

մեկնութիւն, *s.* explication.

մեկուսի, *adv.* à l'écart.

մեղանչել, եմ, մեղայ, *v. i.* pécher.

մեղաւոր, ի, աւ, *s.* pécheur.

մեղք, զաց, զօք, *s.* péché.

մեռանիլ, իմ, մեռայ, *v. i.* mourir.

Մեսրոպ, այ, *n. pr.* Mesrob.

մետասան, ի, իւ, *num.* onzè [33].

մեր, gén. pl. de *ես*.

մերթ, *adv.* quelquefois; **մերթ** — **մերթ**, tantôt — tantôt.

մերկ, ղ, ով, *a.* nu.

մերկանալ, ամ, կացի et կացայ, *v. i.* et *t.* se déshabiller, déshabiller, dépouiller, ôter (un vêtement).

մերկութիւն, *s.* nudité, dénuement.

մերձ, *prép.* près, auprès.

մերձաւոր, ի, աւ, *a.* proche, voisin, rapproché de.

մերձենալ, ամ, ձեցայ, *v. i.* approcher, s'approcher.

մերձիլ, իմ, մերձեալ, *v. i.* être près, être rapproché;
en parlant des cheveux, être bien arrangé.

մեւ, *v.* միւս.

մեք, *nom. pl. de ես.*

մէջ, միջոյ, ով, *s.* milieu, reins.

մի, *adv. prohibitif*, ne, ne pas [71].

մի, միոյ et միոջ, միում, միով, *num. un.*

մի մի, միոյ միոյ, միում միում, *a.* chacun, un à un.
միայարեւ, եմ, եցի, *v. t.* unir, joindre; IV. s'unir, se joindre, adopter.

միայն, *a.* seul, unique; *adv.* seulement.

միայնակեաց, եցի, եցաւ, *s.* et *a.* solitaire, anachorète.

միանգամ, *adv.* une fois; որք միանգամ, quiconque, tous ceux qui.

միանձն, ձին, ձամբ, *s.* moine.

միապետական, ի, աւ, *a.* monarchique.

ի միասին, *adv.* ensemble.

մի՞թէ, *adv.* est-ce que?

միհանէսք, *s.* bouffonnerie.

միմեանց, *pr. récip.*, l'un l'autre, les uns les autres [49].

մինչ, *adv.* quand, lorsque, jusque; մինչ զի, jusque là que, de sorte que.

մինչ չև, *conj.* avant que.

մինչև, *adv.* jusqu'à ce que, au point que, pendant que; *prép.* jusqu'à.

Միջադեռք, տաց, տօք, *n. pr.* Mésopotamie.

միջոց, ի, աւ, *s.* milieu, intervalle, entre-deux.

միտք, մտաց, մտօք, *s.* esprit, jugement, raison.

միւս, միւսոյ, ում, *pr. coll.* autre [49].

միւսանգամ, *adv.* une autre fois, de nouveau.

մխիթար, *a.* et *s.* consolateur.

Մխիթար, այ, *n. pr.* Mekhitar.

մխթարեւել, եմ, եցի, *v. t.* consoler; IV. être consolé, se consoler.

մկրտել, եմ, եցի, *v. t.* baptiser.

մնալ, ամ, ացի, *v. i.* rester, demeurer.

մոլել, իմ, եցայ, *v. i.* perdre le sens, divaguer.

մոլորիլ, իմ, բեցայ, *v. i.* errer, s'égarer.

մոյգ, մուզի, աւ, *s.* chaussure, soulier.

մոռանալ, ամ, ուցայ, *v. t.* oublier.

մոռացուցանել, *v. t.* faire oublier.

Մովսէս, ի, *n. pr.* Moïse.

մուտ, մտի, մտիւ, *s.* entrée.

մուր, մրոյ, մրով, *s.* encre.

մուրհակ, ի, աւ, *s.* brevet, diplôme.

մտանել, եմ, մտի, 3e p. եմուտ, *v. i.* entrer.

մրրիկ, բկի, բկաւ, *s.* tempête.

մրրկայոյզ, *a.* battu par la tempête, violemment agité.

մօտ, *adv.* auprès; *prép.* près, accus. avec ՚ի.

Յ

Յարեթ, եթի, *n. pr.* Japhet.

յաղագս, *prép.* touchant, au sujet de, *génit.*; *v.* աղագ.

յաղթանակել, եմ, եցի, *v. i.* triompher, remporter la victoire.

յաղթել, եմ, եցի, *v. t.* vaincre.

յաղթութիւն, *s.* victoire.

յամառել, եմ, եցի, *v. i.* s'opiniâtrer, refuser.

յայնժամ, *adv.* alors.

յայսմանէ, *abl. sing.* de այս.

յայտ, ի, իւ, *a.* connu, évident, notoire.

յայանի, *a.* évident, manifeste, connu, authentique.

յանդուգն, *a.* téméraire, audacieux.

յանցանեւ, եմ, ցեայ, *v. i.* transgresser, commettre une faute, faillir.

յանցանք, *s.* transgression, faute.

յաջողեւ, եմ, եցի, *v. t.* faire prospérer, favoriser;
IV. être heureux, réussir.

յաջողութիւն, *s.* dextérité, adresse, bonheur, réussite.

յառաջ, *adv.* avant, devant, en avant.

յառաջագոյն, գունի, գունիւ, *a.* et *adv.* antérieur;
d'abord, auparavant.

յառաջադէմ, *a.* avancé, très-instruit.

յառնեւ, եմ, յարեայ, imp. արի, *v. i.* se lever.

յառեւ, եմ, եցի, *v. t.* tailler.

յարդարեւ, եմ, եցի, *v. t.* ranger, mettre en ordre.

յարեւ, եմ, եցի, *v. t.* joindre; IV. se joindre, suivre.

յարեցուցացեւ, même sens.

յարձակիւ, իմ, կեցոյ, *v. i.* assaillir, attaquer.

յարձակումն, կման, կմար, *s.* assaut, attaque.

յարուցանեւ, *v. t.* lever, relever, aider à se lever.

յաւելուլ, ում, յաւելի, *v. t.* ajouter, augmenter, redoubler, continuer.

յաւէտ, *adv.* toujours, à toujours, continuellement.

յափշտակեւ, եմ, եցի, *v. t.* ravir, enlever.

յերուլ, ում, յերի, *v. t.* traduire.

յես, յետոյ, յետս, *v. ետ.*

յեսին, սնոյ, սնով, *a.* dernier, qui vient après les autres; յեսնիք, postérité.

յինէն, abl. sing. de *ես.*

յիշեւ, եմ, եցի, *v. t.* se souvenir de, se rappeler.

յիշեցուցանեւ, եմ, ցուցի, *v. t.* faire souvenir, rappeler à la mémoire.

յղեւ, եմ, եցի, *v. t.* envoyer.

յո՞, *adv.* où?

- Զոհան, Զոհաննէ, նու, *n. pr.* Jean.
 յոյզ, յուզի, *s.* trouble, agitation.
 յոյժ, *adv.* très, fort, beaucoup.
 Զովհան, *v.* Զոհան.
 Զովտէփ, եփայ ou եփու, *n. pr.* Joseph; զԶովտէփայ,
 au sujet de Joseph, *narrat.* [120].
 յոտնաւոր, *v.* ոտանաւոր.
 յորժամ, *adv.* quand, lorsque.
 յորձանք, նաք, նօք, *s.* torrent.
 Զուդա, *n. pr.* Juda.
 Զուտէփ, *v.* Զովտէփ.

Ն

- ն, *particule démonstrative* [44].
 նա, նորա, նմա, նովաւ, *pr. dém.* celui-là [42].
 նախ, *a.* premier; *adv.* premièrement, auparavant.
 նախագրել, *v. t.* écrire auparavant.
 նախանձ, ու, ու, *s.* envie, jalousie.
 նախանձիլ, իմ, եցայ, *v. i.* envier, jalouser.
 նախանձախնդիր, գրի, գրաւ, *a.* et *s.* zélé, plein de
 zèle pour.
 նախանձայոյզ, *a.* même sens.
 նախնի, նւոյ նեաւ, *a.* premier, ancien.
 նահանջել, եմ, եցի, *v. t.* retirer; IV. se retirer.
 նաշիհ, շնոյ et շհւոյ, ով, *s.* fleur de farine.
 նետ, ի, իւ, *s.* flèche.
 [ներք], ՚ի ներքս, *adv.* dedans, à l'intérieur.
 ներքինի, նւոյ, նեաւ, *s.* eunuque.
 նիզակ, ի, աւ, *s.* lance, pique.
 նիզակաւոր, ի, աւ, *s.* lancier, piquier.
 Նինուէ, ի, իւ, *n. pr.* Ninive.

- նմա, dat. s. de նա.
 ննջել, եմ, եցի, *v. i.* dormir, coucher.
 նշան, ի, աւ, *s.* signe, miracle.
 նշանագիր, գրի, գրաւ, *s.* caractère, lettre, signe; — ք,
     գրաց, alphabet.
 նշանակել, եմ, եցի, *v. t.* signifier.
 Նոյ, ի et այ, իւ, *n. pr.* Noé.
 նոյեան, *a.* de Noé.
 նոյն, նորին, նմին, *pr. dém.* celui-là [44].
 նոյնպէս, *adv.* de même, de cette manière, ainsi.
 նորա, gén. s. de նա.
 նոցայն et նոցային, ոյ, ուլ, *a. poss.* le leur, la leur [45].
 նուազել, իմ, եցայ, *v. i.* diminuer.
 նուազութիւն, *s.* diminution, manque, dénuement.
 նուսձել, եմ, եցի, *v. t.* assujettir, soumettre.
 նոքա, զնոսա, նոցա, nom., accus., gén. pl. de նա.
 նպաստ, ի, իւ, *s.* aide, assistance; նպաստ լինել, aider.
 նստիլ, իմ, նստայ, *v. i.* s'asseoir, être assis, demeurer.

Շ

- շահ, ու, ու, *s.* profit, gain, utilité.
 շաղախել, եմ, եցի, *v. t.* souiller.
 շաղաշուտ, *a.* impudent, éhonté.
 Շամբիթ, *n. pr.* Chambith.
 շատ, *adv.* fort, beaucoup.
 շէկ, շեկի, աւ, *a.* de couleur fauve, rougeâtre.
 շէն, շինի ou շնու, *s.* construction, habitation, village.
 շեկնել, իմ, նեցայ, *v. i.* rougir de honte, de confusion.
 շինել, եմ, եցի, *v. t.* bâtir.
 շինութիւն, *s.* construction; *fig.* édification, prospérité,
     bonne organisation.

շնորհք, հաց, հօք, *s.* grâce.
 շուրջ, *թրօք*. autour de, *instrum.*
 շտապիլ, իմ, եցայ, *v. i.* se hâter, se presser.
 շտեմարան, ի, աւ, *s.* magasin.
 շրջիլ, եմ, եցի, *v. t.* tourner, retourner; IV. circuler, parcourir.

||

ողի, գւոյ, գւով, *s.* esprit, âme, souffle; հարկանել
 զոք յողի, ôter la vie à quelqu'un.
 ողկոյց, կուզոյ, ով et կուզի, իւ, *s.* grappe, grappe
 de raisin.
 ողն, ղին, ղամբ, *s.* dos.
 ողորմ, *a.* misérable.
 ողորմութիւն, *s.* compassion, miséricorde.
 ողջ, ոյ, ով ou ամբ, *a.* vivant, en bonne santé.
 ողջանալ, ամ, ջացայ, *v. i.* guérir, recouvrer la santé.
 ոմն, ուրումն, ոմամբ, *թր. indéf.* un, quelqu'un [48].
 ոյժ, ուժոյ, ով, *s.* force, vigueur.
 ոչ, *adv.* non, ne — pas. ոչ ևս, ne plus, ne pas encore.
 ոչ ոք, *թր.* aucun, personne.
 ոսին, *a.* maigre, atrophie.
 ոսկի, կւոյ, ով, *s.* or; *a.* d'or.
 ով, ոյր, *թր. interr.* qui? quel? [46].
 ոտն, տին, տամբ, ոտք, *s.* pied [14].
 ոտանաւոր et ոտնաւոր, ի, աւ, *a.* qui a des pieds, qui
 va à pied, qui se tient debout; *adv.* sur pied,
 debout.
 որ, որոյ, որում, յորմէ, որով, որք, etc. [47], *թր. rel.*
 qui, que.
 որայ, ի, իւ, *s.* gerbe.

որդի, դուր, դուռ, *s.* fils.

որթ, դ, ու, *s.* vigne.

որովայն, ի, իւ, *s.* ventre.

որովհետեւ, *conj.* puisque, attendu que.

որպէս, *adv.* comme, de la manière que; lorsque; —
զի, afin que [51].

որպիսի, սւր, սեւ, *pr. corr.* tel que, quel [51].

ուժգնակի, *a.* fort, vigoureux; *adv.* fortement, vigou-
reusement.

ուլ, ու, *s.* chevreau.

ուղիւղ, ուղղոյ, ուղ, *a.* droit, direct; *adv.* justement.

ուղղորդ, ի, աւ, *a.* et *adv.* droit, direct.

ուղտ, ու, *s.* chameau.

ումեմն, *dat.* de մմն.

ունայն, ի, իւ, *a.* vide.

ունել et ունիւ, իմ, կալայ, *v. t.* et *i.* avoir [89].

ունին, կան, կամբ, *s.* oreille.

ունինդիր, *a.* qui prête l'oreille, auditeur; — լնել,
prêter l'oreille, écouter.

ուշ, ի, *s.* intelligence, esprit, sens.

ուշերդ, *a.* sage, judicieux.

ուս, դ, ու, *s.* sarment.

ուս, դ, ու, *s.* épaule.

ուսումն, սման, սմամբ, *s.* étude, enseignement.

ուսուցանել, իմ, սուցի, *v. t.* enseigner, instruire.

ուստի, *adv.* d'où [90].

ուստր, տեր, տերք, *s.* fils.

ուտել, եմ, *aor.* II կերի et կերայ, 3e p. եկեր, *v. t.*
manger, dévorer [88].

ուր, *adv.* où; ուր ուրեք, partout où [90].

ուրախ, *a.* joyeux.

- ուրախութիւն*, *s.* réjouissance, fête; — *առնել*, donner un banquet.
ուրեմն, *adv.* quelque part; *այլ* donc; *սպա ուրեմն*, enfin, finalement [90].
ուրեք, *adv.* quelque part [90].
ուրումն, gén s. de *ումն*.
ոք, *ուրուք*, etc. [48], *pr. indéf.* quelque, quelqu'un, un.

Չ

- չ*, *préf. nég.* — *ոչ*; *չէ* = *ոչ է* [89].
չար, *ի*, *աւ*, *a.* mauvais, méchant; *s.* mal.
չարագործ, *ի*, *աւ*, *s.* malfaisant, malfaiteur, criminel.
չարաչար, *a.* très-mauvais, atroce, cruel [32].
չափ, *ոյ*, *ով*, *s.* mesure.
չիք, *locut. verb.* il n'y a pas, il n'existe pas (*չ* et le *pr. indéf.* *իք*).
չոգայ, *aor.* de *երթալ*.
չորք, *րից*, *րիւք*, *num.* quatre [33].
չու, *ոյ*, *ով*, *s.* départ, marche.
չուել, *v. i.* partir, marcher.

Պ

- պագանել*, *եմ*, *պագի*, *v. t.* baiser; *երկիր պագանել*, se prosterner, adorer, *datif*.
պակասել, *եմ*, *եցի*, *v. i.* manquer.
պակասութիւն, *s.* manque, défaut, imperfection.
պահել, *եմ*, *եցի*, *v. t.* garder, observer; jeûner.
պահպան et *պահպան*, *ի*, *աւ*, *s.* et *a.* gardien [100].
պահպանակ, *ի*, *աւ*, *s.* armure, armes défensives.
պայծառ, *a.* clair, resplendissant, illustre.

- պայծառունալ, ամ, սցայ, *v. i.* resplendir, briller, s'illustrer.
- պայման, ի, աւ, *s.* condition, stipulation.
- պաշտել, հմ, հցի, *v. t.* adorer, servir.
- պասքիլ, իմ, քիցայ, *v. i.* avoir grande soif, mourir de soif.
- պատահել, հմ, հցի et պատահիլ, իմ, հցայ, *v. i.* arriver, advenir; se rencontrer, en venir aux mains.
- պատանի, նւոյ, նհաւ, *s.* jeune homme.
- պատանեակ, հկի, հկաւ, *s.* jeune garçon, enfant.
- պատառ, ոյ, ով, *s.* morceau, pièce.
- պատառել, հմ, հցի, *v. t.* briser, déchirer.
- պատասխանել, հմ, հցի, *v. i.* répondre.
- պատասխանի, նւոյ, նհաւ, *s.* réponse; պատասխանի տալ, répondre.
- պատգամ, ի, աւ, *s.* parole, message.
- պատգամաւոր, ի, աւ, *s.* messenger, ambassadeur.
- պատել, հմ, հցի, *v. t.* entourer, envelopper; IV. s'envelopper, s'entortiller, être entouré.
- պատերազմ, ի, աւ, *s.* bataille, combat.
- պատկեր, ի, աւ, *s.* image.
- պատմել, հմ, հցի, *v. t.* raconter.
- պատմութիւն, *s.* histoire.
- պատմութեան, ի, աւ, *s.* robe, manteau, tunique.
- պատշաճ, *a.* convenable.
- պատշաճաւոր, ի, աւ, *a.* convenable.
- պատուէր, *s.* ordre, commandement.
- պատուիրել, հմ, հցի, *v. t.* ordonner, commander.
- պարանոց, ի, աւ, *s.* cou.
- պարգև et պարգևք, կաց, կօք, *s.* don, faveur.
- պարծանք, նաց, նօք, *s.* gloire.
- պարտել, հմ, հցի, *v. t.* vaincre.

պիւ, իւ, ա, s. chef, maître.
Պիտիփարէս, փիտիսյ, n. pr. Putiphar.
 [պէս, s. manière, guise]; v. **արպէս, սյնարէս, etc.**
պիւղ, a. dur, fort; *adv.* avec force.
պղնձ, պղնձայ, ուլ, s. cuivre, airain.
պղնձի, ձւայ, ձեաւ, a. de cuivre, d'airain.

Ջ.

ջան, ի, իւ, s. effort, étude.
ջուր, ջրայ, ուլ, s. eau [19].
ջրհեղեղ, ի, աւ, s. déluge.

Ռ.

ռեւին, անի, անիւ, s. résine, gomme (*ρόητίνη*).
ռժգութիւն ou **ռշուութիւն, s.** parcimonie.
ռիշու, աշուի, աւ, a. avare.
Ռաբէն, n. pr. Ruben.
Ռուսիֆինոս, ի, իւ, n. pr. Roufinos (Rufin).

Ս

ս, particule démonstrative [44].
սա, սարա, սմա, etc. [42], *pr. dém:* ce, celui-ci.
սակայն, conj. mais, cependant, du reste.
սակաւ, ու, a. peu nombreux, modique, restreint,
 exigü; *adv.* peu.
Սահակ, n. pr. Sahak (= Isaac).
սահման, ի, աւ, s. frontière, limites, province,
 district.
սաղաւարտ, ի, իւ, s. casque.

Սամոս, *n. pr.* Samos (l'île de), ou plutôt [p. 166]

Samosate (la ville de).

սայթաքել, *եմ, եցի, v. i.* manquer, faillir.

սայլ, *ի, իւ, s.* tranchant.

սանձ, *ի, աւ, s.* bride.

սաստել, *եմ, եցի, v. i.* réprimander, reprendre, *dat.*

սաստիկ, *a.* violent, extrême; *adv.* violemment, avec force.

սաստկանալ, *ամ, կացայ, v. i.* devenir fort, augmenter.

սատակել, *եմ, եցի, v. t.* tuer, détruire; IV. périr.

սափոր, *ոյ, ով, s.* cruche.

Սենաար, *n. pr. de pays,* Sennaar.

սերիլ, *իմ, եցայ, v. i.* être issu, descendre; se propager.

սերունդ, *ընդեան* ou *ընդոյ, s.* postérité, descendants.

Սեմ, Սեմայ, *n. pr.* Sem.

սէր, սիրոյ, *ալ, s.* amour.

սիղլբայ, *ի, էց, s.* syllabe.

Սիմ, *n. pr.* Sim.

սին, սնոյ, *a.* vide.

սիրել, *եմ, եցի, v. t.* aimer.

սիրելի, *լոյ, լեաւ, a.* aimé, aimable.

սիրտ, սրտի, *իւ, s.* cœur, esprit.

Սիւքեմ, *n. pr.* Sichem.

սկանիլ, *իմ, սկայ, v. i.* commencer.

սողել, *իմ, ղեցայ, v. i.* ramper, se traîner.

Սողոմոն, *ի, n. pr.* Salomon.

սոյն, սորին, սին, սովին, etc. [43], *pr. dém.* ce, celui-ci.

սոյնպէս, *adv.* ainsi, de même.

սով, *ոյ, ով, s.* famine.

սովել, *իմ, վեցայ, v. i.* souffrir de la famine.

- սովոր, *a.* accoutumé.
 սովորութիւն, *s.* habitude, coutume.
 սուգ, սգոյ, ով, *s.* deuil.
 սուսեր, *ի, աւ* ou սերբ, *s.* épée, sabre.
 սուբ, սրոյ, ով, *s.* épée.
 սուբբ, սրբոյ, ով, *a.* saint.
 սպանանել, *եմ, սպանի, v. t.* tuer.
 սպանող, *ի, աւ, s.* meurtrier, assassin.
 սպառել, *եմ, եցի, v. t.* épuiser, consumer, ruiner.
 սպաս, ու, ու, *s.* service.
 սպասաւոր, *ի, աւ, s.* serviteur, officier, ministre.
 սպասաւորել, *եմ, եցի, v. i.* servir, assister.
 սպասել, *եմ, եցի, սպասեալ, v. i.* attendre, *dat.*
 ստանալ, *ամ, տացոյ, v. t.* acquérir, gagner.
 ստաշին, *իսին, խամբ, s.* myrrhe.
 ստեղծանել, *եմ, ստեղծի, 3e p. ետեղծ, v. a.* créer, former.
 ստոյգ, ստուգի, *իւ, a.* certain, véritable.
 ստուգաբանութիւն, *s.* étymologie.
 սրտմտութիւն, *s.* indignation, colère.
 սփռել, *եմ, եցի, v. t.* répandre; IV. se répandre.
 սքանչելի, *լըյ, լեաւ, a.* merveilleux, miraculeux; —
ք, s. miracles, prodiges.

Վ,

- վահան, *ի, աւ, s.* bouclier.
 վազ, *adv.* tôt, vite.
 վաղակաւոր, *ի, աւ, s.* épée, poignard; soldat armé
 d'une épée, d'un poignard.
 վաղվաղակի, *adv.* de suite, tout à l'heure, bientôt.
 վաճառական, *ի, աւ, a. et s.* marchand.

- վաճառել, եմ, եցի, *v. t.* vendre.
 վայր, ի, աւ, *s.* lieu, endroit.
 Վան, այ, *n. pr.* Van.
 վանք, նայ et նիյ, նիւք, *s.* monastère, demeure.
 վասն, քրէք. à cause de, *gén.*
 վատ, ի, աւ, *a.* mauvais, méchant.
 վարդ, ի, իւ, *s.* rose.
 Վարդան, դանայ, *n. pr.* Vardan.
 վարդապետ, ի, աւ, *s.* docteur.
 վարդապետական, ի, աւ, *a.* de doctrine, doctoral.
 վարդապետութիւն, *s.* doctrine (chrétienne).
 վարել, եմ, եցի, *v. t.* pousser, diriger, faire aller.
 վարժել, եմ, եցի, *v. t.* pratiquer, cultiver.
 վարսակալ, ի, աւ, *s.* bandeau.
 վարք, բույ, բուք, *s.* vie, conduite, mœurs, usages.
 [վեր, *s. inus.*], ՚ի վեր, *adv.* en haut; ՚ի վերայ, *քրէք.*
 sur, au dessus de, *gén.*; ՚ի վերոյ, *քրէք.* et *adv.* au
 dessus de, au dessus; ՚ի վերոյ քան զքեզ, au
 dessus de toi [94].
 վերին, ընոյ, ընում, ընով, *a.* supérieur, qui est au dessus.
 վերջք, *s.* frange, découpure, bordure.
 վէպ, վեղի, աւ, *s.* dispute; ՚ի վէպ գալ, disputer, être
 en débat.
 վէմ, վեմի, աւ, *s.* pierre.
 վիշտ, վշտի, աւ, *s.* peine, douleur, tourment.
 վճարել, եմ, եցի, *v. t.* finir, achever.
 վշտակեաց, եցի, եցաւ, *a.* misérable, qui vit dans la
 peine.
 վշտակեցութիւն, *s.* peines, misères, épreuves.
 Վահապուհ, պհոյ, *n. pr.* Vramchapouh (en persan:
 Behram Chahpour), roi d'Arménie, vassal du roi
 de Perse Iezdedjerd.

վտասհանալ, ամ, հացայ, *v. i.* se confier.

վտարանջեղ, եմ, եցի, *v. i.* se révolter.

վտիւ, վտտի, աւ, maigre, décharné.

S

տ, préfixe négatif, *v.* տգեղ, տքնել.

տաղնայ, ի, աւ, *s.* hâte, angoisse, tourment; տաղնա-
պաւ, à la hâte.

տալ, ամ, ետու, 3° p. ետ, *v. t.* donner, abandonner,
mettre à même de [65].

տախտակ, ի, աւ, *s.* plaque, cuirasse.

տակաւ, ի, աւ, *s.* baril, fût.

տակառապետ, ի, աւ, *s.* échanson.

տակառապետութիւն, *s.* charge, office d'échanson.

տանել et տանիլ, իմ, տարայ, *v. t. et i.* porter, sup-
porter, conduire [89].

տանջանք, նայ, նօք, *s.* tourment, souffrance.

տապալ, *a.* tombé par terre; — յերկիր կործանիլ,
être renversé, tomber.

տապալել, եմ, եցի, *v. t.* renverser.

տառապանք, նայ, նօք, *s.* détresse, peine, misère.

տատակ, ի, աւ, *s.* chardon.

տարած, ի, աւ, *a.* étendu, déployé.

տարակոյս, կուսի, *s.* doute, embarras.

տարակուսիլ, իմ, եցայ, *v. i.* douter, être embarrassé,
hésiter.

տարայ, aor. II de տանել.

տարապարտ, *a.* vain, inutile.

տարապարտուց, *adv.* indûment, sans raison.

Տարան, *v.* Տարն.

Տարբան, *n. pr.* Tarban.

Տարոն, *n. pr.* Taron, canton de l'Arménie dans la province de Touroubéran.

տգեղ, *ոյ*, **աւ**, *a.* laid.

տեղեւ, **ղւոյ** et **ղւոջ**, **ղիւաւ**, *s.* lieu [10, 18].

տեսանեալ, **եմ**, **տեսի**, **ետես**, **տես**, **տեսեալ**, *v. i.* voir.

տեսիլ, **սլեան**, **սլեամբ**, *s.* vue, vision [16].

տէր, **տեառն**, **տերամբ**, *s.* seigneur, maître; le Seigneur [28].

տիկին, **տիկնիջ**, **տիկնամբ**, *s.* reine, princesse, dame.

տիրեալ, **եմ**, **եցի**, *v. i.* dominer, régner.

տիւ, **տուրնջիւան**, etc. [28], *s.* jour.

տուեալ, part. aor. de **տալ**.

տուն, **տան**, **տամբ**, *s.* maison [15].

Տուրուբերան, *n. pr.* Touroubéran, province d'Arménie.

տրոււմ, *a.* triste.

տքնեալ et **տքնիլ**, **իմ**, **նեցայ**, *v. i.* veiller.

տքնութիւն, *s.* veille.

Յ

ց, *prép.* *préfixe*, à, vers, *accus.*; **ցնա**, à lui.

ցանկալ, **ամ**, **ացայ**, *v. i.* désirer.

ցաւ, *ոյ*, **ով**, *s.* douleur, souffrance.

ցորեան, **հնոյ**, **ով**, *s.* froment, blé.

ցուրտ, **ցրտոյ**, **ով**, *s.* froid.

ցուցանեալ, **եմ**, **ցուցի**, 3e p. **եցոյց**, *v. i.* montrer, indiquer, faire connaître [104].

ցրուեալ, **եմ**, **եցի**, *v. i.* disperser.

ցրումն, **ցրման**, **մամբ** (on trouve aussi **ցրուումն**), *s.* dispersion.

Յրոն, *n. pr.* de lieu, Tsrôn.

յրոնք, **նից**, **նիւք**, *s.* dispersion.

Φ

փախչել, իմ, խեայ, *v. i.* fuir, s'enfuir.

փայտ, ի, իւ, *s.* bois, arbre.

Փառէն, ֆիւայ, *n. pr.* Pharên.

փառք, ֆայց, ֆօք, *s.* gloire.

Փարաւոն, ի, *n. pr.* Pharaon.

փարեղ, իմ, հցի, *v. t.* embrasser, prendre.

փափաքել, իմ, հցի, *v. i.* désirer ardemment, envier, vouloir.

փափաքելի, լոյ, լիււ, *a.* désirable, souhaitable.

փոխ, ոյ, ով, *s.* prêt, emprunt.

փոխազրել, *v. t.* emprunter; transposer.

փոխանակ, քէթ. à la place de, au lieu de, pour prix de; — զի, parceque, puisque; — ընդ, à la place de, *gén.*

փոխել, իմ, հցի, *v. t.* changer.

փորձել, իմ, հցի, *v. t.* essayer, éprouver, tenter.

փորձութիւն, *s.* tentation.

փութայ, ամ, աջայ, *v. i.* se hâter.

փութանակի, *adv.* promptement.

փունջ, փնջի et փընջի, *s.* tige.

փուշ, փշոյ, ով, *s.* épine.

փօքք, քու, *a.* petit.

փօքքել, իմ, հցի, *v. t.* raser, couper les cheveux.

Փսոմֆօսիանէ, *n. pr.* Փսոմօփօսիոյ, nom égyptien donné à Joseph.

փրկել, իմ, հցի, *v. t.* sauver, délivrer.

փրկութիւն, *s.* rédemption, salut.

Ք

- քաղաք, ի, աւ, *s.* ville.
 քաղաքական, *a.* civil, civique, politique.
 քաղց, ու, ու, *s.* faim.
 Քամ, մայ, *n. pr.* Cham.
 քան, *partic. compar.*, [plus] que, *accus.* [31].
 քանզի, *conj.* parceque, car.
 քաջ, ի, աւ, *a.* brave, vaillant, excellent.
 քաջազանգուր, *a.* aux cheveux bien frisés.
 քաջալիրել, եմ, հցի, *v. t.* encourager.
 քաջութիւն, *s.* bravoure, vaillance, vertu; acte de
 bravoure.
 քար, ի, ամբ et իւ, *s.* pierre.
 քարշել, եմ, հցի, *v. t.* tirer à soi, bänder (un arc).
 քարոզ, ի, իւ, *s.* héraut.
 Քերթնոն, ի, *n. pr.* Hébron.
 քեղ, *dat.* et *acc. sing.* de դու.
 ՚ի քէն, *abl. sing.* de դու,
 քնիլ, իմ, նեցայ, *v. քունել*.
 քնին, *s.* examen, recherche.
 քննել, եմ, հցի, *v. t.* examiner, rechercher.
 քննութիւն, *s.* examen, recherche.
 քո, *gén. sing.* de դու.
 քո, քոյ, քում, քոյով, *pr. poss.* ton, tien.
 քուն, քնոյ, քնով, *s.* sommeil.
 քունել, եմ, հցի, *v. i.* dormir, coucher.
 քուրձ, քրձոյ, ձով, *s.* sac, vêtement d'étoffe grossière.
 քուրմ, քրմի, քրմաւ, *s.* prêtre (païen);
 քսան, ի, *num.* vingt.
 Քրիստոս, ի, իւ, *n. pr.* Christ.

O

օգուտ, օգտի, *s.* utilité, profit, avantage.

օգտել, հմ, հցի, *v. i.* profiter, être profitable, utile.

օգիկ, *s.* peau de mouton.

օծանել, հմ, օծի, *v. t.* oindre.

օտար, ի, աւ, *a.* étranger, autre.

օր, աւուր, յօրէ, etc. [27], *s.* jour.

օրէն, օրինի; օրէնք, օրինաց, *s.* loi, manière d'être.

օրհնել, հմ, հցի, *v. t.* bénir.

օրհնութիւն, *s.* bénédiction.

ADDITIONS ET CORRECTIONS

GRAMMAIRE

Page	Ligne	
3	8	Au lieu de <i>p</i> , lire <i>n</i> .
16	9	— <i>աղջկան</i> , — <i>աղջկան</i> .
33	7	— <i>հենգի, հինգիւ, հնգաւ, հնգաւ, հնգիւ, հնգաւ</i> .
45	3	<i>Ajouter</i> : Les particules démonstratives <i>ս, դ, ն</i> sont parfois employées dans un sens pronominal, de telle sorte que <i>ս</i> correspond à la première personne, <i>դ</i> à la seconde, et <i>ն</i> à la troisième.
45	22	<i>Ajouter</i> : A côté de la déclinaison <i>քոյ, քոյոյ</i> etc., on trouve également <i>քո, քոյ, քում, քոյով</i> .
54		<i>Ajouter à la dernière ligne</i> : Quelques verbes cependant forment à la fois un participe aor. I et un part. aor. II; ex. <i>գովել, louer</i> , aor. I <i>գովեցի</i> ; part. aor. I <i>գովեցեալ</i> et part. aor. II <i>գովեալ</i> .
63	11	Au lieu de <i>յղացի, մորձեցի</i> , lire <i>յղացայ, մորձեցայ</i> .
74	14	<i>Ajouter</i> : Les verbes de la IV ^e conjugaison forment souvent leur infinitif en <i>ել</i> ; ex. <i>խօսել</i> et <i>խօսել</i> .

ADDITIONS ET CORRECTIONS

Page	Ligne			
88	10	Au lieu de	յառեայ,	lire յարեայ.
111	13	—	աղցաց,	— աղգաց.
123	1	—	շուրքն,	— ջուրքն.
129	2	—	փափագիցիմք,	— փափագիցիմք.
133	26 et 27	—	գետանին et գետանի	— գտանեն et գտանի.

CHRESTOMATHIE

141	25	Au lieu de	նմն,	lire նմն.
142	24	—	շնորհո,	— շնորհս.
150	7	—	եղեն,	— եղեն.
151	2	—	աշխարք,	— աշխարհք.
152	17	—	հասարաի,	— հասարակ.
152	19	—	աղխիւք,	— աղխիւք.
153	26	—	նիքնական,	— ինքնական.
154	5	—	ընդ,	— ընդ.
155	9	—	խոսէին,	— հոսէին.
156	7	—	ուստի,	— ուստի.
157	9	—	զատաջնորդ,	— զառաջնորդ.
157	11	—	զւայկ,	— զւայկ.
159	8	—	ձեոյն,	— ձիոյն.
159	23	—	բուռն,	— բուռն.

N.B. Les chiffres qui accompagnent certains mots dans le glossaire renvoient aux pages de la grammaire pour l'explication des formes grammaticales.

500

**This book is a preservation photocopy.
It was produced on Hammermill Laser Print natural white,
a 60 # book weight acid-free archival paper
which meets the requirements of
ANSI/NISO Z39.48-1992 (permanence of paper)**

Preservation photocopying and binding

by

Acme Bookbinding

Charlestown, Massachusetts

1996

3 2044 036 508 257

